

NAPKELET

SZERKESZTI TORMAY CECILE

TARTALOM: *Szent Erzsébet.* ~ TÖRÖK SÁNDOR:

Csند a havason. ~ KILIÁN ZOLTÁN:

A három amatőr. ~ FÁBIÁN ZOLTÁN: *A világnézet válto-*

zásai. ~ TARCZAY ERZSÉBET: *A bús királyné álma.* ~ RÉDEY

TIVADAR: *Teleki «kegyenc»-e a színpadon.* ~ IJJAS ANTAL:

Föld! HAJDU LAJOS: *A mackó.* ~ MÁLYUSZ ELEMÉR: *A vörös emigráció.*

(Folytatás.) VATHY ELEK, SZÉFFEDDIN SEFKET BEJ, VATHY ELEK, GULYÁS PÁL,

K. NAGY MÉDA: *Versek.* ~ **Elvek és művek:** *Adatok a románság törté-*

netéhez a magyar uralom alatt. ~ *Fekete nappalok, fehér éjszakák.* ~

A boldog város. ~ *Akvarell.* ~ *A fenyők gyantája kicsurran.* ~ 1831—

1931. *Jubileumi Emlékkönyv.* ~ *Az afgánok fogságában.* ~ *15 év Délnyugat-*

Afrikában. ~ *A kannibálok szigetén.* ~ *Asszony és feleség.* ~ *Rajvonal.* ~

Kantalupa. ~ *Felhívás.* ~ **Szemle:** *Színházi szemle.* ~ *Képzőművészeti*

szemle. ~ *Zenei szemle.*

1931. ÉV

NOVEMBER 1.

11. SZÁM

IX. ÉVFOLYAM

ÁRA 2.50 PENGŐ

A MAGYAR IRODALMI TÁRSASÁG KIADÁSA
BUDAPEST

NAPKELET

IRODALMI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT

A Napkelet szerkesztője:
TORMAY CECILE

Helyettes szerkesztő:
HARTMANN JÁNOS

Megjelenik minden hó 1-én.

Előfizetési ár: Negyedévre 6·50 pengő. Tisztviselőknek 4·50 pengő. Külföldre egész évre 32 pengő.

A Napkelet szerkesztősége és kiadóhivatala:

Budapest, VII. ker., Rózsa-utca 23. sz. ~ Telefon: József 314—20.

TARTALOM:

	Lap		Lap
<i>Brisits Frigyes</i> : Szent Erzsébet... ..	917	<i>Vathy Elek</i> : O, milyen jó is volna. (Vers)	949
<i>Török Sándor</i> : Csend a havason	920	<i>Rédey Tivadar</i> : Teleki «kegyenc»-e a színpadon	950
<i>Vathy Elek</i> : A festmény. (Vers)	929	<i>Ijjas Antal</i> : Föld!	952
<i>Kilián Zoltán</i> : A három amatőr	930	<i>Gulyás Pál</i> : Magas növény. (Vers)	961
<i>Széfeddin Sefket bej</i> : Márvány-sors. (Vers)	936	<i>Hajdu Lajos</i> : A mackó	962
<i>Fábián István</i> : A világnézet válto- zásai	937	<i>Mályusz Elemér</i> : A vörös emigráció. (Folytatás)	965
<i>Tarcsay Erzsébet</i> : A bús királyné álma	941	<i>K. Nagy Méda</i> : Szép voltál. (Vers)	969

ELVEK ÉS MŰVEK:

<i>Mérey Ferenc</i> : Adatok a románság történetéhez a magyar uralom alatt	970	<i>Majthényi György</i> : Karl Angebauer: 15 év Délnyugat-Afrikában	976
<i>M. Gy.</i> : Szudi Elemér: Fekete nappa- lok, fehér éjszakák	971	<i>m-i.</i> : Martin Johnson: A kannibálók szigetén	976
<i>Kerecsényi Dezső</i> : Lengyel Menyhért: A boldog város	972	<i>Mérey Ferenc</i> : Kovásznay Erzsí: Asszony és feleség	977
<i>J. M.</i> : Fényes Jenő: Akvarell	974	<i>m-i-gy.</i> : Huber Győző: Rajvonal	978
<i>J. M.</i> : Palma László: A fenyők gyan- tája kicsurran	974	<i>Mérey Ferenc</i> : Cselőtei Lajos: Kanta- lupa	979
<i>ds.</i> : 1831—1931. Jubileumi Emlékkönyv <i>m.</i> : G. Stratil-Sauer: Az afgánok fog- ságában	975	<i>Felhívás</i>	979

SZEMLE:

<i>Rédey Tivadar</i> : Színházi szemle	980	<i>Prahács Margit</i> : Zenei szemle	987
<i>Genthon István</i> : Képzőműv. szemle	985		

T. Olvasóinkhoz!

Tisztelettel kérjük azon t. Előfizetőinket, akik a megújítással hátralékban vannak, szíveskedjenek az esedékes előfizetési díjakat mielőbb kiegyenlíteni, hogy a további lapküldésben fennakadás ne legyen.

A NAPKELET kiadóhivatala.

SZENT ERZSÉBET.

HALÁLÁNAK hétszázéves évfordulója életének az idő földiségét lassan-lassan meghaladó, diadalmas emlékezetét és erejét jelenti. Külsőleg alig van más története, mint az, hogy elfogadta, magáévá tette és megszentelte a szenvedés állandó pillanatait. Belsőleg azonban több, mint történet: szimbólum, hozzátartozik a XIII. század felépítőihez, ahhoz a legszebb gondolathoz, amelyet az emberiség a kereszténység rendjében Istenről, világról s önmagáról is alkotott. A keresztény élet-stílus sokkal összetettebb formában jelenik meg benne, mint akár Szent Istvánban, akár Szent Imrében. Ezekről kapja örökségbe a szentség hősi eszméjét, ezt azonban a lelki élet más irányból táplált tartalmával tölti ki. Élmény-eszménye: a «Passio Christi», Krisztus Urunk szenvedése, amely a középkori kereszténység áhitatának, liturgiájának s művészetének is ihlető középpontja. E szenvedés állandó szemlélete beleszökken földi látásába, érzelmi szövedékébe, hangulatának égi messzeségbe tűnő távlatába; át- és átfonja imádságait, az áhitat e nagy összetartó, kapott hagyomány-formáit, de aztán egyéni átélést támasztó szent szenvedélyével széttépdesi az egymásba boruló, egymásba átvirágzó mondat-sorokat s az együttérző szeretet sikoltásait, édes, misztikus epekedéseit szaggatja ki belőlük, melyek aztán úgy hatnak, mint sebzett galamb-búgás. A Passio Christi átélésének szenvedélyes láza megtelíti a monachalis szerzetesrendek elvonult magányát a magát széjjelárasztó szeretet vágyával. Új szerzetesrendek támadnak, amelyek nyilvánossá teszik a lelkeség extázisát s átfinomítják a század tömegmozgalmaival. A szenvedő Krisztus-arc, a testvéri tudat és érzés megvilágításában, minden emberen, főleg szenvedő emberen felragyog s világga kiáltja a hősi lemondás és vértanui szeretet nagy igényeit. S valami láthatlan vihar igézete fogja el e századokat. A test aszkéta csendjében mindenhol a lélek szintézise, magassága készül. Szent Benedek regulát készít belőle, Szent Bernát az elmélkedés keresztillatú mirhacsokrát, Szent Ferenc égő naphimnuszt, Szent Domonkos igét, Szent Tamás tudományt, Kempis Tamás megbékélt, derűs bölcsességet és megnyugvást, Soror Erzsébet pedig kenyeret, palástot, könnyet, szociális gesztust.

Talán nem véletlen, hogy a legtöbbit szenvedett földről borult Krisztus szenvedésének emlékezete a legremegőbb szépségű virágzásba. S talán több, mint szimbólum, hogy a szív rejtett jóságában megbúvó kenyérből rózsa támadt, az élet legünnepélyesebb csodája: a kenyér-rózsa, amellyel a szeretet láthatatlan keze ülteti tele a gyötrődő világot. E virág földjén jár hétszáz éve Szent Erzsébet, a legszebb ajándék, amelyet a magyarság Európának adott. Bárki emlékezett is róla, ezen az úton talált rá legigazabban. A kenyér fénye és a rózsa gloriolája örködték felette. Ezért látják ugyanannak első méltatói: szigorú gyóntatójának, Konrádnak írása, a thüringiai Theodorik gondosan féltő életrajza, Szent Bonaventura szónoklása, a Legenda Aurea naiv bájossága — s a mi Érdy-kódexünk néma barátja is, aki ma hadd szólaljon meg, hogy a mai

nyelvhez közelhozott legendájával legméltóbban szolgálja Szent Erzsébet ünnepét : «ő nagy szentséges voltának méltó emlékezetére».

* * *

Úr Jézusban Christusban szerelmetes atyámfiai, miért e mai napon anyaszentegyház üli és tiszteli dicsőséges szent Erzsébet asszonynak méltóságos ünnepét? Ő nagy, szent életének és . . . üdvösségre igazgató példájának és bőséges érdemes voltának nagy voltáért, kiknek miatta egész kereszténységet és teljes anyaszentegyházat megépíte.

Immáron lássuk meg, miképpen táma dicsőséges Szent Erzsébet asszony és miképpen éle ő kisedtségétől fogva tisztaságban, szeplőtelen szüzességét megtartván mind házasságáiglan . . .

Az időben, mikoron Christus Úr Fiú születetnek utána írának ezerkét-száztíz avagy közel hozzá esztendőben, adaték e szent mennyei magzat Magyarországbeli András királynak az ő jámborságának érdemes voltáért, kinek anyja vala Gertrudis, morvai herceg leánya. És mikoron e leányzó öt esztendős volna és esze kezdett növekedni, oly nagy szent malasztot ada őneki Úr Isten, hogy mindenek csodálkoznak vala rajta. Mert látják vala, miképpen gyorsan fut, siet a szentegyházhoz, mily ájtatosan hall misét, mily nagy gondot visel a szegényekről, mily nagy tisztességgel üli a szent ünnepeket minden hivalkodás és játék nélkül. Ha mikoron leánytársítól történt táncba vitetni avagy játékba, mind hamarabb végét szakasztotta Úr Istenért, és szentegyházba avagy kápolnába futott be, ő mennyei atyjának házába, és ott avagy imádságra adta magát, avagy könyvet ragadott kezébe, és tetette magát, ha mint írást olvasna, hogy csak kivonhatná magát a világi hivalkodásból.

Történék egy napon, mikoron nagy hideg volna, hogy úgy, mint senki ne látná, vinne apró maradékokat a vár kapuja elébe a szegényeknek. És íme, elől találá az ő atyja csodálkozván rajta önnön maga, mit járna és hova sietne. Megszólítá őtet : Fiam, Erzsébet, hová mégy, mit visesz? A nemes király leánya mert felette szemérmes vala, nagyon megszegyenlé magát és megjede és nem tudá félelmében egyebet mit felelni : Im, rózsát viszek. Az ő atyja pedig mint eszes ember meggondolá, hogy nem volna rózsza virágnak ideje, hozzá hívá és meglátá kebelét : hát mind szép rózsza virág az apró portéka . . . Azt látván az ő atyja elcsodálkozék rajta. E leányzó, ha élhetend, valami naggyá leszen.

Mikoron szent Erzsébet asszony adatott volna házasságra Tüingia hercegnek és szerzetét szüzességről házasságra változtatta volna Úr Istennek akaratóból, nem változtatta el ő szívének, lelkének ájtatosságát . . . úgy annyira, hogy csodálkozék az ő ura olyan gyenge asszonynak gyorsaságos serénységén. És meg akarván kímélni, kéri vala őtet, hogy ne törné meg olyan igen magát. De e nagy malasztos asszony nem tehet vala jó szokásának ellene. Mindennek azért jó példa vala és bizony tanuság az örök üdvösségre mindennemű téteménye. Gyorsan fel kel vala reggel, hogy mindennek előtte mehete misére, prédikációra. Ott sem áll vala a fő helyen, de az szegények között is alább való öltözetben, hogyan mint tisztessége adta volna. Amely ruhájában a szentegyházhoz ment, mint haza jött, azt ottan valamely szegény asszonynak adta Úr Istennek kedvéért.

Annak felette e szent Erzsébet asszony nagy irgalmas vala minden rendbeli szegényekhez. Kiről úgy olvastatik, hogy minden jövedelmüket a szegényeknek osztogatta, és néha sem magának, sem udvarabeli családinak nem volt mit enni. Ha mikoron pénze nem volt, önnön ruháját eladta és a szegényeknek szükségüket megszerzette. Néha pedig el-bement a szegények hispotáljába és a rüt-

ságos poklosokat tapogatta, fejüket mosta és fürösztötte. Történék egy napon, mikoron ura hon nem volna, hogy undok poklost megfüröszte önnön házában és nyugotá el urának úrfiú ágyán két lepedő között. És azon közben juta haza az ő vitéz ura. Ime nagy bosszú panasszal eleibe esének az irigyek. Kezdek nagy erősen vádolni a szent asszonyt, hogy tékozló volna és nem tartaná takarékosan ő urának jószágát, szolgálait is megölné éhséggel, szomjúsággal és mindenestül fogva gonosz életű volna. Mondának annak felette, ha pedig, nemes uram, szónkat nem hiszed, menj el be ágyas házadba és egy nagy szörnyű, undokságos poklost találsz úrfiú ágyadon nyugodni. Ám lássad, ha mind ilyen szertelen dolgokat el kell engedni. Mikoron a jámbor úr azt hallotta volna, megindula rajta és nagy hirtelen meztelen fegyverét ragadá mondván : Mi dolog ez, akit hallok, ha immáron jószágomat nem kíméli, avagy önnön magamat kímélne. Nagy haraggal beüté az ajtót, hogy mind a poklost megölje, mind a szent asszonyt levágja. És mikoron fölemelte volna a lepedőt, látá, hát, íme, az áldott megfeszült Jézus Krisztus nagy vérbe keveredvén fekszik az ágyon. Ottan megrettenve és bocsánatot kéré tőle és elenyészék Christus Jézus ő előle.

Immár lássuk meg, miképpen lakozék és munkálkodék a harmadik életének szerében, az az özvegységnek regulájában . . . mit cselekedék szent Erzsébet asszony ő urának holta után . . . Látván az irigy urak, kik szomszédságban lakoznak vala, hogy e szent asszony egyedül maradt volna, reá támadának és kihányák-veték jószágából, mint pusztítót és tékozlót és megtilták, hogy senki házához ne fogadná. Ő, gyarló világnak veszedelmes vendégsége ! Nem lőn ő leánnyal mit tenni e nemes királyi magzatnak és Christus Jézus szolgáló leányának, szorula be egy disznó barom aklába, hálákat adván Úr Istennek rajta lett nyomorúságon. Reggel felkelvén, méne a Szent Ferenc barátihoz és kéré, hogy éneklék meg a Te Deum laudamus-t ő érette. Mikoron az utcán elmenne, egy agg nő elől találá, kivel sok jót tett vala. És ez szent asszonyt el-betasztá a sárba. Azon is nagy örömmel hálát ada Úr Istennek.

Látván azért e világnak minden állhatatlanságát, közelbe akara jutni az Úr Istenhez. Gondolá, hogy mindenestül fogva kivenné magát e világi veszedelmes életből. Választa negyedik állapotot és méne be szent atyánk Ferencnek harmad szerzetébe . . . Mikoron az ő atyja azt hallotta volna, érte küldé, hogy haza hívnák. De a szent asszony semmiképpen sem engede neki, hogy ismét a világi dicsőségre vétetnék.

És mikoron elközelgetne a végső óra, ismét neki jelenék a kegyes Jézus, mondván : Jőjj el immáron én szerelmes jegyesem a te néked megszerzetett dicsőséges lakodalomba. Azonközben fordítá fejét a fal felé, holott fekszik vala és kezdé imádkozni nagy édességgel. Ime azonközben egy igen szép mennyei madárka eleibe jöve és kezdé előtte nagy, szép, édes éneklést tenni, hogy hozzá képest szent Erzsébet is kezdé énekelni . . . Annak utána ismét mondá : Ime, elközelgett az óra, kiben Christus Jézus e világra született. Az éjféلكor és azonképpen ajánlá lelkét az áldott, született Christusnak és elnyugovék Úr Istenben . . . És mikoron a szentegyházhoz vitték volna, nagy sokaságú madarak jövének a szentegyházra, kit soha annak előtte nem láttanak vala, nagy csodálatos, szép, édes éneklést tevén. Mely órában pedig a boldog lélek testétől elválék, hallattaték nagy édességgel énekelni a responsoriumot : Regnum mundi etc. Lőn pedig temetése Németországbeli Markburban, mikoron írának Úr Fiú születetnek utána ezerkétszázharmincegy esztendőben, dicsértetvén mind ez ideiglen nagy sok jegyekkel, csoda-tételekkel és irgalom-tételekkel Úr Istennek neve dicséretire, az ő nagy szentséges voltának méltó emlékezetére . . . (b. f.)

CSEND A HAVASON.

AVÉNEMBER rászólt a kutyára :

— Purzsoi! Gura! — Hallgass!

Purzsoi hozzászaladt, megállott előtte, de ugrásra készen és értelmes szemét nem vette le az idegenről. Az közelebb lépett, a kiskaput betámasztotta maga után és köszönt :

— Buna seara, mosule — jóestét, apó.

A hangja kicsit rekedten és fáradtan csikordult. Olyan negyvenéves forma, próbált ember volt, lábán oláh bocskor, de fölötte valami seszínű úrinadrág, körülspárgázva a bokáján, a blúza katonablúzféle, derekán szíjjal, folt hátán folt-köpönyeg a vállán és katonatarisznya keresztbevetve. Bajusza két oldalt vörhenyes szakállába csorgott, egyik kiugró pofacsontján valami régi vágás helye vereslett s mélyenülő kék szeme szembenézett az öreggel. Az nem válaszolt még a köszöntésre, figyelmesen végignézte tetőtől-talpig.

— Köszöntem, apó — mondta az idegen, megtámaszkodott a botjára, ráereszkedett féloldalt fáradtan s megbökte a báránybőr-kacsuláját, — köszöntem.

Oláhul mondta, de a szó valami mély lágysággal buggyant a száján, idegenül.

— Ki vagy? Mit akarsz?

— Katona vagyok.

— Hova mégy?

Az ember állta a tekintetét s valahogy sóhajtásfélén jött a felelete :

— Acase. — Haza.

— Hol a hazád?

Az idegen botjával az alkonyatba tűnő Negoi havas csúcsa felé mutatott, de a szeme túlnézett a havason, túl a fenyveseken.

— Északra — mondta melegen, — csak mindig északra — és a hangja muzsikáján szinte érzett a lába dobbanása, ahogy megy, megy, hegyeken és völgyeken által, hóviharban, gyilkos fergetegekben, mindig északra — Oroszországba.

Az öreg Ávrám megennyhült.

— Szökött fogoly vagy?

— Az.

— Szállást akarsz?

— Jó volna! — s szélesen nevetett, megmutatta mind a harminckét fogát.

A vénember leengedte a fejszét s csakúgy a nyelére támaszkodott, de még körülnézett fürgén, ki a kerítésen túlra s le a völgybe, a patak felé. Ott túl a mogyorók között mintha . . . de nem, csak a szél. Mert jártak mostanában erre igen sokan kóbor legények, a voilai erdőben is a kerülőhöz beállított egynéhány, szállást adott nekik, aztán két hét múlva akadtak rá holtan; jöttek akkor még a fogarasi csendőrök is, de már későn. Hát csak vigyázással éljen az ember. De az oroszoknak olyan nyílt volt a mosolygása . . .

— Egyedül vagy?

— Egyedül. Elszakadtunk. Nyolc hete jövünk . . . egyet megölttek, jött még egy napig . . . meghalt. Azt eltemettük a topánfalvi erdőben. Kettőt elfogtak a szász nemzetőrök emitt Sarkaica alatt. Magam vagyok.

— Fegyvered van?

— Nincs. Ez a bicskám — mondotta és felemelte a köpenyt. A vénember odalépett, végigtapogatta, az orosz felnevetett — csiklandós vagyok — s olyan lett most, mint egy nagy gyerek.

— Hát gyere be.

A kunyhóban már félhomály volt, csak a tűzhely lángja világított s a szentkép alatt az örökmécs. A tűzhely mellett az öregasszony valami zsákfoltozással vakoskodott, visszaköszönt az idegennek és gyanakodva végigméregette. Az lepakkolt. Botját a sarokba támasztotta, tarisznyáját melléje, köpenyét az ajtóra akasztotta, nagyot nyújtózott — most látszott csak, milyen derék, magas, majd a gerendát verte a feje, — aztán a tűzhöz lépett, kicsit állott ott hátratett kezekkel és nézte a csepp öregasszonyt. Egyszerre egyik tenyerével vállon simogatta.

— Nem látsz már, anyó.

A vénasszony mérgesen pislogott fel rá.

— Mi közöd hozzá!

Az orosz nevetett, tisztán, ártatlanul, aztán tuskót húzott a tűzhöz és leült.

Egy darabig csendben ültek. A vénember egy kis papusa dohányt levelezett, deszkára rakta, vágni készült, az idegen nézte a tüzet, az asszony a zsákkal babrált s közben az embert mustrálgatta. Odaszólt:

— Katona vagy?

— Az.

— Miért nincs puskád?

— Hajjaj! Puska. Régen volt.

— Szökésben vagy?

— Ehe!

— Honnan tudod a nyelvünket?

— Szolgáltam én oláhoknál, mezei munkán a Bánságban. Még svábul is tudok kicsit, meg magyarul.

— Ha hazamész, bíró leszel — mondta az öregember s nevettek mind a hárman.

— Családod van? — kérdezte az asszony megenyhülve.

— Van — mondta az orosz s csak a tüzet nézte. — Feleségem. Két fiam, egy lányom. Már ekkorák lehetnek, né.

— Csak vége lehetne már a háborúnak.

— Vége van!

A két öreg elbámult. Az ember le is tette a dohányt, odalépett s megfogta a karját.

— Vége van?

Az orosz a vállát vonogatta.

— Háát... vége is, meg nem is. A fő tiszti urak meg a miniszterek még erősködnek, meg a királyok, de a népség már megfáradott nagyon az öldöklésben, hát elindult mindenki haza, a családjához.

— Elindult...

— El. Tőlünk is jönnek, akik foglyok voltak, tudom, mesélik mindenfelé. Csoportostul jönnek, úgy mondják, fegyveresen. Én már csak így megyek, fegyver nélkül... De csak hazaérjek, igaz-e?

— Segítsen az Isten, fiam — mondta rá szívből az öregasszony, felállott, már egészen megbékélve, — akarsz mosdani egy kicsit?

— Akarok.

— Nahát akkor mosdjál, aztán adok enni. Éhes vagy?

— Az — s mosolygott.

Az öregasszony vizet készített, sürgölődött-forgolódott, az orosz neki-vetközött a melegben és pocsolni kezdett. A vénasszony málélisztet hozott elő, hogy puliszkát főzzön. Az öreg Avram közelébb került a tűzhöz s míg az orosz nagy jó érzéssel kente magára a szappan habját, kérdezgette:

— Milyen katona vagy?

— Káplár vagyok én az omszki harminckilences lövészeknél. Az. Tudod apó... én nem is tudom, érdemes volt-e.

— Urak dolga.

— Urak dolga, urak dolga, dehogya urak dolga. Úr csak egy halt meg, az se tőlünk való, az a nagyherceg meg a felesége, akit megöltek. Mi közöm nekem a magyarokhoz meg a szerbekhez. Aztán mégis itt vagyok. — Beleült a teknőbe, úgy sikálta magát. — Tudod, apám, összeveszttek az urak, minden nemzetség urai, az atyuska — Isten nyugtassa; azt mondják, nincsen már, nem tudom, igaz-e vagy nem, — meg a császárok, királyok, mind összeveszttek, mert nem elég nekik a maguk földje meg aránya, meg teméntelen gazdagsága, mind elirigyelte a másikat, aztán azért.

— Akkor verekedjenek ők! — mondta az öregasszony.

Az orosz nevetett — törölközött, hatalmas tagjait nyújtogatta — és szívből kacagott.

— Az urak nem verekszenek, anyó. Velünk verekszenek. Az uraknak annyi a katona, mint a katonának a bajonét. Ők nem verekszenek, csak katonákat vágnak egymáshoz. Úgy, ahogy mi sem igen verekszünk, csak a bajonétunk meg a puskánk.

— De ti meghalhattok, míg ők nem.

— Na, az igaz. Hej, anyó, de sokan a fűbe haraptak! Kétezernél is többen indultunk el akkor Omszkból, de most tán negyvenen, ha vagyunk.

— Neked nem lett bajod?

Az már az ingibe bujt s mutatta a testén:

— Itt ment be egy golyó, látod, meg emitt egy másik, itt né, meg ide kaptam egy vágást az arcomra, né.

A két öreg megnézte.

— Jaj, Istenem! — mondta az anyó.

— Hanem ez aztán, né, ez aztán a másvilágra küldött volna — s az inge alá nyúlt s egy Szűzmária-érmét kapart elé, — látod-e? — megvolt az érem horpadva a közepén, — látod, ez tartott meg engem minden bajtól, még egy golyót is elfogott. Ha az a mellemben fut, sose megyek én többet haza — és megcsókolta az amulettet. A két öreg a szentkép felé fordult és szapora kereszteteket hánytak magukra igaz szívvel.

— Vesd le az inged — mondta aztán az öregasszony, — kimosom, meg a kapcádat is. Reggelre megszárad. Addig vedd ezt — s valami rongyokat adott oda.

— Köszönöm, anyó, igaz emberek vagytok.

Az idegen magára csavarta a rongyokat és visszaült a tűzhöz, a vénasszony már odatette a puliszkának való vizet, megsózta, az öreg tejet hozott a kamarából, a dohányt elrakta.

— Hát vége — mormogta, — vége . . . ha vége, hát vége — s a nagy háborúra értette. — Hogy hívnak, fiam?

— Engem Nikolájnak, Baratin Nikolájnak — mondta az orosz s a kezét a tűz felé tartotta, — ti nem sokat tudtok a világ folyásáról, úgy látom.

— Nem sokat — hagyta rá az öreg, — nem járunk le, fiam, kétszer se egy esztendőben. A tavasszal lent voltam Ósínkán sóért, gyufáért, most ősszel meg az örletni való kukoricát levitték a Nemeccsu uraság pakulárjai, akik ott legeltetnek lent a Valea draculuiban, de azokból se láttam egyet is már vagy hat hete. Fogarason meg tizenkét esztendeje voltam utoljára a mihálnapi vásáron. Két pár bocskort vettem akkor, egyet magamnak, egyet az asszonynak.

— Az öreg királyotokat már eltemették — mondta elgondolkozva az orosz.

— Azt tudom — bólogatott az öreg s leült melléje a tűzhöz. — Szolgáltam alatta. De az régen volt, te akkor még nem is éltél, fiam.

— A fiatalat meg elkergették a népek a minapában.

— Elkergették?

— El.

— Aztán hova ment szegény?

— Világá ment bujában, azt mondják. Nektek az csak jó, —

fűzte tovább az orosz, — nektek ez mind jó — s nagy kék szeme a tűzbe bámult, — most már ti lesztek itt az urak, tudod-e?

— Mi?

— Ti hát! A magyarok kijjebb mennek a síkra, a hegyeken túlról meg előjönnek a testvéreitek és úrrá tesznek.

— Úrrá tesznek?

— Az.

A vénember a bocskora orrát nézte és mozgott a nagylábujja.

— És ki lesz a király?

— Hát az oláh király, a túlsó országi.

Kis csend lett.

— Urak leszünk — motyogta a vénember s a szakállát végigsimogatta, — urak leszünk. Nem lesz azért nekem egy juhommal se több. Se a só nem lesz olcsóbb, se a dohány.

Az öregasszony a málélisztet eregette már a fővő vízbe s félszájjal odakérdezett:

— Akkor nem domnu Knaznovszki lesz többet a sinkai jegyző?

De a férfiak nem ügyeltek rá, csak szalaszták tovább maguk között a világ sorját.

— A német generális — mesélte az orosz, — Mackensen lovasvezér már masírozik kifelé az országutokból, éjjel-nappal viszi teméntelen seregét, reng a föld, amerre járnak. Az. Nyomában aztán jönnek a tieitek. Csak itt a hegyeken túl legyenek, akkor már mehetek bátorsággal. De hogy otthon mi van, azt csak a jó Isten tudja. Azt mondják, az atyuskát négyfelé vágták, szemét kivájták, nyelvét tüzes fogóval kitépték s meszesgödörbe temették.

— Rossz ember volt?

— Nem ismertem. — S elgondolkozott az orosz. — Ő se ismert engem. Tudod, apó, a császárok csak a főfőminisztereket és generálisokat, ajtónálló bíboros urakat ismerik, azok ismét a kisebbrangúakat, azok meg a még kisebbeket és így tovább, tovább. Mink már csak az adószedőt ismerjük meg a zsandárőrmestert, meg tán a kerületi főnököt. Tudod, apó, ha én elsirom magam odahaza, hát megy, megy a hangom, megy, megy, aztán mire az atyuskához ér, azt mondja az atyuska a főminiszternek: Mi ez a lárma, fiam? — A főminiszter megkérdi a tábornokokat, azok a kormányzókat, azok a kerületi főnököt s mire felér a válasz, azt mondja a főminiszter: Semmi, atyuska, Nikoláj Baratin nevetgél az omszki kormányzásban, Cseberovinszkban — mert odavalósi vagyok, — nevetgél, mert jól megy a sora neki. — Hát így. De hát most már azt mondják, nincsen az atyuska. Ha nincsen, van más. Valaki főembernek csak kell lenni, igaz-e?

— Igaz — hagyta rá az öreg, — igaz. Sz' mi lenne a világból? A csordának is van kolomposa. Meg van kutyája meg pakulárja.

Az asszony elkészült a puliszkával és kiborította egy deszkalapítóra, a tejet cseréptálakba öntötte s ettek. Nikoláj a nyelvével

morzsolgatta a puliszkát, orra felhúzta a meleg, jó szagot és a hús tejnek mosolygott, úgy ment szét az étel a tagjaiban, szinte érezte, hogy erővé válik benne minden morzsája.

— Izlik? — kérdezte az asszony.

— Jó — csillogott a szeme, — finom.

— Majd adok neked egy kis zacskóval, megsózva, érted? Meg ezt a rossz fazekat is neked adom. Ahol ér, tüzet csinálsz, vizet találsz s megkevered magadnak.

— Köszönöm, anyó, köszönöm. — S a könnye majd a szemébe futott Nikoláj Baratinnak. — Jó asszony a feleséged, apó, jó asszony. Igazszívűek vagytok, mondom. Nektek nincs gyereketek?

— Két fiam volt — mondta az öreg, — meghalt már mind a kettő, meg egy lányom is meghalt. Még egy van, messze Berivojba, oda ment férjhez. Két unokám is van tőle. Katonának vitték mind a kettőt, nem tudom, hol vannak.

Az asszony elmosta a tányérokat, újból vizet melegített és az orosznak a testi fehérműjét kitisztogatta, előbb meg is öltötte, foldozta, aztán odakuporodott melléjük a tűzhöz a zsákrongyaival, azok meg beszéltek a világon való dolgokat. Kivált az orosz. Nagy csatározásokról mesélt, rettentő verekedésekről és az otthoni házatájáról, Omszkról, ahol rekruta volt s Péterváráról, Moszkváról, ahol járt a háború során s ahol aranyozott hintókban járnak az uraságok. Az öregember egy literes üveget kerített elé, megkotyogtatta és két öreg csuprot.

— Tuica — mosolygott, — szilvalé. Orvosság. Magam főztem. Bors van benne s szentgyörgylapi gyökere. Iszol?

— Nem iszom — komorodott el az orosz s a két szeme most mintha befelé nézett volna magába, — nem iszom.

— Nem?

— Nem! — mondta keményen.

— Miért?

— Csak. Cudar ember vagyok, ha iszok. Nem iszom. Megfogadtam.

— De ezt a kicsit, na, egy cseppet csak iszol velem?

— Hát egy cseppet nem bánom. Az egészségetekre — s nevetett, — ezt igen. De úgy nem, hogy részeg legyek, úgy soha többet nem iszom. Az öregember töltött s felhajtották.

— Jó?

— Nagyon finom.

— Na látod. Részezes vagy?

— Ittam — mondta Nikoláj Baratin s forgatta maga előtt a kis csuprot, a pálinka jó melegséggel égette a belsőjét, — ittam. De már többet nem. Megfogadtam. — És az öreg még töltött és ittak, a vénasszony is beleivott az embere csuporába. — Hogy én részeg legyek — morogta az orosz, — mert akkor nem tudom, mit csinálok. Összetöröm én akkor még a feszületet is.

— Pedig jó ember vagy te.

— Jó ember vagyok, de az ital ördögöt csinál belőlem. Tudod, apó, Bjelovicánál Galíciában rettentő szorultságba estünk, ez még az elején volt, tizennégyben; mindenfelől szorongattak bennünket, én meg ott kaptam ezt a két lövést meg ezt a vágást, látod-e? Akkor éjszaka — már harmadik éjszaka — valami mocsár szélén feküdtem el, derékig az iszapban, ingoványban, a vérem meg elfolyt, tudod, apó, akkor éjszaka elém jött a feleségem. Úgy, ahogy egyszer részegen megvertem. Elém jött, apó, ha hiszed, ha nem, még a kék foltokat is láttam a szeme alatt, úgy jött elém sirva, a kis pulyáimat terelte maga előtt, a kicsit meg a karján hozta, úgy lebegett a mocsáron felém, azt mondta: Nikoláj, gyere haza, gyere haza. Akkor megfogadtam, öreg, a kiszenvedett Krisztus szent sebeire fogadtam meg, irtó erős esküvéssel, hogyha az Úristen mégegyszer hazavezet, nem iszok többet. Jó ember leszek, apó, nagyon jó ember leszek. Minden rosszat, amit elkövettem, jóvá teszek. Csak az Isten hazavezéreljen.

— Hát most már . . .

— Most már! . . . — s kinyújtózott az orosz, roppant a dereka — most már . . . — öklét széttárta s leeresztette a combjára — most már csak hazavisz a lábam, hazavisz!

— Úgy legyen.

— Úgy lesz, apó. Imádkoznak értem otthon. De meghálálom s a gorodnói szűznek két font gyertyát állítok be az oltár elé.

Az öregember pipát kerített, fapipát és egy kis törtszélű cserepet, azt odanyújtotta.

— Szereted?

— Ha van.

Rágyújtottak. A csepp pálinka körülszaladt bennük.

— Cine facut crișma'n drum — szakadt ki az öregből elébb a dudorászó kis jókedv, — nu facut o da nobun . . .

És az orosz mély dünnögéssel ballagott utána.

— Vin' soldati dopo lupta — fúzta tovább az apó és az öregasszony is belezümmögött, kicsike cérnaszál hangjával, — Elenuta p'ei'ntrabat . . . nu ovaz't pe Vasilica pe copilul ștei sarac . . . — Jönnek a katonák a háborúból, Elenuca kérdi őket, nem látták-e Vasilicát, azt a szegény legényt — és az orosz bánatos, furcsa messzi nótákat tudott és az ujjával mutatta hozzá a taktust, úgy dünnögtek, dünnögtek csendesen hárman a tűz körül.

Éjszakára készülődtek. A vénember szalmát hozott be, pokrócot terített rá.

— Pihenj. Van még előtted egy darab.

— Majd a végire érek — és nevetett szélesen Nikoláj Baratin, — van jó két lábam.

A két öreg a padkára feküdt a tűz mellé. A tűz kipislákoltt rendre, csak a szentkép előtt lobogott a mécses és furcsa árnyakat táncoltatott a falon.

— Alszol? — kérdezte az öreg.

— Nem alszom, apó.

— Messze van az a . . . ahova való vagy?

— Messze — mondta az orosz a sötétben, hangja mélyről jött, — a sötétségen át az örökmécses kis tömpe lángját nézte, — nagyon messze. Huszonnégy napig fut odáig a vonat — tagolta, — huszon-négy-napig... két hét alatt se ér oda a postagalamb s a fecske tán tízszer is leszáll pihenni, míg eléri . . . de ha a szememet behúnyom . . . idejön az egész egy pillanat alatt a homlokom megé. Jó éjszakát, apó, csendes álmot, anyó.

— Somn usor . . . könnyű álmot!

Reggelre vidáman s pihenten ébredt Baratin Nikoláj. Darab szalonnát ettek s már mehetnékje volt nagyon. Inge, kapcája megszáradt s testéből kiállott a fáradtság.

— Ne — mondta az öregasszony, — ezt vidd el — s odaadta a lábast, kis zacskóban a sózott puliszkalisztet, kevés szalonnát.

— Köszönöm. Az Úristen fizessen meg érte, mindig jószívvel fogok rátok gondolni.

A holmit a tarisznyába rakta s nyakába vetette, vállára kerítette a köpönyeget, fogta a botját, kacsuláját.

— Néné — mondta még az öregasszony, — még elmarad a leffentyúje a tarisznyádnak; tán bokorba akadt, tüske szaggatta meg, behasájt a tarisznya földője, megöltöm. — Tút, cérnát kerített és úgy rajta odaöltötte,

Nevetett az ember.

— Ifjú leány a jegyesit úgy el nem gondolzza, mint te engem, anyó — s megölelte.

Hogy kiléptek, Purzsoi odaszaladt s körülugrálta barátsággal, az idegen megvakargatta az állat nyakát.

— Jó kutya. Mérges.

— Az kell ide. Nem parádénak való.

— Azért mondom. — A Negroi havas felől ködök szálltak fel s a nap birkózott velük. Kezet adott. — Hát Isten áldjon meg, apó, köszönöm a hozzámvaló jóságtokat. — Az asszonyt megölelte és elindult, frissen lépett, boldog erővel s a botját lóbázta.

— Csak vigyázással, fiam! — szólt utána az öreg. — A patakot elhagyod jobbkézt, a voilai erdőben el ne tévedj, amerre a fák mohosak, arra van észak, csak mindig arra menj.

— Arra van észak! — visszhangozta az orosz vidáman. — Tudom én, öreg, csak mindig arra, mindig északra, öreg.

— Jól van, jól. Domnul Zeu sa ta ajute . . . Isten segítsen!

— Titeket is, apám! — És most megállott hirtelen, mosolygott, visszalépett. — Mit hagyjak itt nektek, he?

— A jó emlékezetedet, fiam.

— Nana... valamit adok, várjatok csak — a tarisznyát elkanyarította, — várjatok csak. Nézd csak — és valami acélkupakot kerített elé.

— Srapnell — s nevetett, — dőglött. Már vagy két esztendeje hurcolom magammal. Haza akartam vinni.

— Mi a csuda? — s feléje hajolt a vénember.

— Srapnel. Golyó, — magyarázta a katona, — ágyúgolyó.

— Nincsen ennek semmi golyóformája.

— Pedig az. Magja van neki. Ez csak a burokja, látod-e — s csavargatni kezdte, — ebben van a magja, belül. Ahogy ezt kiköpi az ágyú, aztán felrobban, hát csakúgy hányja a vasszemetet maga köré. Húsz embert is elküld ez a másvilágra egymaga, apó.

— A fenét!

— Az ám — s feszegette a kupakot, — nagy ereje van egy ilyennek! De ez rosszul sikerült. Aztán nem robbant. Vagy robbant, tudja fene, de nem jött ki a magja. De dísznek jó. Emléknek. Csinált virágnak az asztalra, csak ezt le kell szedni róla.

Az öregasszony valami gyermekes ijedelemmel pislogott fel a katonára az kupakra.

— Ne játszódj vele, te — s rettentő félelem szaladozott a hangjában, — az ördögé az. Dobb el, hallod-e!

— Ne félj, anyó, ne félj! — nevetett a katona. — Mindjárt... lejár ez... le kell neki jönni... aztán kiürítjük, teszel bele csinált virágot, legénycsábítót, hehehe!

— Dobb el, dobd el, hallod!

— Dehogy dobom — a kutya is odafutott, ameddig a lánc engedte s kiöltött nyelvvel nézte őket —, dehogy dobom!... Na... na... mindjárt! Fogd csak az alját, apó; csavard!... Itthagynom emlékbe. Hogy háború volt, aztán erre ment hazafelé Baratin Nikoláj, az omszki harminckilences lövészek káplárja... és jó emberekre talált útjában, hehehe... Űristen!

... Megreszketett a völgy s a robajt visszaverték a hegyek... a tarisznyából máléliszt ömlött a földre, szép sárga kupacba s darab szalonna bukott a tetejébe... a Negoi mögül kibukott a nap... a kutya nézte hármukat, ahogy elfeküdtek... Valahol katonavonatok robogtak hazafelé... Mackensen ágyúi dübörögtek a fogarasi hegyek alatt, elfele a Királyhágón túlra, messzi hazájukba... a kutya csak nézte őket, nézte, egyszerre vinnyogva nekiugrott a világnak... a lánc nem engedte... két lábra ágaskodott s belevonított a napba... aztán csend lett, nagy, vastag, mozdulatlan csend a havason.

Török Sándor.

A FESTMÉNY.

A nappal, ez a vidámlelkű festő,
Ügyes ecsettel fest hatalmas vásznat,
S én látom tornyos tömegét a falnak,
Gyárkéményeknek, tetőnek, vonalnak
S kék gerincét a budai hegyláncnak.

Minden szín élénk, mint a nappal lelke,
Őspompájú kép, derű élet rajta,
Rügyező fák és tavaszi lehellet,
Játszó gyerekek a kerítés mellett,
S az előtérben sok-sok sárga barka.

Isteni tájkép! Nagy művész a nappal,
Színt színre rak és úgy lesi, hogy szép-e,
Lelkéből a kedv, melegség kiárad
S mikor későn a munkájába járad,
Eltávozik és itt marad a képe.

Ekkor öléből távol szakadéknak
Előjön a rossz, tréfás kedvű este,
Az eldobott palettát kézbevéve,
Vörös színt rak a hegyek tetejébe,
Ahogy a festést titokban elleste.

A házakat szürkére letompítja,
A vonalak mind halványabbá válnak,
A derű, kék szín, élénkség és élet
Ügyellen keze alatt semmivé lett,
A fák csüggedten, szomorúan állnak . . .

S a kontár művész, az este, a pajkos
Nevetve sandít az elrontott műre,
Gonosz munkáját kárörvendve nézi
S irigy lélekkel tettét betetézi,
Bemázol mindent vak koromszínűre.

Vathy Elek.

A HÁROM AMATŐR.

Rádiónovella.

A TELEP Zalkó úr íróasztalában volt elhelyezve és ez táplálta Uhlenreiter és Áts urak asztalfiókba épített készülékeit is. Már délelőtt tudták Beromünstert, Königswusterhausent fogni, hogy Mühlackerről, Varsóról meg Heilsbergről ne beszéljünk. Kedves és üde hivatali berendezkedés volt ez: az utált kötelesség megédesítése a szenvedély gyönyörűségeivel. A főnök úr nyolc szobával arrébb főnökölt és amióta a három amatőr úr együttes erővel megépített neki nevenapjára egy nyolclámpás európavevőt, nem ellenőrizte a leglustább aktatologatást sem. Szép volt így a világ, a hivatal nem érzett meg semmit belőle, hiszen ez is csak azért állt fenn, hogy emberek üljenek benne megelégedetten, a munka illuzióival, de terhei nélkül.

A fizetés pontosan megjött minden elsején, aki öregedett, előlépett és az iparkodóbb rádióállomások elfogadható műsort nyújtottak. Zalkó úr, kinek szívredőiben volt némi dac a hatalmasok és kizsákmányolók iránt, Moszkvát meg Leningrádot szerette hallgatni hivatali órák alatt, olykor megértette ugyanis a propagandaelőadásokat. Uhlenreiter úr, miután féltízkor meghozatta már a korszó világot és a kispörköltet, kapitalista állomásokon ugrándozott kizárólag. Áts úr rendületlenül Budapestet kapcsolta be, amiért Zalkó úr meg Uhlenreiter úr a rádióamatőri bajtársiasság illendő keretein belül enyhén lenézte.

Igy ment volna ez a nyugdíjbaaggulás jól kitolandó végső határáig, ha nem jelentkezik vételi zavarok alakjában a végzet. Karácsony után ugyanis teljesen megromlottak a hivatali rádiózási viszonyok. Nem a felsőbbség kellemetlenkedett, dehogyis! Az akták elsárgulási folyamata nem aggasztott senkit a felettesek közül. Rádióbetyár lépett fel a hivatal táján, sípoltató, visítottó közönséges rádióútonálló, aki miatt lehetlenné vált minden tisztességes hivatali vétel. A három tisztviselő mélységesen elkeseredett. Uhlenreiter úr hideg borogatást tett egy-egy kíméletlen visszacsatolásra a szívére, Áts úr a nyugdíjból való megélhetés lehetőségeit fontolgatta, Zalkó úr pedig elszánt haraggal kereste a rádióbetyárt.

Innen kezdve a detektívregények izgalmait is felülmulta a hivatali élet, a rádióútonálló keresése lett szenvedélyes céllá a három úr előtt, mert Zalkó úr két kartársát hamar kiemelte a tespedésből és megnyerte a detektív munka ügyének. Hivatali óra előtt bejöttek már és ott maradtak külön munkadíj nélkül a késő esti időig. Az altiszt vér-

könnyeket sirt emiatt és fenyegetődött, hogy feljelentést tesz, mellyel nem áll meg a miniszterig, egy kimustrált detektoros adományozásával azonban csakhamar kezesbáránnyá vált. A detektorost Budapest műsorának szerelmese, Áts úr ajánlotta fel a közcélra.

Nagyképzettségű rádióamatőrnek nem örök munka valamely rádióbetyár felfedezése, kivált ha az egész nap betyárkodik és ha a hivatali rádiózás aránylag nem oly jelentős fejlettségű manapság. A rádióbetyár egyheti munka után meg is került az elnök-vezérigazgató lányának személyében.

Amikor a goszoztevő kiléte verejtékes munka után kiderült, a három amatőr ijedten, tanácstalanul nézett egymásra.

— Erre igazán nem számítottam! — szólalt meg nagysokára Zalkó úr.

— Kellemetlen, szerfelett kellemetlen! — bólintott rá Uhlenreiter úr, míg Áts úr szüntelen ismételni kezdte:

— Nem járja, hogy egy leány... Nem járja, hogy egy leány...

— Viszont — ezt Zalkó úr mondta, — mit lehet tennünk?

— Valamit okvetetlen — kiáltott Uhlenreiter úr, — mit gondolsz, Áts?

— Nem járja, hogy egy leány... Nem járja, becsületszavamra mondom, nem járja, hogy egy leány így megakadályozhassa a hivatali rádiózást! Az ördög vigye el az egészet!

— Az ördög nem fogja elvinni! Egy elnök-vezérigazgató lányával az ördög nem mer kikezdeni!

Ezt Zalkó úr vélte, de Uhlenreiter úr a gúny szúróságával boszszantotta meg érte:

— Ilyen szegény ördög, mint te, nem is! Áts gazdag ördögre gondolt és az elviheti...

— Van még gazdag ördög ebben a mai nehéz gazdasági helyzetben? — legyintett Zalkó úr. — Azt hiszem, ördögi körökben is nagy leépítések vannak...

Áts úr felvetette fejét:

— Fel kell lépnünk a köz érdekében! Jelentsük fel névtelenül a posta rádióüzemi osztályánál!

— Névtelen leveleket eldobnak ott is. Azonfelül pedig egy ilyen akció ránk tereli a figyelmet.

— Na és? Elvégre nem vagyunk rabszolgák! A rádióhuligán rádióhuligán, akárki lánya is!

— Ez kétségtelen. Minthogy azonban a hivatali rádiózás ezideig még nincsen rendszeresítve, bajba jutunk, ha az asztalfiókba beépített készülékeinket megtalálják.

— És mindenesetre nagyot ártanánk Klincseknek, aki pedig mintafőnök!

Uhlenreiter úr e kijelentése meggyőzte Áts urat a feljelentés lehetetlenségéről. Ismét Zalkó úr vette át a szót:

— Szeget szeggel, fiaim! Rádiónyelven: visszacsatolást visszacsatolással! Ki fogjuk üldözni önagságát a világból!

A dolog határozatba ment. Ki fogják üldözni. Egyikük, a soros, délutáni munka örve alatt mindig be fog jönni, hogy a rádióbetyárnót kíméletlen rádióbetyársággal megtorolja. Tekintet nincs. Kapjon a leány idegsokkot, vigyék szanatóriumba. Az apja zsebe elbirja és egy kis szanatóriumozás mindig elkel az ilyen elkényeztetett személyeknél.

Eddig a szakértelmetlenség gondatlan játékával rádiózott a vezér leánya. Nem tudta, hogy bajt okoz csapongásaival, nem volt amatőr, csak tisztán a műsorok iránt érdeklődő alsórendű rádiós. Sejtelve sem volt a három rádióarisztokrata megbotránkozásáról. Sohasem hallotta Zalkó úr büszke mellveregetését:

— Én már a postakísérleti adó előtt öreg rádiós voltam!

Olyan kijelentés ez, mint az amerikai ember meg nem írt nemes-ségének bejelentése: őseim az első hajóval jöttek Amerikába! Uhlenreiter úr meg Áts úr nem is szólhatott rá semmit. Uhlenreiter úr csak 1925 karácsonyán kezdte a rádiózást, Áts úr 1926 őszén, a rádiónemes-ség kifejezett sorrendjét el kellett ismerniök. Világos ezek alapján, hogy a vezérigazgató lánya jött-ment rádióproletár volt csak mellettük, noha ez alantasságáról nem tudott. Talán ép ezért vakmerősködött.

Elbizakodottságának a hivatal hamar véget vetett.

A nevezetes készülék, melyet Európa legjobb gyára teremtett meg és világvevőnek nevezett el, nem vett semmit. Ellenben visított, vonított, jajgatott reggeltől estig. A kisasszony sírt, tehetetlenül állt szégyenke a megbolondult masina előtt, a vezérnek volt mit hallani tőle. Csakhamar megjött az eladó cég szakembere, ezen a napon azonban Zalkó úr külső szolgálatban volt Áts úrral, Uhlenreiter úr pedig kisebb náthája miatt otthon maradt. A szakember kitűnő állapotban lelte a világvevőt, a legvadabb állomások oly szeliden jöttek, mint a galambok úrnőjük búzaszóró hívogatására. Három napig így is maradt minden, hogy a negyedik napon annál örültebb sípolás borzolja fel az idegeiket.

A vezér elmenekült hazulról. Mint nagyszabású vezetőhöz illik, hivatali szobájában ült késő estig és az övén kívül nem is világított más ablak az igazgatás egész nagy épületén. Szobájából legalább így látta a nagyember és megnyugodott benne: az utolsó tintakuli is szórakozik, csak a nagy mű mozgatója, a vezér agyal még mindig mindnyájuk helett. Így van ez rendjén...

Látnivaló, hogy a vezérben volt szociális érzés, tudta a kor alapigazságát: kis pénzért nem lehet nagy dolgot követelni, nagy pénzért pedig markirozni kell a nagyot. E nyugodt világnézetében azonban megzavarta valami: este az autóból világosságot látott az igazgatósági épület másik frontján, a balsarokban a harmadik emeleten.

— Valaki húzza még ott az igát! — mormogta és szíve megtelt különös melegséggel.

Figyelni kezdte az ablakot, másnap ismét világított, harmadnap megint. A dologban tehát rendszer van. Ki lehet ez a derék ember és ami legérdekesebb, honnan veszi a munkát egész napra, mikor a rendes hivatali időre is alig lehet már valami foglalkoztatást adni? Az ott Klincsek osztálya, tőle kellene megkérdezni. Már majdnem telefonált reggel a vezér, hogy kéreti Klincsek osztályvezető urat, ámde eszébe jutott Harun al Rasid és ennek újabbkori követője, Mátyás király, igen, ő maga fogja meglepni az est szorgalmas munkását, ez a legjobb, a közvetlen kapcsolat az alantasokkal.

Este Zalkó úr hóhérolta hangsugár útján Mariannet, a vezér lányát. Művészettel és öreg rádióshoz illő kifinomultsággal üzte ezt egy darabig, majd elrakott mindent, hogy keresztrejtvényt fejtessen. Ezenközben megakadt szeme egy aktán, mely csak két hete hevert az asztalon. Maga sem tudta miért, toll után nyúlt és intézni kezdte.

A vezér köszönésére rezzent fel az elintézésből.

— Zalkó Miklós, méltóságos uram! — mutatkozott be teljes zavarral.

— Mit dolgozik? — kérdezte őméltósága és már kezében volt az akta. — Hm... igen... ez helyes... Látom, figyelem, hogy minden nap estig... Nem gondol semmi szórakozásra?

— Két szenvedélyem van, méltóságos uram! A hivatal és a rádió...

— Micsoda, ön ért a rádióhoz?

— Az ország egyik legnevesebb rádióamatőrje vagyok, méltóságos uram! Már a postakísérleti állomás előtt öreg rádiós voltam...

— Érdekes! Mennyire tájékozatlan az ember saját tisztviselői felől? Hogy Klincsek nem említette ezt soha!... Na mindegy, maga most tüstént velem jön, fiam! Rendbe hozza a lányom rádióját!

Zalkó úr félig ájultan hullott bele az autóba.

Marianne sikított az örömtől a kitűnő rádiódoktor láttán.

— Drága vagy, papa! — ölelte a vezért — még soha nem voltam ennyire dühös, mint ma!

Zalkó úr szerény műszaki fölényvel nyúlt a világevőhöz. Édes hangokat csalt ki belőle, aztán magyarázatba fogott. Marianne végre megtanulta az okszerű rádiózás vezérfonalait, Zalkó úr hangja finoman és tapintattal megadta a fontos ismereteket. Maga a vezér is figyelt, meglepetéssel látta, hogy Zalkó úr mennyire tud.

A postakísérleti állomás megelőzője élvezni kezdte helyzetét. Már nem félt, nem is csodálkozott a furcsa estén, az alkotó lelkű amatőr beszélt belőle, a rádióépítés forró és jutalmazó gyönyörűségeit tárta a leány elé. Marianne lelke lobbott vetett, valami ilyet vágyott már régen a megszokott női kedvtelések helyett. Mire Zalkó úr a rádióbetjárákról beszélt, már határozottan rokonszenvesnek találta.

— Kipusztítjuk a rádióbetyárokat a környékről! — mondta Zalkó úr lelkesen — nem méltóztatik többé bosszankodni!

— Tisztán foghatok a jövőben mindent?

- Garantálom, hogy igen. A rádióbetyároknak végük lesz.
- És mivel teszi őket lehetetlenné?
- Holnap, ha szíves engedélyt kapok rá, elhozom és megmagyarázom az eszközeimet . . .

Megkapta az engedélyt Zalkó úr, hogyne, sőt Marianne arra is megkérte, tartson neki rádióamatőrtanfolyamot.

Lent az utcán meg kellett támaszkodnia Zalkó úrnak, becsületes lelke tisztán érezte az árulást Uhlenreiter és Áts urak iránt. A három bajtárs egyike szemérmetlenül szövetkezik az ellenséggel az órhelyen, míg a másik két bajtárs nyugodtan rádiózik otthon. Ez nem járja, ez erkölcstelen dolog. Sőt több ennél: a hivatali rádiózás felrobbantása! Egyszerű aljasság . . . Ilyen ronggyá válik egy férfijellem, mihelyt egy nő mosolygása megfertőzi! És milyen véletlenül ment az egész: ha tegnap nyit be a vezér, Áts urat, ha holnap, Uhlenreiter urat találja! Szörnyű, akkor ők a kijátszók, azaz kettőjük közül az egyik. Vizsgáljuk meg gondosan a kérdést: mit cselekedtek volna ők? Áts úr jellemnek látszik, igaz, hogy csak inas még a rádiózás terén. Uhlenreiter úr pedig, nos ő mondta szokott gunyolódásával, hogy ilyen Zalkó-féle szegény ördög nem kezdhet ki egy elnök-vezérigazgató lányával. Hát ki fog kezdeni! Döntött a végzet, mely legjobban tudja, mit csinál. Helyesen döntött. A hivatali rádiózásnak vége lesz. Ha jól nézzük, nem is járja, hogy hivatali órák alatt, feletteseik hátamögött rádiózzanak a tisztviselők.

Mire hazaért Zalkó úr, belátta, hogy a hatalmasoknak van igazuk, milyen kedvesek így közéről, emberek ők is, csak több a sikerük. Ebből a sikerből részesedik Zalkó Miklós is, ha most jól megfogja a dolgot. Elvégre, miért legyen az ember mindig alul, ha felülre is kerülhet? Az az eszményi idő, amikor mindenki egyformán felül lesz, úgymint messze van. Inkább a kiviteli módozatok fontosak most már, nem az elvi állásfoglalás. Hogyan kell a fiúkat leszerelni? Mert a szegény ördög elindul az égbevivő úton!

Másnap a telep kikerült Zalkó úr íróasztalából, nem táplálhatta többé Uhlenreiter és Áts urak készülékeit. Zalkó úr megsúgta a bajtársaknak, hogy a világvevő mérnökei megállapították az ellenzavarok fészket, itt kell lenni valahol a rádióbetyároknak az igazgatóság épületében. A vezér képtelenségnek mondta ezt, a mérnökök azonban szakértelmi becsületük kérdésévé tették az ügyet, nincs mit halogatni! Annnyival inkább, mert Klincsek kétségbeesve könyörgött, mikor az előbb hívatta, hogy ne bolondozzanak tovább, kirepülhetnek valamennyien.

Uhlenreiter úr, úgyszintén Áts úr megértette ezt a világos tényállást. Szakértők voltak, a leszerelés néhány pillanat múlva megtörtént, sőt a készülékeket minden tartozékukkal hazavitték még a hivatalos órák alatt. Ami biztos, az biztos!

Zalkó úr meg volt elégedve a fejleményekkel. És amikor déltáj-

ban, a nagy leszerelés végrehajtása után együtt ült ismét a három rádióamatőr, ő volt az, aki felsóhajtott bánatosan :

— Istenem, mit fogunk most csinálni a hosszú hivatalos órák alatt rádió nélkül?

Uhlenreiter és Áts urak nem vették észre a kérdés mögött rejlő szörnyű szemérmertlenséget. Velük nem kacérkodott a szerencse, tehát jó és kedves fiúk voltak, ők vigasztalhatták Zalkó urat, hogy olvasgatóssal, rejtvénymegfejtéssel majd csak eltelik valahogy a hivatali idő, annál inkább mohóbb vággyal siethetnek rádiózni haza.

A dolgok gyorsan peregtek tovább. Zalkó úr két hét után már a titkárságba került, félév múlva megvolt az esküvő és a büszke rádióarisztokrata mindtöbbet átvett az elnök-vezérigazgató teendőiből. Most már nem rádiózott többé, dolgozott egész nap és este, az ő ablaka maradt legtovább világos. Uhlenreiter urat meg Áts urat alig látta, sőt Klincek is csak olykor jutott szeme elé. Nemcsak markirozta, hanem valóban cselekedte is a sokat. Ő is azt érezte már, hogy a mű mozgatójának kell agyalni a kis alkalmazottak helyett, világnézete tisztázódott, nem hallgatta többé Moszkvát, ember volt ő is csak, csupán a sikere több, mint másnak.

De egyszer, egy este, a vezér látogatásának évfordulóján felosont a sötétbe borult lépcsőházban a harmadik emelet balsarkába, ahol Uhlenreiter úr továbbfogyasztotta a pohár világost és a kispörköltet, Áts úr pedig Budapest rádióműsorát dicsérgette meg a nyugdíjból való megélhetés lehetőségén merengett.

Ide merészkedett be az élet csúcsára jutott Zalkó úr titkos reménnyel és mohón törte fel a lezárt fiókokat. Nem csalódott : elhagyott íróasztala fiókjában ott volt újra a telep és a két úr fiókjában ott volt egy-egy kitűnő amatőrkészülék, jobb, ó sokkal jobb, mint a régi. Zalkó úr hamar végigszaladt vagy harminc állomáson és a szeme megkönynyesedett.

— Istenem ! — sóhajtotta — boldog, vissza nem térő gyönyörű idők ! Gondatlanság, rádióvita, keresztrejtvény, hol vagytok ?

Szeretettel ölelte meg Uhlenreiter úr és Áts úr képzeletbeli alakját. Egy pillanatig arra gondolt, hogy felemeli mindkettőjük fizetését. Ezt a gerjedelmet azonban tüstént legyőzte : minek ezt a nyugodt hivatali harmóniát zavarni ? Több itt az öröm úgyis, mint bárhol a világon, a két amatőr bizonyosan szánalommal gondol elfajzott bajtársára és lelkük mélyén erős sajnálat él iránta. És hivatali morálnak is kell lenni : egy főnök tovább nem fokozható megértésről tesz tanúságot, mikor nem szól a hivatali fiókba beépített rádióért, sőt örül neki . . .

Elgondolkozva baktatott haza és forrón megcsókolta Mariannet :

— Nagyon szép estém volt ! . . . Valaha azt mondtam a papának, két szenvedélyem van, a hivatal és a rádió. Ma meggyőződtem róla, hogy még mindig két szenvedélyem van, a hivatal és te ! A rádióé csak a

köszönet, hogy összehozott veled. Ma, most este, köszönetet mondtam neki . . .

A világvevő pattant egyet, sivítani szeretett volna, de nem tudott. Édes hangokat kellett hozni neki Milanóból, a Scálából.

Zalkó úr tökéletesen boldog volt: e percben tudta, hogy Uhlenreiter és Áts urak szánják őt. És amikor az embernek mindene megvan, oly jó, ha azt hiszik róla, hogy szenved bele. Miért csak a szegény ember lehessen martír?

Kilián Zoltán.

MÁRVÁNY-SORS.

*Egy tömb: a titkok mélye lenn
az Istenlátta mélyeken.*

*Megalkuvó; a sorsra vár
a csákányra, mely rátalál.*

*Felette erdő, tó, halom . . .
s fény szökken át az oldalon.*

*A lét fenn bűvös körmenet
a völgy ölén, a völgy felett,*

*Hol Május ver tündér hidat,
a Májust mégis sejtí csak . . .*

*Ott ringva röpdes pár szírom,
kék léghajók a pázsíton,*

*Arany sugártól rezzenők,
rá mély éj fátylaz szemfedőt*

*S valami vonja fölfele . . .
a fölszín bús bűvölete? . . .*

*Vagy tán a nyugtalan sudár
barangoló arany sugár? . . .*

Kolozsvár, 1931. IX. 20.

*Hűvös homályú műterem? . . .
valami vonja szüntelen.*

*A földi élet mágnese.
Nekünk teher. Neki mese.*

*S mi azt mondjuk, hogy nincs szíve
pedig a sorsunk írigye*

*A szíve érző ősz darab,
mélyéből száz ritmus szakad*

*És sokszor fáj és úgy dobog,
mint a miénk, úgy bűg, zokog.*

*S egy nap lehet, majd célhoz ér
a döngő roppant csáklya él . . .*

*S hivatott szent véső alatt
megtestesül, lesz hős-alak.*

*S egy győzedelmes szép napon
elénkbe áll kápráztatón:*

*Nézzétek, kész vagyok, remek;
Térdre előttem emberek! . . .*

Széfeddin Sefket bej.

A VILÁGNÉZET VÁLTOZÁSAI.

ATÖRTÉNETÍRÁS fejlődésének útja az eseményektől az összefüggésekig vezet. A krónikáíró megelégedett az esemény egyszerű lejegyzésével. A történetírásnak már haladottabb fokán le is írják az eseményt. A különböző részletek rendszerbe szedését, ok-okozati viszonyba kapcsolását már a kifejlődött történetírás végzi el. A legújabb idők termelték csak ki a genetikus módszert, amely csak azokat a részleteket emeli ki, amelyek a fejlődés nélkülözhetetlen láncszemeit alkotják. A szelemtörténeti módszerben az események, a részletek már nem is lesznek fontosak, maga az összefüggés, az ok-okozati viszony mélyén rejlő legmélyebb ok megnyilvánulásai érdeklik csak a történetírót. Az eddigi történelem az eseményekből következtetett vissza az okra, ez az új irány a lényegből indul ki és csak azokat az eseményeket hajlandó észrevenni, amelyek e lényeg legjellemzőbb kifejezései.

Ezt a lényegét az egyes korok szellemében, világnézetében találják meg a kutatók, innen a szelemtörténet neve. Az eddigi rendszerező kísérletek és a szelemtörténet között az a különbség, hogy ez a lényeg, a korszellem nem állandó és változatlan, hanem időhöz kötött, a történelem folyásához alkalmazkodó lesz. Az eddigi elméletek állandóan ható, örök érvényű törvényekkel akarták a történelmet megmagyarázni. A különböző szelemtörténeti elméletek arra a kérdésre keresnek feleletet, hogy mik ennek a változásnak a törvényei. Hegeltől, a szelemtörténet ősapjától kezdve Diltheyen át Spenglerig, Müller-Freienfelsig, Wölfflinig és Walzelig minden elmélkedő ezt a problémát akarja megoldani. Ugyanebbe a fába vágta fejszáját *Karl Joël* «*Wandlungen der Weltanschauungen*» című könyvében. A műnek csak első kötete jelent meg 1928-ban, amelyben az ősidőktől kezdve egészen a XVIII. századig jut el.

Joël könyve is a történelmi események lényegét alkotó szellem, világnézet változásaiban igyekszik bizonyos törvényeket felfedezni. A szelemtörténet egyik legérdekesebb problémája ez. Már Hegel megállapította az emberi szellem történetében a változás bizonyos ritmikus törvényességét. Ez a sokat emlegetett tézis, antitézis, szintézis elmélete. Ha egyik korszakban valamilyen elv érvényesül, a következő periódus, ez elv ellenkezőjét próbálja ki és csak a harmadik korszak hozza meg az összeegyeztetést. Az abszolút igazságban hívő Hegel feltételezte a szintézis korszakát, amikor az ellentétek megszűnnek és az idealista filozófia vezeti az emberiséget. A mai szelemtörténészek azonban inkább hajlanak egy másik nézet felé, amely szerint két ellentétes szellem vagy világnézet megállás nélküli ritmikus változása alkotja az emberiség történetét.

Ez a két ellentétes világnézet különböző neveket kapott, lényegében azonban mindig ugyanarra a dologra gondolnak a különböző elmélkedők. *Schillert* az irodalom vizsgálata vezette erre az ellentétes fogalomparra,

amikor a naiv és szentimentális költészetet állította egymással szembe. A naiv szó tartalma körülbelül fedi azt, amit ma klasszicizmusnak hívunk, a szentimentális fogalma a romantikával egyezik. Napjainkban *Fritz Strich* alkalmazta ezt a két fogalmat a «Deutsche Klassik und Romantik» című könyvében a német irodalomra. Strichet azonban nem közvetlenül Schiller vezette rá erre a fogalom párra, hanem Wölfflin, aki a renaissance és barokk művészet elemzése közben fejtette ki az ellentétes fogalmak tartalmát. Joël erre az ellentétre nem történelmi vagy filozófiai (mint Dilthey és sokan mások) kifejezéseket keres, hanem a Bibliából kölcsönöz két szót, amelyek szintén kifejezik az ellentétes világnézetek lényegét. *Oldás* és *kötés* korszakairól beszél. Az elnevezés találó, hiszen renaissance, klasszicizmus, naiv költészet, tézis, intellektualizmus és kötés egyet jelentenek, ahogy ugyanannak a fogalomnak különböző elnevezései a barokk, romantika, szentimentális költészet, antitézis, idealizmus és oldás is.

A klasszikus költészetben a szabályok uralkodnak és erős körvonallal megrajzolt ideált akarnak elérni az írók. A romantikus ízlésnek a szabálytól eltérő, a rendkívüli, az eredeti tetszik. A renaissance és antik építészet a nyugodt, harmónikus formákat szereti, világosan áttekinthető belső tereket képez ki; a gótika és a barokk hajlítja vagy tagolja, áttöri a falat, a belső tereket fülkékkel szakítja meg. Az intellektualizmus az emberi értelem által felfogott világméretet valóságnak tartja, amely zárt keretekben él, amelyben érvényesek a logika és matematika törvényei. Az idealizmus szerint mi nem a valóságot fogjuk fel, mert érzékszerveink és lelki berendezkedésünk eltorzítja. A valóságot, amely az ember erején fölött álló ideákból áll, csak filozófiai spekulációk segítségével ismerhetjük meg. A kötés korszakaiban az emberek határozott törvények között élnek, a művészetekben a harmónia szerete uralkodik és bíznak az emberi értelem képességeiben. Az oldás korszakaiban az állami és társadalmi kötelek lazulnak, több tér jut az egyéniségnek, a művészetekben az eredetiséget keresik, a filozófiában pedig az emberi értelen kívül álló erőket becsülik és kutatják.

Ezek az egymással ellentétes korszakok váltogatják egymást. Ebben a ritmikus váltogatásban nincs megállás, nincs végleges megegyezés, csak rövid pihenő. Az egyik világnézet még talán delelőre sem jutott, a másik már bontogatja szárnyait. De ez az új világnézet sem tudja egészen elnyomni a régit, amelynek megkésett képviselői már előfutárai az új fellendülésnek.

Az ellentétes világnézetű korszakok ritmikus változása tehát már több mint egy évszázados gondolat, napjainkban csak bővebben fejtik ki és alkalmazzák a tudomány különböző területein. Joëlnél is a *Bindung* és *Lösung*, a kötés és oldás korszakainak meghatározásában csak az elnevezés új. Eredeti ellenben az a gondolata, hogy minden egyes világnézetritmust egy-egy évszázad keretébe akar beleilleszteni. Joël szerint tehát a kötés évszázada után jön az oldás százada és így tovább. Kutatásai szerint a páratlan évszázadok a kötés századai, a páratlanok az oldáséi. Joël tiltakozik az ellen, hogy ez az elmélet a számmisztikán alapulna. Nem az emberiségben rejlő babonás vonzódással a kerek számok felé okolja meg Joël ezt a történetfilozófiát, hanem a generáció elmélettel. A generációra, mint történelmi korszak-egységre *Dilthey* hívta fel a történészek figyelmét. Joël számításaiban az évszázad, mint három generáció szerepel és egyúttal ez az időköz az, amit az ember közvetlen tapasztalatból megismert. A nagypák generációjára még visszaemlékszik az unoka, de a dédapákéra már nem.

Joël vaskos könyve ennek az évszázadonként változó korszellemnek példákkal való illusztrálása. Oldalszámban is, a gondolatok gazdagságában is a XVII. és XVIII. század foglalja el a legfontosabb helyet. Mint előszavában bevallja, eredetileg csak a barokk szellem történetét akarta megírni, de munkaközben rájött arra, hogy nemcsak a XVII. és XVIII. században váltotta fel egymást két ellentétes világnézet, hanem a világtörténelem egész folyamán. Elkezdett kutatni, hogy igazolja ezt az elméletét. Végig is megy minden századon egész a Krisztus születése előtti századokig, az első történelmi feljegyzésekig, az első államalkotó népekig. Minél távolabb jut a XVII. századtól, annál kevesebb a mondanivalója. A könyv elején egy oldalra két évszázad is elfér.

Az elmélet tehát a XVII. és XVIII. század ellentétéből indul ki, de itt is talál olyan kivételeket, amelyeket magyarázgatnia kell. Ilyen az oldás XVIII. századában Nagy Frigyes, akinek uralkodását nem lehet bomlasztásnak látni a legtetszetősebb elmélet szemüvegén keresztül sem. A mi történelmünket is úgyszólván lehetetlen beleilleszteni ezekbe a keretekbe, noha Joël szívesen vesz belőle példát, ha támogatja nézetét. Történettudósok valószínűleg minden nagyobb erőlködés nélkül tudnának egy sereg olyan adatot felsorakoztatni, amelyek Joël elméletét cáfolnák.

A könyv azonban nem is ez érdekes elmélet miatt érdemel figyelmet, hanem a részletekben megbúvó szellemes ötletek, jól megfigyelt jellemző részek és a néha gazdagon kiömlő gondolatok miatt. A XIV. századról így ír: «Éppen erősebb, gyakorlati szubjektivizmusával kapcsolódik a német misztika a 14. századnak abba az általános mozgalmába, amellyel Nyugat elszakadt a középkortól, amelyben Kelet benneragadt. Akár reformátori Wiclif felfogásában, akár kritika-dialektikai az ochhamiták felfogásában, akár esztétikai Dante vagy Petrarca lendületében, akár misztikus Eckhart szellemében, a 14. század pozitíve vagy negatíve mindegyikben az oldásnak tör utat, a *szellem önállósodásának*, amelyet csak a 16. század fejez be a renaissance virágkorával és a reformációval, de nem a 15-ik». A látszólag távoleső dolgoknak ez az összekapcsolása egy gondolatban, ez Joël gondolkodásmódjának eredetisége. Ezért nyit távlatokat könyve az olvasó előtt, még olyankor is, amikor a szerző egy kicsit felületes.

A távoleső jelenségek meglepő összekapcsolása még érdekesebb a XVI. századról adott jellemzésében: «A szellemi és uralmi egységgel és kötéssel ellentétben az élet tagoltságba, *szabad sokszerűségbe*, önálló mozgásba, változatosságba és elkülönülésbe fordul át. A 15. század ura és mestere, papja és tanult embere, hivatalnok és kézművese mellé előlép most a szabad művész és író, a hajós és kereskedő. Az Egyház kulturális eredményei háttérbe szorulnak. A világi hivatások... a 16. században gazdagon képződnek ki és rendileg tagolódnak. A kereskedők fajtái elkülönülnek; a középkorban egyesített nagy- és kiskereskedelem most elválik. Minden újabb, szabadabb merkantil forma megjelenik már a 16. században. A «munká»-ban érvényesíti a reformáció kora az egyesek erőit. A szabad polgár megrendeli arcképét». Minden szellemtörténész feladatának tartja, hogy a korszellem érvényesülését olyan téren is bemutassa, amely valamikor mint valami kívülről jött alkalmatlan jövevény feszelt a tulajdonképpeni történelmi munka elején vagy végén. Ilyen elsősorban a különböző korok gazdasági élete, amely különösen a háború előtti materializmusnak volt kedvelt yesszőparipája. Úgyszólván minden szellemtörténésznek különös öröme telik annak kimutatásában, hogy

ezek az anyagi tények is a korlélek, tehát egy ideális tényező uralma alatt állanak.

Az előbbi XVI. századról adott jellemzésen megfigyelhetjük Joël gondolkozásmódját is. Először elvontan, filozófiai fogalmakkal jellemez egy-egy korszakot, azután konkrét példákat, történelmi eseményeket hoz fel jellemzése igazolására és végül — ez egyéni sajátossága — mintegy csattanóul megemlít egy látszólag az előbbiektől független tény, amely mégis egész addigi gondolatvezetését igazolja. Az előbb idézett rész a világiak elkülönülésével, az Egyház háttérbe szorulásával foglalkozik s az utolsó mondat: «A szabad polgár megrendeli arcképét». Ha meggondolja az ember, hogy a képeknek szent és égi személyek voltak csak tárgyai, s az élő világi ember csak nagy későn mer megjelenni a kép egyik sarkában, mint donátor, megértjük, hogy a polgári önérték mekkora felfokozódását jelenti az, hogy megrendelik saját arcképüket.

Ez a frappáns befejező gondolat itt a konkrét tények felsorolása után következik, de még jobban hat, amikor egyszerre az elvont fejtegetések után teszi: «A barokkban, amikor a hatalom központosul és állandósodik az udvarban, államban és hadseregben, amikor az abszolutizmus, bürokratizmus és militarizmus a párhuzamos 15. századbeli kezdemények után kialakul, amikor a jogar, pecsét és kard uralkodnak az életen és a tekintély szellemét becsületként, reprezentálásként és tisztességadásként meggyökereztetik, akkor uralkodott a *távolság* páthosza . . . A hatalom pompát igényel, mert hatni, érvényesülni, csillogni akar mások előtt. Pathetikusan él a barokk és trónra vagy kothurnusra, szellemi magaslatra vagy legalább is lóra száll a barokk; mert magasra tör és ezért ül külsőleg is magas lóra. A lovas, mint lovag életideál lesz és lovagakadémiák keletkeznek, amelyek lovaglástanítással kezdődnek».

Ez a frappáns befejező gondolat alapján véve ugyanolyan tény, mint a többi, amelyet felsorol anélkül, hogy az olvasó élményévé akarná tenni. Objektív történelmi értéke ugyanannyi, mint a többinek, csak Joël emeli ki azáltal, hogy jobban részletezi, fontosságát több oldalról világítja meg. Szinte összesűríti a korszellemet egy-egy ilyen *reprezentatív tényben*, amelyet aztán a többi közül kiemel. A rokokót Joël elnöiesedett barokknak tartja s ezt azzal akarja megértetni, hogy a XVII. század nagyszerű és monumentális templomai után a rokokó finom és bájos kis kápolnákat épít. A csinos kápolna szembeállítva a hatalmas barokk templomokkal, még akkor is érzékelteti a két kor különbségét, ha maga a gondolat, amelyet illusztrálni ez az ellentét hivatott, nem is igaz.

Ez az utolsó mondat a legjobb bírálat Joël könyvére is. Ha maga az elmélet a századonként változó korszellemeivel erőltetettnek is tűnik fel, ha a cél nem is éri el a könyv, mert erről nem tudja meggyőzni az olvasót, a cél felé vezető utat még akkor is érdemes megtennünk, mert Joël tanult, gondolatokban gazdag és szellemes vezető. Olyan látópontokat mutat, ahonnan tágabb a horizont és olyan látszólag kis dolgoknál ejt bennünk bámulatba, indítja meg fantáziánkat, amelyek mellett az érzéketlen utas elhalad, anélkül, hogy pipáját szája másik sarkába tenné át.

Fábán István.

A BÚS KIRÁLYNÉ ÁLMA.

(Egy régi horvát népének nyomán.)

FENT, a királyi várban sötét éjtszaka uralkodott. Ott feketélett a hegyen a palota épületének nagy tömege. Kopogó léptekkel járták körül az örök. Élt akkor egy király és egy királyné. Ott laktak a fekete várban. Nem voltak oly boldogok, mint királyok szoktak lenni. Más király meg királyné legalább gazdag, mindene megvan, amit szeme-szája megkíván. Nekik nem volt semmijök. Nem volt meg a mindennapi kenyerük sem. Csak egy boldogságuk volt a kerek világon: szerették egymást nagyon.

Néha napján érte őket szerencse is. Zörgött a várkapu, nyikorgott a kenetlen sarka —nem volt mivel megkenni! — és jött egy-egy követ az ország gazdag uraitól. Hoztak a királynak ajándékot. Egy-egy erszény aranyat adó fejében, díszes fegyvereket, szép lovakat, más állatokat meg prémeket, selymeket, gyümölcsöket.

Ilyenkor örült a király meg a királyné. Vendégségbe hívták az udvari urakat és nekiláttak az ajándékoknak. Ettek-ittak, lakmároztak, míg az ajándékban tartott. Persze hamar elfogyott minden és jött a dinom-dánom után a szánom-bánom.

Ilyenkor mindig magukra maradtak.

A szánom-bánom szomorú ideje azonban mindig sokkal hosszabb ideig tartott, mint a dinom-dánom idő.

Dinom-dánom idején táncolt a király annyit, hogy kilyukadt a cipője talpa. Szánom-bánom idején ott üldögélt a király egy-egy várablakban, tűnődött csendesen és elnézegette rongyos topánkáját. Nem volt miből megtaláltatnia.

Dinom-dánom idején süttött-főzött a királyné a szakácsokkal a királyi konyhán. Egyik tál étel szebb és jobb meg több volt, mint a más. Nagy vígsággal lakták a lakomákat. Patakokban csordogáltak a finom borok még a várhegy oldalán is. Szólt a zene, a muzsikaszó a várpalota termeiben.

Szánom-bánom idején üres volt a konyha, hideg volt a tűzhely. Elszéledtek az udvari emberek. A szegény királyné egyedül ödögött az óriás várkonyhán. Csak járt ide meg oda, kereste a lakomáról megmaradt maradékokat. Keresgélt a tűzhely alatt széthullott faforgácsokat és búsan rakosgatta a tüzet. Úgy melegítette az ételkéket.

De volt még egy bánata a szegény királynak végtelen szegénységén kívül. Veszedelmes ellenség jött mind közelebb az ország határá-

hoz. Egyik vészír a másiknak sarkát taposta le, úgy követték egymást gyors egymásutánban.

— Jön az ellenség! Közeledik a tarfejű! — hozták a híreket a királyi várba.

És a király nem tudott az országán segíteni, mert nagyon szegény volt, nem volt elég katonája.

Pedig — furcsa ugyan, de igaz, hogy — a szegény király gazdag országnak volt a királya. Más vidékről jött, idegen emberek elnevezték Boldogság országának, nevezték Aranyországnak, tejjel-mézzel folyó Kanaánnak. Mert sok gróf meg báró élt az országban és egyiknek nagyobb volt a birtoka, mint a másiknak és egyik gazdagabb volt, mint a másik. De egyik sem törődött a szegény királlyal meg az ország sorsával. A maguk gazdagságának örvendeztek, egymást meg irigyelték. Folytonosan békétlenkedtek egymással. Még fegyverrel is rátámadt egyik a másikra.

Hallott a szegény király az urak rakoncátlankodásáról, szeretett is volna segíteni rajta. De nem voltak katonái, nem volt fegyvere, pénze, hát nem tehetette. Szerette volna a gazdag uraknak megüzenni, hogy inkább a gonosz ellenséget pusztítsák, mint egymást. De nem volt kivel üzennie. De meg úgyis hasztalan üzente volna. Nem hallgattak reá.

Csupa rossz hír, csupa bánat környezte a királyt meg a királynét. Alig tudtak már hova lenni szomorúságukban, elhagyatottságukban.

Már aludni sem tudtak. Nem volt nyugtuk sohasem. Hiába vetette meg esténként a szegény királyné gondosan a szegény király ágát, sohasem volt neki jó éjtszakája.

A királynét is ébren tartotta a gond és a bánat. Különösen a királyt sajnálta. Inkább le se feküdt már később. Volt még egy kényelmes, jó hintaszéke. A régi jó időkben, mikor még az aranyalmák országában gazdag és boldog királykisasszony volt, ebben ringatták őt az udvari dámák. Onnan hozta el magával sok szép emlékével együtt. Azóta is sok szépét álmódott benne. Különösen ébren.

Oly szép meleg éjtszaka volt ezen a napon. Kivitte a hintaszékét a tornácra, ahonnét oly sokat nézte a nagy folyó kék vizét. Volt még egy puha, halvány sárga selyemköpönyege. Az is a régi jó időkből maradt. Kopott volt már, de puha, finom és jó meleg. Beleburkolta fázós szép alakját és leheveredett ingó-bingó nyughelyére.

Nézte a csillagos éjtszakát. Gondolta, itt nem alszik el és nem kínozza álom.

Felnézett az égre. Oly szép sötétkék volt, mint szegény király szeme, ha ráborult a bánat. Nézte a csillagokat. Olyan fényesen ragyogtak, mint a szegény király szeme, ha meglepte az öröm.

Örült a királyné szíve, hogy ily szépeket lát.

Hát amint ott gyönyörködik a szép égboltozatban, egyszerre csak szörnyű dördülést hall. Félelmében lehuntya a szemét és meg sem mert mozdulni percekig. De még lehunty szemén át is érezte, hogy valami iszonyatos világozgatás ömlött el körülötte.

Végre feltekintett és megriadt. Mert látja ám, hogy az égbolt végighasadt a vár felett. Megingott minden, ami az égen volt és hullt, zuhant lefelé.

Először a fényes nap esett le az égről. Attól lett oly ragyogó, fájó világosság, hogy hol kinyitotta, hol lezárta a szemét a szegény királyné. Eszébe sem jutott, hogy hiszen az előbb még csillagos éjtszaka volt, most meg a napot is ott látta az égbolton. Eszébe sem jutott, hogy ez nem így szokott lenni. Nem is csodálkozott rajta egy cseppet sem. Annyira megrémült a nagy dördüléstől, a vakító fénytől. Annyira fáj a szívének, hogy lezuhant a ragyogó nap. Úgy érezte, az övé volt.

Két karját kinyujtva kapott a lehanyatló nap korongja után. Meg akarta fogni. Tartani szeretne volna, hogy ne essék le. De hiába. Kimerülten hanyatlott vissza fekhelyére és zokogott. Siratta a letűnt fényességet.

Azután azt gondolta, hogy hátha visszajön. Hiszen megteszi a fényes nap mindennap, hogy itt hagyja az embert komor sötétségben.

Igen ám! De máskor szépen, lassan, magától távozott. Most meg úgy rohant, zuhant, mint akit kergetnek, üznek, elhajítanak. Nem lehetett remélni visszafordulását.

És még aztán, ó, jaj! Mit kellett látnia! Nem elég, hogy a fényes nap lezuhant az égről, most meg már a hold kezdett homályosodni. Fakult, mint a szegény királyasszony régi, aransárga, puha köpönyege. Lassanként egészen elsötétedett a ragyogó holdvilág. A királyné meg utána nyujtotta sóvárgó két karját, de már nem ugrott fel. Nem is mozdult. Látta, hogy hasztalan.

Valami csendes bánat fogta el. Égszakadás, napnak zuhanása, holdfény eltűnése — oly rettenetes dolgok, oly nagy veszteségek. Mit tehet ellene egy gyöngé királyasszony!

Csöndesen nézett a sötétségbe. Valami újra fényleni kezdett. Megjelent az égbolton egy keskeny, görbe fényív, egy fényes kardpenge. Félkörbe görbedve pattant fel az égre halvány sáráranyszín, holdvilágszín fémből. Mint a vékony holdszalag újholdkor.

Egyik görbe kardív mellé felszökött a másik. Odapattant mellé szorosán. Úgy álltak ott ragyogva a kettéhasadt égbolt szakadékos szélén.

És jött sietve, szállva sok fényes félkörív, ragyogó görbe kardok, keskeny holdszalagok. Mind egymáshoz sorakozott ott fenn a mennybolton. A királynénak szinte belekápázott a szeme a nagy gyorsaságtól, amit a sok szökkenő kardpenge okozott. Olyan volt végül a sok egymáshoz libbenő görbe kard, mint egy tündöklő félhold tiszta színaranyból.

Nézte a királyné és már örülni kezdett volna szegény bátortalan szíve a reménykedéstől, hogy mégis lesz valami világosság az elsötétült égbolton. Csakhogy a félholdat alkotó kardpengékből tüzes, gyújtogató szikrák kezdtek szerteszóródni. Rossz világosság volt, pusztító, rontó tűz, ami a félholdban lakott.

Beléhasított a fájdalom a királyné szívébe, hogy csalódott ebben is.

Most a csillagok is mozgolódni kezdtek. Felismerték talán a kardokból lett félhold gonosz fényét, gondolta a királyné. A csillagok elkezdtek húzódozni a félholdtól. Lassan-lassan távolodtak. Mindig tovább húzódtak a vészesfényű sarlótól, nehogy valami bajuk történjék. Már mind ott gubbasztottak az égbolt peremén, messze a fenyegetően fényes holdsarlótól.

A szegény királyné szeméből megeredtek a könnyek. Arra gondolt, hogy az ő szegény, kopott férjét, a királyt is így kerülik a fényes urak. De nem félelemből, mint a vörös holdat ott az égen a csillagok. Csak elhúzódtak az urak a királytól, mióta szegény lett, bús, halovány, beteg.

Amint ott szomorkodik, újra valami különös zajt hall. Kopogni kezd valami a tornác kőpadlóján, a palota sok tetején, mindenütt. Felnéz, előre hajlik és látja, hogy most meg sok apró csillagdarab hull a földre. Egész záporosó. Tágra nyílt szemekkel ült a fekhelyén és úgy nézte, csodálta a fenséges látványt. Sohasem látott ilyent. Egy-egy hulló csillag keresztezte útját máskor is a nyári éjtszakákon. De egyszerre ennyi! Ezernyi ragyogó pont és mind halni indul, mind vesztébe rohan, mind összetöri magát.

— Valami szörnyű világromlás lehet — gondolta a királyné. — Mi marad az égen? Nem lesz már többé világosság?

Csak az új félhold vöröslött s nevetett le kárörömmel a királyasszonyra.

A föld pedig nem hogy nekifényeskedett volna a sok rászakadt ragyogástól, hanem még sötétebb lett a feketesége a szomorúságtól.

Még mindig szállt a sok hulló csillag. Tele volt velük az éjtszaka, a sötét levegő. Az égbolt meg üres lett, fekete, csillagtalan, szomorú, mint a szegény király szeme.

A lehullt csillagok meg szálltak-szálltak át a nagy folyón, el, messze, lefelé. Ott aztán nyomuk veszett. De mind délnek tartott, mintha összebeszéltek volna.

— Arra felé esett le a nap is — gondolta a királyné. — Hátha azt mennek megkeresni. Esetleg visszahozni.

Felkelt és odament a tornác könyöklőjéhez. Kihajolt és hosszan utána nézett a szálldosó, feketébe vesző fényeknek.

Azok meg csak mentek, szálltak, de egyik sem tért vissza.

Várta, várta a királyné, hogy majd visszajönnek és hozzák a napot. Jóideig ott könyökölhetett, mert már úgy érezte, fázik. Didergett. A nagy remegéstől aztán egyszerre csak — felébredt. Csodálkozva nézett körül. Ott feküdt a hintaszékben a tornácon. Már virradni kezdett. Csakugyan eltakarodott az égről a csillagtábor. Alig volt már odafent egy-kettő. De egyébként nyugodt volt minden.

Felkelt, áthajolt a tornácon, lenézett a nagy folyó felé, mint álmában tette. Nézte, hogy látja-e a sok ezer lehullott csillagot? Persze, hogy

nem látott egyebet, csak fekete sötétséget. A hajnali szellő fodrozta a folyó vizét.

— Ügylátszik, álmodtam — mondta oly halkán, hogy talán csak gondolta.

— Talán a sok csillag-haláltól hült le így a levegő — suttogetta magában a királyné.

Oly világosan látott mindent álmában, hogy még most sem hihette, hogy csakugyan álom volt az.

Bement a várpalota termeibe. Felkereste a királyt. Ott aludt a hálótermében szép nyugodtan. Elnyomta a fáradtság hajnal felé, belefáradt a sok virrasztásba. Mellette pislákolat még a mécses. De már derengett a szobában.

A szomorú királyasszony leült az alvó király ágya mellé és várt. Várta, hogy felébredjen a szomorú király. El akarta neki mondani csodálatos álmát. Nyugtalanzkodott. Rosszat sejtett. Annyi romlás, zuhanás, égszakadás, hogy jelenthetne jót!

— Pedig már eléggé szerencsétlenek vagyunk! — sóhajtott bánatosan.

Vagy tán hangosanmondotta, mert felébredt a király. Vagy a sóhajtása volt oly szívszaggató, hogy megfájdult bele az alvó király szíve és attól ébredt fel.

— Mária! Kedvesem! Mi történt? Mi bajod? — kérdezte a király.

A bús királyasszony megölelte a királyt.

— Most még nincsen semmi — felelte bánatosan. — De félek, hogy baj lesz. Eddig csak szegények voltunk, de mi lesz most velünk? Félek. Szörnyűségeket álmodtam.

Elmondta az álmát a királynak. Szegény király hallgatta, hallgatta nagy figyelemmel.

— Úgy sajnáltam a zuhanó napot — mesélte a királyasszony. — Úgy sírtam érte és közben mindig rád kellett gondolnom.

— Ugyan — legyintett a király búsán — mi nem jut eszedbe! Én és a nap! Szegény, kopott ember meg a ragyogó napvilág!

— Ha kopott is, ha szegény is, mégis csak király vagy — mondta a királyné és szaporán bölintgatott rá finom kis fejével. Úgy erősítette a mondását. — Ragyogó nap vagy bizony a te fényes országodban meg az én szememben.

Azután továbbmondta az álmát. Elmondta, hogy menekültek a holdtól a csillagok s azután hogy hullottak le a semmiségbe.

— És mind délnek tartott — beszélte a királyné. — Vártam jó sokáig rájuk. Hittem, visszajönnek és hozzák a napot. De nem jöttek vissza — mondta csüggetegen. Összekulcsolta két fehér kezét és reménytelenül nézett fel a királyra.

Szólott a király.

— Nem jöhet az vissza, ami már egyszer lezuhant a magashól. Volt, nincs. Mint az ember.

A királyné elgondolkodott. Majd felállt, kitérte két karját a világosodó ablak felé és áradozó hangon újra megszólalt.

— Szeretnék megint elaludni. Szeretném most megálmodni, hogy jön vissza diadallal a rengeteg csillag, hogyan hozzák a ragyogó napot, hogyan szálldosnak fel a sötétkék égre, hogy csillognak, ragyognak, körülveszik az újra visszatért napot, hódolnak körülte . . .

— Ugyan, ugyan, Mária — mondta fáradtan a király. — Hogyan láthatnál egymás mellett csillagot és napot! Nem látta azokat egyszerre még senki.

— Hát a halovány holdat szeretném látni, amint újra fényes lesz — tündődött el a királyné. — Igaz, hogy az visszajött később fényes ragyogással. Olyan volt, mint egy görbe kard. Más fény nem is maradt az egész égbolton. Mondd, lehet a hold fényesebb a napnál? — kérdezte a királytól és leült újra mellé.

A király elgondolkodott a kérdésen. Aztán felvonta kicsit a vállát.

— Minden lehet — mondta lassan. — Álomban is, valóságban is. Minden lehetséges. Talán erősebb volt a hold a napnál. Nem gondolod?

Egymás kezét fogták és gondolkodtak. A különös álom foglalkoztatta őket. Vajjon mit jelenthet? Jelent-e valamit? Nem tudtak megnyugodni, nem térhettek napirendre miatta.

Elhatározták, hogy megkérdik a tudósokat, álmofejtőket, javasasszonyokat. Voltak sokan az országban, akik értettek a rejtelmes tudományokhoz.

Kiment a király a folyosókra. Alig volt néhány ember a palotában. Nem udvaroltak most ott a gazdag urak. Sehöl senki. Végre kint a külső kapunál meglátott a földön egy emberárnyékot. Ott mégis állt egy hű szolgálta.

— Eredj, jó fiú — mondta neki a király — keresd fel az álmofejtő bölcs embereket a városban és mondd meg nekik, jöjjenek el hozzám. Ha egyebünk nincs is, de álmaink még vannak.

A hűséges szolgálta vitte az üzenetet városszerte. Mindenüvé betért, ahol egy tudós, egy álmofejtő lakott is valaha. Mind küldte a királyi várba s mire ő visszatért a várhegy alján lakó utolsó tudóssal, már tele volt a nagy tanácsterem emberekkel. Kíváncsi embersereg gyülekezett össze, hogy hallja az álmodást és a megfejtését. Ácsorogtak a nagy várudvaron. Tudni akarták, mi lesz a jövő?

Hát az álmodást csak meghallották, mert azt elmondta a szomorú királyné. De a megfejtését nem hallotta senki. Hiába gondolkodott a sok bölcs, hiába magyarázgatott egymásnak, hogy így lesz, úgy lesz, semmi eredményre nem jutottak. Vagy oly szomorú volt az álmodás jelentése, hogy nem akarták megmondani.

A király meg a királyné csak várták, csak várták, mikor nyit be hozzájuk egyik vagy másik nagy örömmel, hogy «megvan, kitaláltuk», de nem jött bizony egy sem.

Mindig halkabb lett a vitatkozás a szomszéd teremben. Mindig

kevesebb hang hallatszott át az ajtókon. Azután már csak zszibongás, már csak távolodó hangok, végül nagy csend.

Senki sem jött be a megfejtett álommal.

Lassanként sötétedett már. A király és a királyné még mindig várták a bölcsek tanácsát.

Ott forgolódott körülöttük a szobában egy szép leány, aki a királyné szolgálója maradt a nemszeretem-napokban is. Kis leánykorában vette magához a királyné anyja. Azóta ő neveltette, gondoskodott róla. Nagyon háladatos, jó szolgáló volt. Most is ott járt-kelt, mintha dolgozna, rendezgetne. De valójában semmit sem tett.

Már jó néhányszor odafordult a királyné felé, hogy megszólítsa. De nem merte. Látszott pedig rajta, hogy mondani szeretne valamit.

Már csak két sötét árnyak látszott a király és a királyné a homályos szobában. Várakoztak még mindig. Talán valami csodára. Nem gyújtottak világot sem. Takarékoskodniok kellett. Gondolkodni meg homályban is lehet.

Kint becsapta valaki a nagy kaput. Azután csend lett újonnan. Nem hallatszott már semmi nesz.

— Elmentek — mondta a király. — Egyik sem tudja, mit jelent az álmod.

— Vagy nem merik megmondani nekünk — vélekedett a szomorú királyasszony.

— Az is lehet. Egyre megy. Nem tudjuk — mondta nagy időközökben a király.

Ott üldögéltek a sötétben. A szolgáló meghuzódott az ablakfülkében és nem mert mozdulni sem, nehogy megijessze őket.

De aztán nyílt az ajtó és bejött először egy kis halvány világosság, aztán egy kis olajmécses és utána a hú szolgál. Letette a mécses a terem sarkában egy kis asztalra és elment.

A szolgáló nézte a lobogó fénynél a szomorkodó emberpárt.

— Szomorúbbak már nem lehetnek úgy se — gondolta magában és előrelépett.

A király és a királyné egyszerre kapták fel lecsüggesztett fejüket.

— Ki van itt? — riadt fel a király.

— Csak én vagyok. Estike vagyok — felelte halkan a szolgáló.

— Mit akarsz itt ilyen későn? — kérdezte tőle szelíden a királyné. — Mehetsz már aludni, Estike. Nincs szükségünk semmire.

— Az álom megfejtésére sem? — kérdezte a leány. És most már ott állott a királyi pár előtt. Előrehajolt, rátámaszkodott a kis asztalra, amin a mécs lobogott. A kis fény megvilágította rézvörös haját. Szemei is szikráztak a sötétben.

A királyné közelebb huzódott a királyhoz és a király megölelte fiatal feleségét, mintha féltene kellett volna valamitől.

— Estike, te vagy-e az igazán? — kérdezte a király a leányt. — Még sohasem láttalak ily vadnak. Valami bajod van?

A leány megrázta szép fejét, csak úgy ragyogott a vörös haja. Még jobban előre hajolt és suttogni kezdett.

— Nekem semmi bajom, jó királyom — mondta halkán — de neked, de nektek! Istenem! Istenem!

— Te érted az álmod! — szökött fel a királyné és megragadta a leány vállát.

A leány ráborult a királyasszony kezére, azt csókolgatta és zokogott.

A királyné hagyta. Egy darabig csak sírt a leány, de aztán megemberelte magát és hátra rázva szép nagy haját ezt mondta.

— Én tudom, mit jelent az álmod, jó királyné. Hallgassátok.

A királyasszony újra leroskadt a király mellé az alacsony kerevetre. Megszorították egymás kezét és várták az álomfejtést, mint valami ítéletet.

No, olyan is volt az. Szomorú, bánatos, végzetes.

A leány odakuporodott a gazdái lábához, felnézett reájuk okos, hűséges szemével és halk hangon beszélt. Szinte azt hihette az ember, aki hallotta, hogy fájdalmat okoz neki a beszéd.

Mondta a leány.

— Hallgassátok tehát. Amit álmodban láttál, jó királyné, hogy a derült ég meghasadt a vár felett, az azt jelenti, hogy kettészakad a mi országunk, ellenség foglalja el várainkat. Csak a fele ország marad a miénk. Az meg, hogy a fényes nap lezuhant a földre, az a te eleded jelzi, ragyogó napunk, szegény királyunk. Jaj nekünk, jaj! — Megcsuklott a leány hangja és nagy sírhatnékom fogta el. De csak felvetette a fejét és folytatta.

— Hogy a fényes holdtól menekült a csillagtábor, az azt jelenti, hogy a királyt elhagyja sok embere. Elhúzódnak tőle, nem követik, nem óvják. Hogy meg a holdsarló, kardpengék sarlója, törökök félholdja ott maradt az égen, jelenti, hogy minden csillag, minden fényes úr lehell, elesik, de a török szultán, a görbe kardok ura, — az úr marad itten. A török félhold lesz az egyedüli világosság a mi egünkön hosszú időre. Szomorú világ lesz. Az útirány pedig a sok hulló csillag útja lesz. Régi hadak útja, a nagy folyómente. Amerre a nap ment, mentek a csillagok. Egyik sem jött vissza. És amerre a királyurunk megy, mennek a vitézek. Egyik sem jön vissza. Így lesz, meglássátok.

Lassan hullottak a leány szavai a király és a királyné szívére. Érezték ők is, hogy így lesz, ahogy a leány mondja. Hallgattak. Vártak.

És ime, még ki sem mondta a leány, hogy bizony így lesz az, megvilágosodott a várudvar fáklyáknak fényétől, zajos lett a palota követek léptétől.

Tarfejű törökök jöttek követségbe. Hozták a levelet a királynak a hatalmas szultántól.

— Üzenem én, a szultán. Vagy elküldöd nekem váraid kulcsait, vagy elmegyek értük. Találkozó Mohács.

Így írt a büszke török szultán. Könnyen büszkélkedhetett. Olyan gazdag volt, mint amilyen szegény a király.

De a büszkesége neki sem volt nagyobb. A szegény király nem küldte el a várkulcsokat, hanem ment az ütközetbe. Bár parányi sereggel, bár csak néhány hű emberrel, de azért ment délnek. Eltűnt, mint a nap eltűnik a sötét éjtszakába.

Mentek utána a vitézek, csillogószemű emberek a régi hadak útján, a nagy folyó mentén. Eltűntek ők is, mint a királyné álmában a csillogók.

Ott könyökölt most is a királyné a vártornácon, onnan nézte most is az ő fényes napjának, királyi urának eltávozását, a sok fényes vitéz tovamonulását. Utánuk nyujtotta két karját, tán hogy visszatartsa őket. Hasztalan.

Mentek, mentek a nagy folyó mentén és — eltűntek.

A királyné didergett. Összébbvonta sárga selyemköpenyékjét és bement a fekete palotába.

És azután várta, várta, soká várta vissza a királyné a bánatos királyt. De hiába várta. Hiába várta azután sok asszony a dél felé elvonult hősi vitézeket, elszállt csillagokat. Lehulltak, eltűntek, sohasem jöttek vissza.

Igaz volt az álom.

Csak a vörös félhold ragyogott a meghasadt égbolton, a kettétépett ország fölött.

Tarczay Erzsébet.

Ó, MILYEN JÓ IS VOLNA...

*Ó, milyen jó is volna gyermekké szelidülni,
Zöldrefestett padokba most újra beleülni.
A gondbatyut ledobva, könnyű táskával járni,
Parancsot nem ismerni, vig csengetésre várni.*

*Ó, milyen jó is volna örömpohárból inni,
Álomországban járva tündérmesékben hinni,
Kerekre tágult szemmel csudákra lesni: ott van!
Színaranyat keresni játszótéri homokban.*

*Ó, milyen jó is volna a mát elhagyni lopva,
Megunt játékot messze ellökni a sarokba,
Könnyű lábakkal futni, versenytársat elhagyni,
Szembejövő baráttra harsányan rákacagni!*

*Ó, milyen jó is volna nem látni, de csak nézni,
Apró gyereversecskét hadargatva idézni,
Nem tudni, mi az arany és mennyi itt a talmi,
Meg nem értett dolgokról ártatlanul szavalni.*

*Ó, milyen jó is volna padvárunkba bebujni
Az étellecke helyett könnyebb leckét tanulni,
A gondatlanság édes mézeskenyerét enni,
Ó, milyen jó is volna újra gyermekké lenni!*

Vathy Elek.

TELEKI «KEGYENC»-E A SZINPADON.

MOZDULHAT-E a «tetszhalott», aminek Teleki szomorújátékát, színpadi kudarca után, Szigligeti nevezte, megjósolván feltámadását? Feltámasztására, bár nem éppen sűrűn, azóta is történt több kísérlet, nemzedékek váltották fel egymást a nézőtérén is, a kritikában is, de Szigligeti bizalmát az egymást követő évtizedek buzgólkodása hasztalan iparkodott igazolni, Paulay, majd Somló Sándor jószándéka csakúgy, mint most, a bemutató kilencvenedik évfordulóján, a Hevesi Sándoré. Az irodalomtörténet kegyelete a *Kegyenc*-et időnkint fel-felerőlteti a Nemzeti Színház deszkáira, de ott tartósbabban meg is marasztani képesek mindmáig egyszer sem bizonyult.

1861-ben Teleki tragikus halála az irodalom kegyeletéhez egy lesujtott nemzetét is csatolta és Salamon Ferenc a gyászolók közt meglátta ugyanazt az istennőt, ki *Bánk bán* költőjének koporsóját is kísérte : a tragédia muzsáját s a ravatal érdemjelei közt a külön, fényes boglárt : a tragédiairóét. Széchenyi István pedig még Teleki életében a *Kegyenc*-et az általa kurtán «Ünsinn»-nek bélyegzett *Bánk* fölé helyezte. Kézikönyveink maiglan a magyar tragikai köl-részet dioskurjaiként emlegetik a két nagyon is különböző fényerősségű alkotást.

Hanem valahányszor a *Kegyenc* a színpad világításába került : a friss benyomásra építő bírálat ezzel a rangsorolással többé-kevésbbé perbeszállt. Eléggé ismeretes Péterfy megállapítása, mely szerint akárcsak a németeknél Hebbel drámái : Teleki műve is «a színpad számára halott kincs». Ismeretlenebb az, mit a Fővárosi Lapok Sz.-jegyű bírálója — eléggé nyers szókimondással — ugyancsak a Paulay-féle fölelevenítés alkalmával így fogalmazott meg : «Ha igaz volna is, hogy e szomorújáték mindjárt a *Bánk bán* után következik, jobban körül kellene írni, hogy t. i. *Bánk bán* után igen sokáig nem következik semmi s csak azután jó messzire tűnik fel a *Kegyenc*». Tanulmányozásra Teleki monumentális karképe máig is méltó, előadásra alkalmasnak máig sem mutatkozott ; ha írók foglalkoztak vele : mindig hálás tárgynak bizonyult, ha színészek : úgyszólván soha. Színpadon még a korrajz nagy ereje sem hathat eléggé : ezt is Teleki oly gigászi arányokban komponálta meg, hogy a színpad el nem bírja. Pedig abból is, mi a mulhatatlan kurtítások után megmarad, a mély történeteszemlélet s az éles (nem egyszer karikírozó) jellemzés biztossága hatást ma sem téveszthet. Herczeg *Bizánc*-a e hatástól aligha független s korfestésének még szatirai hangja is sokban a Telekiére emlékeztet.

Csakhogy a *Kegyenc*, sajnos, nem csupán egy világbirodalom romlásának tükörképe : a korabeli romlott színpadi ízlést is épannyira visszatükrözi. Katona József ehhez képest maga a művészi fegyelmezettség, ezért is állja úgy az időt, mely minden stilusszélsőségnek könyörtelen ítélőbírája. Petronius Maximus nem «bánki sértődés» tragikusa, hanem egy romantikus bosszú-haditerv «véres komédiása». Jellemét, eszközeit kritikai tanulmányokban — irodalmi inspirációkból — apróra kommentálgatni lehet, színházi közönség előtt meggyőzővé tenni vagy éppen tragikai méltóságra emelni képtelenség. A néző

a buja cézárnál, ki megkívánja felebarátja feleségét, erkölcsileg magasabbra Petroniust sem fogja helyezni, ki eszeveszett bosszúművében a kéjenc ágyasául veti oda a magáét. Ilyen Petronius, a férj. Vagy az Attila-verő Aëtius legyilkoltatóját illesse szánalmunk, ki ezzel is csak a gyűlölt cézárra kívánja gyujtani nem is a házat, hanem a — hazát? Ilyen Petronius, a hazafi. Vagy a népvándorláskori Tartuffe-öt méltányoljuk, ki a császárné valódi vonzalmával visszaélve, azt is a Valentinianus meggyalázására zsarolja ki? Ilyen Petronius, a lovag. S — bárminő vonatkozásban — van-e benne, habár egy szikrányi is, abból a nagyságból, mely a nemes Bánkot csakúgy tragikai magaslatra emeli, mint az álnok Richárdot vagy — ha mindenáron maniákus kell — a szintén rögeszme-rabja Macbethet?

S kérdéses még az is, vajjon a *Kegyenc* váltig magasztalt s csakugyan nem mindennapi korfestő ereje, mely olvasmányul az anyagát szolgáltató Gibbon-féle történeti mű lapjain is leköt és megdöbbent, valóban alkalmas-e rá, hogy a dráma lélektani durva töréseit mintegy eltakarva, azokért a színpadon is elfogadható kárpótlást nyújtson? Aligha alkalmas. Shakespeare római tragédiáinak a vaskos anakronizmusok époly keveset ártnak, mint amily keveset lendített tesztem Gobineau *Rennaissance*-án — mikor vele színpadon is kísérletet tettek — a korrajz finomsága és minuciózus pontossága.

Rákosi Jenő az irodalomtörténeti túlbecsüléssel szemben Teleki művét kuriózumnál többnek nem ítélte. Ez a mérték a könyvre nézve lehet szűkmarkú, de az is szentigaz, hogy valahányszor előadásával a színpad az irodalomtörténetnek szolgálatára kíván lenni: a tragédiának éppen menthetetlen «Wildromantik»-elemeire kénytelen rávilágítani s nincs az a tálalásbeli mesterkedés, mely ezeknek kelletlen kuriozitás-ízét eltüntethetné.

Nem tűntethette el a Hevesi legújabb felszolgálása sem. Az «enyhítés»-ben — igen helyesen — amúgy sem követte Paulayt, ki többek közt azt a jelenetet is törölte, melyben Petronius maga veti nejét a cézár karjaiba. Ódry, az új Petronius, éppen itt sietett egész színészi hitével és tekintélyével a költő segítségére: a hideg játékosnak emberi mély gyötrelmét is merész szimultán játékkal elibénk vetítve. Mindhiába: igazi fogódzót itt, hol e képtelen kegyenc felől minden valóság-illúziónk végleg megszakad, ő sem lelhetett s alakítása további mozzanatait szem melléthatólag valami hitevesztett bizonytalanság bénította. Pedig egyébként dikciójában is, mozgásában is megvolt az az «impozantság», minek hiányát félszázada az egykorú bíráló E. Kovács Gyula alakításában annyira felrótta. Viszont ép ebből egy szemernyi sem került Kiss Ferencnek helyenkint igen jó Valentinianusába. A művész egész elgondolását pathológiai alapra helyezte s ezt bölcsen tette. Csakhogy az érzéki és férfiatlan vonások egyoldalú kiélezése az alakot könnyen a nevetségessé válás felé sodorja, mint ahogy Kiss Ferenc cézárja is néhol már a bonhommia tilosába tévedt. Legalább uralkodói külső magatartásának némi ellensúlya nélkül Petronius egész bosszúapparátusa szinte üres erőmutatvánnyá silányul. Tasnády Ilona mélyen átértzett Juliájából csupán a darab stílusától elválaszthatatlan romantikus páthosz hiányzott, melyhez talán még az Abonyi lelkesen szavaló Palladiusa járt legközelebb.

A «tetszhalott»-at, ha mozdul is, talpra segíteni, hogy azután a maga erején meg is álljon — úgy tetszik — hasztalan iparkodás. Teleki László egyéni végzetében igazabb és fenségesebb a tragikum, mint monstruózus szomorújátékában s nemes alakja a magyar történetnek nagyobb büszkesége, mint elhibázott alkotása a magyar drámai irodalomnak.

Rédey Tivadar.

FÖLD!

I.

JAKAB, a hatalmas és hatalmaskodó veszprémi ispán kényelmesen elterpeszkedett a fal melletti széles lócán várnagya és két papja mellett s ételtől és bortól fűtött felhevültséggel hallgatta a levegőben izzó vitát. Az ispán a gondjaira bízott királyi birtokok szélén levő Vinárról lovagolt ide és szállott rá embereivel Dávid úrnak a csögi völgyben lévő udvarházára, azt erősítve, hogy a csögi föld és az erdők egészen Szentjakab hegyéig valamikor mind vinári várföldek voltak és a Szalók-nemzetség jogtalanul birtokolta el azt a királytól és a vinári várjobbágyoktól. Volt idő, amikor dézsmát is fizettek érte az ispánoknak és fegyveres embert adtak a vár szolgálatára, de a két évvel ezelőtt elhalálozott Tamás úrnak, Dávid apósának idejében mindez abbamaradt.

A szoba baloldalán, a tornácra nyíló két apró ablakon át sárgán villant be az őszi délután, de ittben már alig lehetett ellátni a szoba sarkáig, ahol a bejárat és a tüzhely közti lócán a ház asszonynepe ült a félhomályban: a csontos, megtermett Margit asszony és két nagy leánya meg egy fiatal szolgálóasszony. Az ispánnak volt ideje, hogy a szeme szórakozott és közömbös érdeklődéssel feléjük tévedjen: nem ő, hanem a várnagya, Áron, köpcös, durva, indulatos ember vitte a szót Dávid úr ellen, aki az asztal túlsó oldalán ült.

Dávid úr erősítette, hogy a birtokok ősi jogon való megszállás és soha nem tartozott a királyi földek közé. Erre Gergely pap száll a vitába és hűvösen figyelmeztette Dávidot, hogy ő ezt csak hallomásból tudhatja, mert hiszen ő más nemzetségből való és Csögöt csak felesége révén birtokolja.

Ez igaz volt, mert a Kál-nemzetségből való Dávid a Zala mellől költözött át apósának halála után Csögre, amit Margit asszony kapott a Szalók-nemzetség birtokaiból. Dávid már hamarabb is átköltözött volna, mert a saját birtoka a zalamenti apátság földjeivel volt szomszédos és kettőjük közt végtelen huzavona folyt néhány dombhát és völgy miatt, amiknek birtoklásában ősi jogszokások ellentétes érvei csaptak össze. De a bátyja hajlandó volt tőle a birtokot megváltani, amint ő megkapja felesége részét. Ezt azonban Margit úrasszony apja, az öreg Tamás nem akarta kezéből kiadni, még a leányokat megillető részt sem, noha már nagyon öreg volt. Vénységére érthetetlenül rideg és makacs lett, sokkal mogorvább, mint az öreg emberek általában. Felesége rég elhalt, fiai szétszéledtek a nekik átengedett tanyákra és ritkán látogat-

ták, mert alig lehetett kibírni konokul házsártos természetét. Emberei is egymásután hagyták ott, mert tudták, hogy utána új urak következnek a maguk szabadjaival.

Igy történt azután, hogy a vinári várszolgák közé is állt néhány család, legalább is ezt erősítette az oktanul goromba, nyers várnagyot leintve Gergely ; ő maga középkorú, tisztaarcú, jéghideg modoru pap volt és az ispán íródeákja, István klerikus tisztelettel és bámulattal nézte fölényét, nyugalját, amint az egyre jobban dühbejövő Dávid úrral szemben azt vitatta, hogy ezek a várszolgák még Tamás úr szolgálatának éveiből emlékeznek arra, hogy Csög valamikor vinári várföld volt és készek erre esküt tenni.

Szerencsére azonban Dávid úrnak segítsége érkezett ; felnőtt legényfia, Tamás nem sokkal az ispán érkezése után átlovagolt anyja bátyjához, Mihály úrhoz, aki most fel is tűnt az ajtóban ; sovány, meggörnyedt hátú, idő előtt megöregedett ember volt, akit felesége, egy csontos, szőke, meddő asszony tartott uralma alatt, éppen azért nem lehetett tőle többet várni, mint azt, hogy csak a maga gyáva módján száll síkra : mint a Szalók-nemzetség legidősebbje kész bizonyítani, hogy az ispánéknak nincs igaza.

Annál többet lehetett várni Máté úrtól, az ágszalóki paptól, akiért szintén átüzentek ; ő is atyafi volt, azonkívül apjuk barátja, akit gyerekkoruktól fogva respektáltak. A véreres szemű, vézna és erőszakos öreg pap plébániája földjein kívül saját földeket is birtokolt és dacolni mert esperesével és a zsinatokkal ; birtoka népéből magához vett asszonnyal élt együtt, akit nem akart elbocsátani, mert gyermekei voltak tőle és ezt kénytelen-kelletlen elnézték neki a veszprémi püspök udvarában ; nem akarták, hogy káros huzavonák keletkezzenek régi és a dunántúli püspökségekben majdnem teljesen kiveszett szokás elleni harcból. Ő volt az egyetlen, akinek az öreg Tamás még életében adott valamit éspedig egy szép kis majort több szolgacsaláddal együtt. Az ajándék fejében biztosan számított rá, hogy a pap a maga kíméletlen erejével, az egyházi és világi törvényekben való jártasságával segítségére lesz családjának ezekben a zivataros időkben önkényes és erőszakos királyi ispánokkal való viszálykodásban, hatalmaskodó szomszédokkal való vitákban.

Máté úr már útban is volt egy lovas szolgája kíséretében, egyenesen a dombtetőkön át az éles szélben, a vörösbe hajló őszi délutánon át és alálovagolt a lapos csögi völgybe, ahol Dávid úr udvarháza állt a szabad szolgák kunyhói közt lópatáktól felvagdalt óriási udvarával, ahol idegen fegyveresek őgyelegtek és ellenségesen méregették egymást Dávid úr cselédeivel.

Már maga az is sérelem volt, hogy az ispán szabad nemzetséghez tartozó szabad úrra szálljon fegyveres néppel. A pap vörös arccal intett, hogy a lovát vezessék el, egy ideig künn állt a tornácon és hallgatta a belülről kiszűrődő zürzavart, azután bement a tüzelővel, az ebéd kihor-

dott edényeivel és más holmikkal zsúfolt sötét, ablaktalan tornáczszobába, amelyből a nagyszoba nyílt.

A vita azonnal lecsillapodott, amint ő áldást és békességet kívánva belépett. Az ispánék csak kellenül álltak fel, hogy üdvözljék a vörös-arcú, kövér, sötétszakállas papot, akiben új ellenfél érkezett, a Szalókok pedig örömmel és megkönnyebbüléssel fogadták. És Máté úr nem is várta, hogy előadják neki a dolgokat, de még csak le se ült, hanem élesen szembefordult az ispánnal:

— Mi dolog ez: fegyveres királyi szolgálkkal szállsz szabad nemzetség udvarába?

— Komeszi tiszttem... — akarta kezdeni az ispán, de az öreg pap öklével lecsapott az asztal ebédutáni bor- és zsírfoltjai közé, úgy-hogy csakúgy döngött.

— Valamikor minden föld szabad volt, míg meg nem szállták a király szolganépei, de a nemzetségek földjei akkor is szabadok maradtak.

— Mind így beszéltek ti — mondta dühösen az ispán.

— Küldess ránk királyi pecsétet! — ordított Máté úr vérvörösen — de ne hozd hadadat szabad úrnak szabad földjére. Indíts pert a király úr előtt és akkor Veszprémtől Zalavárig felvonulnak az összes nemzetségek és bizonyítják, hogy Csög soha nem volt várföld, mindig a Szalókoké volt.

Az ispán komoran hallgatta a maga dühös, sárgás oroslánarcával. Az új király, a valamikor elűzött III. István visszatéréséről nemrég érkeztek hozzá hírek; őt még annak apja ura, Béla tette ugyan ispánná, de ő készségesen hódolt meg annak nagybátyjai, István és László előtt is és küldött seregükbe fegyvereseket. Most a váratlanul visszatért királynak akart hízelkedni azzal, hogy hűséges sáfára volt és az elidegenített várföldek közül is szerzett vissza neki. Mit tudják ezek a földjük sarába beleragadó, jogaikat dühös féltékenységgel őrző, vad nemzet-ségbeliek, hogy mi irányítja az országnagyok szándékait!

Gergely pap szólt közbe valamit a maga nyugodt, tiszta hangján. Ő alapjában véve csodálkozott az egészen, mert meg volt győződve arról, hogy a föld valóban elorzott várföld, amit majd vinári várszolgák is bizonyítanak.

De Máté úr vele szemben is megtalálta azt a pontot, amihez nyúlni kell:

— Hát azt hiszed, te ispánpapja, hogy mivel te akarsz püspökké lenni a komesz szolgálatában, félek tetőled?

Az öreg pap arca haragos és csúnya volt és az, amit mondott, Gergelyt kihozta a sodrából. Ő maga higgadt, tárgyilagos ember volt és nem tudott erre a személyeskedésre válaszolni, annál inkább sem, mert tudta, hogy nem szeretik őt az ispánnak végzett szolgálatai miatt. Még a püspöki udvarban sem szerették, pedig ott tudhatták volna, hogy mennyi szolgálatot tett nekik, mennyi összecsapást háritott el az erőszakos ispán és a gyengekezű püspök közt. Most bizonyára az következik,

hogy Máté pap a származását hányja majd szemére : hogy az ispáni szolgafiak közül való. Az arca megrándult, amikor erre gondolt — nem, ennek már nem teszi ki magát, kitér a méltatlan veszekedés elől.

— Menjünk ! — mondta hűvösen és vékony, szinte köszörült ajkai összeszorultak. A klerikus szorongva nézte bámulata tárgyát és mintaképét, és tarsolyába rakta vissza kicsiny pergamentszeleteit, lúdtollait és az ólomkalamárist.

— Nem megyek — vert az asztalra az ispán. — Ezek csak kiabálnak itt, holott a jog és igazság a miénk. Itt vannak a szentjakabiak, mondtuk már, hogy azok még a papi tizedet is Vinárba fizetik.

A szentjakabiak !

Dávid úr mindenféle dühéhez most a szentjakabiak ellen való régi düh is járult. Azt akarta mondani, hogy azok csak hitvány szökött szolgák, semmirevaló lopónépek, de a nyelve mintha bedagadt volna szájába és az ispán kíméletlenül folytatta tovább azzal, hogy az igazság világos, ő bizony kiteszi birtokáról Dávidot és majd akkor menjen perelni a királyhoz !

Ez rémületes volt, birtokon kívül pereskedni, miközben bizonyára Mihálynál kell meghúznia magát, ennél a vén pipogyánál, akit sovány és fősvény felesége tart elnyomva, vagy szolgálatba állhat valamelyik rokonánál, talán éppen a saját bátyjánál, a saját régi földjén — az istennyila vert volna bele a szekerekbe, amikor elindultak onnét !

A gondolatok villámgyorsan, mintegy látomás erejétől előokádva rohantak el előtte ; az utolsó, amit látott, régi földje volt, az eszteri völgy hatalmas irtásán álló udvarháza, körötte a szabad szolgák nádfalú kunyhói és az alkonyat violaszínű hamva a hegytetőn. Azután nem látott semmit, mert megütötte a szél.

Amikor megtántorodott és rábukott az asztalra, óriási zűrzavar támadt. Az ispán elbámult és lebocsátotta hadonázó kezét, Margit asszony odarohant urához, a pap és Mihály is neki segítettek, a fiatal Tamás pedig tétovázva felállott.

Egy pillanat alatt tudta, hogy most ő van soron, ő a család egyetlen felnőtt férfitagja és az ő kezén fog megfordulni minden : a földek itt köröskörül a szélben és az alkonyatban, a harc az erőszakos ispánnal és ezzel a jegesarcú pappal, a méltóságos, kemény vinári esperessel, a hitvány szentjakabikkal — ők az okai mindennek !

Gergely pap különben egy pillanat alatt lecsillapította az ispánt. Valamit sügött a fülébe, amitől az tisztába jött : nincs érdekében, hogy a veszprémi ispánság birtokai közt levő összes nemzetségek panasza menjenek ellene a király elé. A püspök hú embere maradt István úrnak az elüzetés ideje alatt is, ő bizonyára pártfogolni fogja őket, már csak azért is, mert közte és Jakab úr közt feszült a viszony. De az ispánt nem ez készítette távozásra, hanem az, hogy magával szemben egész nagyságában kiegyenesedve megpillantotta a fiatal Tamást ökölbeszorított kézzel és olyan rettenetes tekintettel, hogy kihátrált előle az ajtón.

Igy történt aztán, hogy az ispán kézrázás nélkül, mogorván ült fel lovára és lovagolt neki kíséretével együtt a piszkosan vöröslő alkonnyatnak. Nem is az úton mentek, hanem egyenesen Vinár és az erdők felé a domboldalon. Dühös galoppjuk közben a lovak patái mélyen bevágódtak a földbe.

II.

Barna- és vöröslombú óriási fák, a törzsek közt tele a levegő a vastag, csúszós avarból felszivárgó köddel és a rothadó falevelek illatával. Tamás türelmetlenül előrelovagolt, jó messzire embereitől és csak akkor állt meg, amikor lova horkolva és valamelyik lábával minduntalan megcsúszva fel nem kínlódott vele meredek hegyoldalon a tetőre, ahol a köd foszlányainak kékségébe más szürkés kékség is vegyült és érezni lehetett az alacsonyan szétcsapódó füstnek idáig szivárgó szúrós szagát. Itt már sárga volt a levegő a távolban ritkuló fatörzsek között : a napfény déli hévvel sütött le a telepesnép irtására.

Várakozott, hogy bevárja a tőle messze elmaradt lovascsapatot. Nem azért, mintha félnie kellett volna egyedül közéjük menni. De fegyveres szolgák élén érkezni — ez mégis csak más és szüksége is volt ennek tekintélyére, különben pedig meg is illette tegnap este óta, amióta a vacsoránál komoran és szilárdan ült apja helyén az asztalnál és maga anyja szolgálta ki őt azzal a megilletődött tisztelettel, amiket az anyák éreznek akkor, amikor a fiúk férfivé serdült.

Csontos fiatal kezét azzal a mozdulattal tette az asztalra, mint az apja és ugyanazzal az arccal hallgatta Máté úr beszédét a jakabhegyiekre vonatkozóan. Apja öntudatlanul lélegzett a szoba másik végében a széles fekvőhelyen, csak könnyű vászonnal volt letakarva, mert a pap, aki ügyes orvos is volt, ezt rendelte és azt, hogy a fejét hideg vízzel hűtsék. Míg a szoba egyik végében a beteg nehéz lihegése szólt, azalatt ők ketten férfiak tanácskoztak az asztalnál a cserépmécs vörös fényében és elhatározták, hogy másnap kora hajnalban rámennek a jakabhegyiekre és ahogy adódik elintézik a dolgot.

A dolog, mint sok minden egyéb, az öreg Tamás úr életének utolsó tizedére nyúlt vissza ; ekkoriban telepedhetett meg mindenféle összeverődött népekből és szolgálatot nem talált földtelenekből és szökött szolgálkból, mintegy nyolc-tíz háznépnyi kis falu az ő erdejének távoleső, majdnem járhatatlan völgyektől körülvelt zugában. Nem kértek engedélyt, mintha csak gazdátlan jószág lett volna, szolgáltatásokat se adtak ; Tamás úr néha rászorította őket erre, de ha nem ment rájuk erőszakkal, még egy vadbőrt se adtak önként. Egyszer el is kergette őket, de telepeiket és földjeiket sajnálta volna elpusztítani, annál is inkább, mert a szép lankás hegytetőre szőlőket is telepítettek meg. Úgy szándékozott, hogy a saját embereit telepíti a már feltört és megművelt irtásra, de embere se volt elég, el is betegesedett, közben a régi telepesek visszaszivárogtak.

Amikor ő meghalt, Dávid úr kezdett velük bajlódni, egészen sikertelenül. Az első évben kikönyörögték maguknak a mentességet, a másik évben nagykeservesen fizettek, de most a harmadikban, noha Dávid úr sok erőszakoskodására megígérték, hogy Szentmihálykor beszállítják a részt, még mindig nem jöttek, noha már november közepe volt. Szentmihály körül, főképp utána, hetes esők estek, úgyhogy a sár és a kiöntések megközelíthetetlené tették a helyet és így Dávid úr méltányosan várt, míg a száraz idő és a korai szelek felszárítják kissé azt a ritkán használt csapást, ami tőlük ide, a csögi völgybe vezetett. De nem mutatkoztak, noha rájuk is üzent lovas szolgával; behúzódtak erdejükbe és úgylátszik nem akartak fizetni. És ha most ők is Vinárhoz tartozónak vallják az erdőt, akkor Dávid úr menthetetlenül elveszti, ha nem mást, földjének legnagyobb részét!

Tamás feje kissé nehéz volt most lovaglás közben, néha pedig könnyű szédületet érzett; félig még éjszaka volt, amikor felkelt és elindulás előtt meleg bort ittak a pappal, hogy ne fázzanak, miközben a ködtől szürke hajnalban lovagolnak. Anyja még méccsel kezében kísérté ki őket a magas tornácre és a derengő fényt még sokáig látták pislogni a nehezen világosodó virradatban és a ködben. Az út különben lassú volt, víztől elöntött völgytalpakon kellett keresztülgázolniok avertól csúszós hegyoldalakon felkapaszkodniok és vízmosásokon aláereszkedniök. Tamás arca merev és figyelő volt, de nem arra gondolt, amire látszott, hogy megcsúszás nélkül igazgassa lovát és szilárdan tartsa gyeplőjét, hanem arra, hogy tiszta ősz és tavaszidőben nekereszi összes embereit csákánnyal és szekercével az erdőnek és jó utat veret, hogy minden időben lehessen járni. De erről nem nyilatkozott, váratlanul olyan szükszavúvá lett, mint apja és emberei is ugyanazzal a tisztelettel nézték. Csak most érezte meg a földjéhez való tartozást, amint az dobolt szívéen, hogy minden talpalatnyi hely, ahova lova a patáját teszi, az övé, vagy legalább is az övének kell maradnia. És ennek a mámornak önkéntelen megvetésével hallgatta a papot is; mit neki? Számára a jogon és igazságon kívül legfeljebb a tized kérdése még a dolog, de ő egy ezzel a földdel, mintha az ő húsa és vére lenne . . . és most türelmetlenül fordította lovát visszafelé, mert az irtáson üvöltöni kezdtek a kutyák, megéreztek az idegen szagot és emberei még mindig csak a lejtő alján kínlódtak.

Őrjögő kutyaugatás közt lovagoltak be a tisztásra, ami valóságos kis falu lett közben, látszott, hogy új embereik is vannak. Két éve volt itt utoljára, de azóta kétszeresére szaporodtak a házak, új arcokat látott előjönni a köztük kanyargó sáros útfélére. Az egyik megsüvegelve őt, megfogta lova kantárát és a többinél nagyobb, fából és földből vert ház felé vezette, ahol egy Mihály nevezetű öreg települő lakott, afféle vezető mindannyiok számára.

Ennek a háznak tornáca is volt és a szálas, szürkülő szakállú öreg ott várta őket keresztbefont karokkal. Az egész látogatás hangulata

nagyon hasonlított az ispán náluk való látogatásához — ez önkéntelenül eszébe jutott Tamásnak, amikor a pappal együtt leszálltak a nyeregből. Apró gyerekek és kisebb-nagyobb fehérnépek leskelődtek oda félénken, de nem jöttek kezét csókolni, mint másutt szokásos; látszott, hogy ritka köztük a vendég.

Tamásra rájött a kísértés, hogy a kemény kézrázás után nekiálljon a lovaglástól megmerevedett combját dörzsölgetni, mint máskor, de nem tette a tekintély kedvéért. Döngő léptekkel fordult be a tornácra a szobába, ami óriási nagy helyiség volt, tűzhellyel, asztallal, lócákkal és fekvőhelyekkel, meg nyersen összetákolt ládákkal. Az ajtótól jobbra-balra egy-egy apró ablak. Kínálás nélkül, komoran foglaltak helyet az asztalnál, míg a gyerekek, pedig volt jó csomó, jobbára leánygyerek, riadtan rebbentek ki. Egy nagyobb leány küldte ki őket, azután ő is eltűnt, csak egy középkorú, karcsú asszony maradt benn, de ő sem jött közelebb, hanem illedelmesen ott maradt a tűzhelyen lógó kondér mellett, amiből valami húsétel meleg gőze szállt fel. Várta, hogy szólítsák.

— Te vagy az asszony, húgom? — kérdezte tőle egész barátságosan Máté úr. — Gyere ide, itt a fiatal gazda!

Az asszony odajött és kezét csókolta mindkettőjüknek; ezt Tamás is megszokta már, amióta bajuszt viselt.

A férfi jött, ugyanolyan döngő léptekkel, mint ők, a kezében korsót hozott és letette eléjük az asztalra.

— Szóltam az embereknek, hogy lássák el a szolgáitokat! Ti pedig az én ételemet ne vessétek meg!

Tamásban tovább folytatódott a hasonlat az ispán látogatásáról és furcsának érezte, hogy ők is, ezeknek ételével és borával a gyomrukban, veszekedjenek velük szolgáltatásokról, papi tizedről, fenyegetőznek az őszbe való kikergetésről, házaik és földjeik elpusztításáról. Tiltakozni akart, de Máté úr nem volt olyan kényes, hanem jót húzott a kancsóból és odanyújtotta Tamásnak:

— Új!

Valóban, ez idei forrás volt, a korai szüret korai bora, inkább még must, mámorítóan édes és keserű, Tamás feje könnyű és nehéz volt, amint utána hátradült a lócán, neki a falnak és így szólt keményen:

— Jó! De mért nem hoztatok belőle részt a földért, amint az alku volt apámurammal. Már hat vasárnapot vártunk Szentmihály óta!

Mihály leült és arca mozdulatlan volt a konyha és a tűz félhomályában. Öreg, éles keselyűarca volt, a tekintete biztos, afféle véresszélű vén szem, ami keresztüllát még a veséken is. Tamás azt hallotta róla apjától, hogy valami messziről szökött várjobbágy, aki nem akar senki-nek sem szolgálni és az itt összeverődtek szintén hasonló fajtájúak. De kétségtelenül ő volt köztük a legelső eszével és akaratával. Nyugodtan sorakoztatta fel érveit: ők szállták meg ezt a földet majdnem húsz évvel azelőtt, ők irtották a tisztást, törték fel a földjét, ültettek bele

szólót, részt csak nagyritkán és mindig erőszakra fizettek — és azonkívül tudtak az ispán szándékáról és várnak, mi lesz. Az öregnek úglátszik voltak jó emberei Vináron, akik tudósították egyről-másról.

— Valamikor minden föld szabad volt — mondta végül, — de később a nemzetségek és az ágak erőszakolták magukénak és mást csak úgy akartak rajta megtérni, ha szolgálja őket!

Ugyanaz az okoskodás volt, mint az övék és innét az erdőből egy pillanatra úgy látta Tamás a saját udvarházukat, tanyáival és fegyveres férficselédeivel, mint ők az előző nap az ispán várait a várjobbágyok és várszolgák csapataival. De ez csak egyetlen pillanatig tartott. Nem! Ez a föld is az övé — és érezte ugyanazt a mámort, mint künn az erdőben, a birtoklásnak maró és rettenetes gögjét, ami most már elvegyült benne a bor mámorával, mert szokatlan volt ez a magakelető, csipős ital és háromszor is húzott belőle az öreg beszéde alatt. Szomjas volt.

Most már nehezen gondolkodott, csak az rémlett előtte: nem jó, hogy az itteniek tudnak az ispán látogatásáról! Ez a konok, rókaeszű öreg nagyszerűen fel tudja használni az alkalmat majd az ő megszorításukra és nem lehet ellene keményen lépni fel, mert bosszúból átállhat az ispánhoz és ha mást nem, az erdőt ítélik oda Vinárnak, ha pár éven át neki szolgáltatják be a részt.

A pap a vinári esperesnek adott tized dolgát firtatta ebéd közben; jó vadhús volt vékony lében, friss kenyér és új kancsó bor. Tamás úr feje és a gyomra kegyetlenül fájt, amikor egy hosszú és rosszízű alvás mámorából felébredt és látta, hogy az eltakaratlan ablakon át a lehajlott nap vöröslő fénye vetődik ferdén szögletes alakban a szomszéd falra. Ő maga az oldalfal melletti széles fekvőhely puha vadbőreire feküdt, le is volt takarva melegen, hogy meg ne fázzék, mert hideg volt: a léhellete meglátszott a félhomályban. Az ő lábánál egy másik fekvőhely volt, Márton urat azon nyomta el a buzgóság, ő hangosan horkolt a koros emberek szokása szerint.

Tamás szájaíze még keserűbb lett. Most már nem bánta volna, ha látogatásuk úgy folytatódik, mint az ispáné náluk, indulatos és félelmetes veszekedéssel, asztaltverő ordítással. Ehelyett azonban elneheztedtek a bortól, mint holmi tacsók és dolgukvégezetlenül térnek talán majd vissza a cserépkorsó miatt, amit oda kellett volna vágnia a ledöngölt földhöz és úgy kezdeni a felelősségrevonást.

Halk nesz hallatszott és csak akkor látta meg, hogy egy fiatal leány jár-kei az asztal körül és igyekszik rendbehozni. Anyányi leány volt, hosszú hajfonatokkal és karcsú dereka jobbra-balra hajlott, majd előrehajlott az asztalra, míg törülgette és Tamás valami égő és üres vágyat érzett, erősebbet, mint az éhség.

A leány a közelében állt karnyújtásnyira csak, nem vette észre őt, ő pedig odanyúlt hozzá hosszú csontos karjával és odarántotta magához és leszorította őt félkarjával, úgyhogy a leány felső testével egészen hozzá szorult és Tamás a saját bőrruháján keresztül is érezte kebleinek

meghökkenítő kettős nyomását a maga mellén. Közben olyan közel volt az övéhez a leány arca, hogy nem is láthatta jól, csak mint valami opálos tejfehérség folyt szét előtte és a szemeibe se nézhetett, mert félig lecsukta és úgy birkózott lihegve és erőlködve a férfival, aki másik karját nem tudta használni, mert az a takaró alatt volt és a leány kegyetlenül leszorítva tartotta azt a maga szabad kezével, míg a másikkal támaszpontot keresett és talált. Nekifeszítette a férfi arcának és rettentés erővel feltolta magát és így ki tudta szabadítani erős, karcsú derekát a másik kar szorítása alól. Tamás az arcára szoruló szétterpesztett ujjak közt látta arcát a félhomályban: még gyermekesen lágy arcvonásai voltak, most szinte sötétvörösre válva a szégyentől és az erőlködés dühétől, és ezek az arcvonások kemények lettek és elrútultak, amint Tamás hirtelen mozdulattal felült és mindkét szabad kezével megkapva a leány két öklét, belefogta őket tenyereibe. Úgy tartotta őket megszorítva és mereven, hogy érezze, milyen kemények, kicsinyek és édesek, az édesség egészen átjárta tőlük a testet, úgy tűnt fel neki, hogy még nem tartott ennyi ideig kezében leánykezet, nem, egyáltalában nem tartott kezében leánykezet. És amint engedett a szorítása, úgy engedett a leány arcának eltorzultsága s végre úgy rémlett, mintha a szeme ránevetne, igen: gyönyörű volt és Tamás mégegyszer tett egy kábult kísérletet arra, hogy megölelje. De csak horzsolni tudta őt és közben érezte illatát, mintha sűrű és édes tejszag lett volna.

A leány hátralökte őt és elszaladt, ő pedig sokáig feküdt a hátán kábultan és mereven, és azután is sokáig feküdt, amikor már magához tért és nyugodtan tudott gondolkozni. Végre felnevetett.

Egészen sötét volt és Mihály mécsessel jött be, hogy megnézzze. Tamás fölült és borzashajú, óriási árnyéka lomhán ingott fölötte, mögötte a sározott gerendafalon. Keményen rámeredett az öregre, hogy megtudja: mit mondott neki a leány, de annak szemében nem látszott semmi sem. Akkor határozottan lenyomta a lócára és megkérdezte:

— Hallod-e öreg! Hallgatnak rád ezek az emberek itt?

Az csak nyugodtan bólintott. Tamás tudta, hogy így van és tudta, hogy mit akar ő maga.

— Jó! Mért lennének akkor széthúzásban mi ketten? Szabad földet adatok neked a birtokból, irással és monostori pecsétekkel, ha rábeszéled őket, hogy megmaradjanak nálunk és a szabad szolgák szokásos részét fizessék a földért. Sem szóval, sem tizeddel az ispán és a várnagy és az esperes felé ne hajoljanak. Érted? Te magad nem fogsz szolgálni senkinek... és elveszem a leányodat is!

A beszéd utolsó része előtt Tamás úrnak nagyot és keményet kellett nyelnie, de azt, amit mondani akart, végeredményben nem nyelte le és hogy ellensúlyozza, egy pillanatra megcsukló hangja gyengeségét még keményebben és gorombábban mondta ki, mint az azt megelőzőket.

— Szabad ember leányát veszed el — mondta ugyanúgy az öreg és odanyújtotta neki óriási, kőkemény kezeit. Tamásnak kedve lett

volna fölnevetnie. De megint kábult volt és meg kellett oldania övét, azért felkelt és kifelé támolygott.

— Hol vannak?

— A kis házban. Majd nemsokára jönnek — ígérte neki az öreg és Tamás kilépett az estébe, ahol a szürke égbolt alján még vörösen és lilán, szelet ígérve az éjszakára és másnapra, égett az alkonyat. Kődött az erdő felől és az egész napon át tartó napsütésben felengedett a földek szaga, az ő földjeinek szaga, amibe a közeli istálló felől belevegyült valami tejszag is, úgyhogy Tamás egyszerre érezte a föld és az asszony birtoklásának mámorát, egészen teleivódott velük és amikor egy közeli ajtóból kivetődő vörös fényben egy kicsiny és karcsú árnyék megjelent, hirtelen visszafordult a házba, mert úgy érezte: elcsúszta magát a gyönyörűségtől, akár egy kisgyerek!

Ijjas Antal.

MAGAS NÖVÉNY.

*Mindent adott az ég neki:
a szeme fényes, mint a Nap,
keble hullámszik, mint a hab,
nádtermetét szél lengeti,
liliomlágyak kezei,
ajka tüzet szór, mint a gránát,
galambok hamva hinti vállát,
lába ringó gazellaláb,
lombok sutlogják mély haját,
a hangja lankad, mint az árnyék,
tekintete türkizajándék . . .
Amerre lépsz, amerre látsz,
hordod szépsége viharát!
Mindennap szembejő veled
s eltűnik, mint a jellegek!
Sokszor azt hiszed: tenger ő már,
amelybe nem hat le a bűvár.
Sokszor villámlik két kezed
s érzed, hogy a teste meleg.
De ujjad testéhez nem ér,
mert teste nyár, de lelke tél!
Havas hegy, csillogó orom:
havát nem éri fel korom,
jegét nem oldja napsugár!
Virága csillagos gyopár,
magas növény, nem rejti illat,
csak fénylik, mint a sarki csillag!*

(Debrecen.)

Gulyás Pál.

A MACKÓ.

BETEG volt és annyit se jóstak neki, mint a legkorhadtabb fűzfának a békási kertek alatt. Gáspár doktor a homlokára lökte aranykeretes pápaszemét, aztán kettőt legyintett a levegőbe. A második legyintéstől visszazökkent a pápaszem és Gáspár úr elmenőben visszadobta a szót, olyan halkán, hogy alig mászott át felhúzott félvála fölött :

— Még egy-két óra . . .

A csizmadiáné ki sem kísérte a doktort, az ajtóból visszatántorodott s ha hirtelenében el nem kapja az ajtókilincset, hát menten összeroskad. Aztán csak elgondolta, ha ő most történetesen elmegy a dorogi vásárra a majsztrammal, mint eleddig, hát bizony megmerevedve találják édes szép leánykájukat az emeletes ágyban : . .

— Nem tudom, szegény apjuk megéri-e, hogy még életbe lássa az ő kis tücsök bogarát, mint mondani szokta. Jaj, csak be ne menjen a korcsmába, mint egyszer is, mikor egy fekete fillért se hozott haza, mind elverte a dorogi csiszárokkal . . . Édes Jézusom, segéljed haza, hogy még életbe találja a szemefényét ! . . . — Így kinlódott, fohászzkodott a szegény asszony, míg a Juliska csendesen pihegett a belső szobában.

A majszter meg, hogy egész nap étlen-szomjan álldogált a sátorponyvás standján a fényesre glancolt parádés csizmák között, már éppen pakkoltatott is a legényével, mikor megállt nála egy kucséberféle emberke. Könnyen koldusnak nézhette volna az ember, ha nem látja nála a sok apró dolgot a nyakában akasztott kosarában. Volt ott minden, amit csak gyerekszem megkívánhat. Színes papírtrombiták sallangos torokkal, szájmuzsika pici csengővel. Hízott léggömbök csintalankodtak az emberke feje körül, a kosara széléről meg Jancsik és remegőlábú csipdmezbogarak lógtak, ugrándoztak a levegőben gummi-pórázon. A fésűk, szalagok meg cseréppipák tetején vigyorgó pofával ült egy mackó, mintha ő lett volna a kis bazár boldog tulajdonosa.

— Mivel szolgálhatok? — kérdezte a mester nem éppen kedveskedő hangon. Igen jó vásárt csinált és alig maradt valami kevés portékája, aztán csak sietett volna már haza a falujába.

Az emberke hümmentett, aztán csak kibökte :

— Egy jó bakancs kéne, de alig fészkelődik néhány garas a harisnyaszár fenekén, mert, hogy nem igen megy az üzlet. Szóval olyan olcsóbb fajta lenne jó !

— Van itt mindenfajta — gurgulázta a mester — hadd lám csak a lábát! . . . Igen, negyvenhármast. Rendes férfiláb, se kicsi, se nagy!

Fölpróbáltak egyet.

— Hú, ez szorít! — sziszegett az öreg.

— Pedig olcsón megszámitottam volna magának, öt pengőért.

— Az nagyon sok! — szomorkodott el a játékosember és most olyan nagy ellentét volt a vigyorgó mackó, meg a barázdásképű, lógó-fejű ember között.

Közben másikat próbáltak, éppen paszolt, megtetszett is az öregnek és amint lépett benne egyet-kettőt, a kosár tetején előrebukott a mackó és sikogató, nevetgélő hangot adott. A majszter is elmosolyodott rajta:

— Ejnye, te kópé, te ilyent is tudsz?

— Hojjé! — dülesztette ki a mellét a gazda — tud ez sok mindent!

Azzal megnyomta a tányértalpu gömbölyű pocakját, mire az elkezdett nevetni, mintha élő gyerek lett volna és összeütötte a két első lábát: csin-csin! . . . Csak most sült ki, hogy cintányér van az első két lábán. A majszter az oldalát tapogatta a nagy nevetéstől, még a szeme könnye is kicsordult. Ahogy utána nézett a földre, a cipőre esett a tekintete:

— Remek munka, úgy-e? Magam szabtam, ez nem holmi gyári vacak!

— Meg kell hagyni, jó pofája van! . . . Aztán hát mit kóstál? . . .

— Huszonkét pengő az, de magának húszért megszámitom, amiért úgy megnevettetett . . .

— Hú-úsz pengő?

Egyszeriben elhalkult az öreg és olyan lett, mint akit valami csinytevésen rajtakapnak. Igen elszégyelte magát.

— Hát ezt nem tudom megvenni. Inkább a kis leányomnak nézünk valamit. Beteg a galambom, inkább neki legyen, én majd csak eljárók még ezekben a rongyokban! . . .

A majszter nagyhirtelen pislantott vagy hármat, észébejutott, hogy az ő kisleánya is beteg, halálosan beteg. Hamar előmutatta a gyerekcipőket.

— Ez a lakkosorrú jó lesz-e, mindig ilyet akart a szentem. Ha ezt elviszem neki, még tán hamarabb meggyógyul az örömtől . . .

— Ez nyolc pengő, de kend csak ötöt fizet érte!

— Sok, sok — motyogott az öreg, aztán csak kiszedte a pénzét. Egy fityinggel se volt több a harisnyaszár fenekén. Lesz, ami lesz, elviszem szegénykémnek!

A majsztram, ahogy eltette volna a pénzt, észrevette, hogy nedves az. De nedves az öreg szeme is meg aztán a ráncos arca is! Végigszaladt rajta a szentlélek lángolása és a sírdogáló ember vállára tette a kezét:

— No, csak rakja vissza azt a pénzt! Isten nevében adom. Ezt a bakancsot is csak tartsa meg, hagyja csak a lábán, az is a magáé! . . .

— Jancsi! — ordított aztán a legénynek, pedig ott állt az egy sánta arasznyira tőle. — Pakkolunk! . . .

Ő maga az egyik ládához lódult és belehajolt, mintha valami után kotorászna benne, titokban meg a kis lányára gondolt és bütykös ujjai-val a szemét törölgette . . . Talán tele is sírja a ládát, ha valaki vállon nem ragadja :

— Édes jó uram, áldja meg az Isten jóságáért ! De hogy én is adjak valamit, itt van ez a mackó, fogadja szeretettel . . .

A majszter rápislogott a könnyein keresztül, aztán megragadta a mackó úrfit. Hogy éppen a hasát találta, elkezdett az újra nevetgélni, göcögni és összecsapta a tenyerét : csin, csin !

Ezen aztán ők is nevettek egymás kezét szorongatva. No, még egy utolsó parola és az emberke elköszönt :

— Segélje a jó Isten !

— Magával együtt ! — adta vissza a mester jó magyarán.

Összeszedelőzködtek. A csizmadiának folyton az ő szöszeke Juliskája járt az eszébe : — vajjon hogy fogadja a mackót ?

No, siettek is hazafelé, hogy a macska-tislér, akit fölvelt a kocsi-jára, kétszer is a saroglyába fordult az úton . . .

Kezdett alkonyodni, mire a falu határába értek, már egy-két csillag is bórcogott az égen. A tislér leugrott, nagy fohászkodásokkal tapogatva tagjait, a majszter meg boldog reménykedéssel futtatott hazáig. A legény a habos lovakhoz látott, ő meg leugrott a vesszőkasból és a pitvarban álló asszony nyakába esett :

— Jaj, mit hoztam a Juliskámnak ! . . .

Az asszony csak állt villámsujtottan, kisírt szemekkel.

— Te, csak nem? — ordított az ember.

— Nem . . . De a Gáspár doktor azt mondta, alig éri meg a reggelt . . .

Az ember berohant, mint a szél, aztán odabukott az ágyra :

— Julikám, Julikám ! . . . — A lámpa sápadtan pislogott, így még halványabbnak látszott a gyerek. Az apja iszonyatos szívbéli kínlódással meredt az ágyra és a cirkum dedérunt borsózott végig a hátán. Görcsösen belemarkolt a mackóba : nyekegette, makogatta és elkezdett vele táncolni az asztal körül . . . Nagyokat nevetett, tyuhajtozott, közben majd a szíve hasadt belé . . . A kislány meg egy darabig csak feküdt a párnáin, mint csöndes tótükrön a vízililiom, majd oldalra billentette kis fejét és félig hűnyt szemmel az apjára révedt. Szegény ember holtrafáradtan roskadt vissza a gyerek mellé és odatartotta a nevető Mackót : csin, csin ! Csoda történt. A kis beteg kitárta csillogó szemét és mosolyogva itta magába az őrjöngő apa komédiáját. Ránevetett, majd felült és kinyujtotta csöpp kezét a mackó után.

Mikor az asszony befutott a furcsa hangokra, Juliska egyik kezével az ágy mellett térdeplő apja nyakát, a másikkal meg a mackó hasát markolásza és angyali boldog mosolygással ránevetett az édesanyjára. . .

Hajdu Lajos.

A VÖRÖS EMIGRÁCIÓ.

NYILVÁNVALÓ, hogy azok az emberek, akik ily makacs következetességgel következetlenek, akik meggyőződésük és véleményük gyakori változtatása közben egyben, t. i. a forradalom sikerébe vetett reménykedésükben megingathatatlanok, azok elvesztek a magyar társadalom és az európai kultúra számára. Nemcsak azért, mert soha többé nem tudna kvisszatérni az alkotó munkához és képtelenek beleilleszkedni a polgári életbe, hanem mert egoizmusuk érvényesülési vágya is csak forradalomban élheti ki újra magát. Bennük a forradalom sikere már megtörhetetlen hitté lett, vagy tán helyesebben fixa-ideává. Hivatásos forradalmárok ők, akiknek csak a rombolás hozhat kielégülést, s akik a pusztítást kötelességszerűen végzik.

De az is bizonyos, hogy nemcsak Magyarországgal szemben fognak mindenkor kibékíthetetlen ellenfélként állani; nem várhat tőlük mást a nyugati kultúra sem. Ezeknek az elszánt, forradalmár szellemtől áthatott embereknek a szövetsége veszedelmes fertőző csomókat jelent a társadalom szervezetében. A rombolásra kész forradalmár ugyanis nem válogat, hogy a társadalmi rendet hol és miként kezdje szétromcsolni, hanem hozzálát ahhoz, amint csak a legkisebb alkalma nyílik.

Ma már szerte az egész világon magyar emigránsok nevei merülnek fel a forradalmi mozgalmakkal kapcsolatosan. Kun Béla, a közép-német kommunista felkelés szervezője és az emigráns Rákosi, a moszkvai Kominternnek az olasz forradalom kirobbantására elküldött megbíztottja. Az emigráns Varga Jenő figyeli a világ földművelő lakosságának, a kommunista propaganda e legújabb áldozatának lélegzetvétélét, hogy alkalmas pillanatban kéznél legyenek a ma még konzervatív népréteget forradalmosító eszközök. Magyar emigránsokkal vannak ellepve az európai orosz követségek hivatalai, főleg a berlini és a bécsi s magyar emigránsok viszik a főszerepet a különféle kereskedelmi misszióknál is, amelyek az említett követségekkel nyilvánvalóan kapcsolatban vannak, bárha hivatalosan tagadják is azt. Magyar emigránsok szervezik álnév alatt Amerikában a kommunista pártokat, kihasználva az U.S.A. vendégserzetét.

De nemcsak ilyen exponált, fontos állásokban vannak emigránsok. Sok más helyen is meghúzódnak, ahol nem is sejti az ember; résen állva és tettere készen. Csak egy kis zavarnak kell lennie s azonnal előkerülnek. Mit várhat tőlük a világ, arra tanulságos példát nyújt Wallich Kálmán szereplése.

A forradalom előtt kőműves volt, Kun Béla uralma alatt pedig Szeged diktátora. A régi főispánok módjára négylovas hintón járt és hatalmi mámorában nem ismert korlátokat. Kun Béla bukása után hirtelen ő is eltűnt, senki sem tudta, hova. Az emigrációs sajtó megsiratta, mint a «fehér terror» áldozatát, érzelmes leírásokban adva elő utolsó perceit. A valóságban Wallisch felkoncoltatása ellenére, jó egészségnek örvendett és az egyik osztrák városkában, Bruck a. d. M.-ban szociáldemokrata párttitkár, sőt steier tartományi képviselő is lett. Az osztrák szocialisták valóban megható vendégszeretettel fogadták őt körükbe és segítették a legelőkelőbb közéleti pozíciókba!

Wallisch azonban nem feledkezett meg kommunista multjáról és a legelső alkalommal elvetette álarcát. Amikor 1927 júl. 15-én a bécsi munkásság felgyújtotta az osztrák legfelsőbb törvényszék épületét és már utcai harcok, sőt a polgárháború kitörése fenyegetett, azonnal akcióba lépett. Megtévesztve a túlzó hírektől és abban a hiszemben, hogy Bécs munkássága kezébe vette a kormányrudat, kikiáltotta Bruckban a proletárdiktaturát. Ez könnyen ment. Reggel egyszerűen megjelent a kerület közigazgatási főnökének hivatalában és bejelentette, hogy a szocialista véderővel átvette a város felett a hatalmat; ugyanekkor ennek szimbólumául a városházra kitűzette a vörös lobogót. Majd összehívatta a polgárság képviselőit és közölte velük, hogy a munkások bizalmiférfiainak felhatalmazásából követeli, hogy a vendéglők csak 12 és 14 óra, valamint 18 és 20 óra között, a kávéházak 7 és 9 óra között, az élelmiszerüzletek 7 és 10 óra között legyenek nyitva, minden más üzlet pedig zárassék be, még a trafikok és borbélyműhelyek is; követeli továbbá az alkoholtilalom kihirdetését és minden autóforgalom beszüntetését. Azt is közölte, hogy tárgyalásokról szó sem lehet, követeléseinek azonnali el nem fogadása esetén pedig felkeléssel, sőt tűszok szedésével fenyegetőzött. Miután kijelentette, hogy a város rendjét és nyugalma csak akkor biztosíthatja, ha parancsait teljesíti a lakosság, ennek vezetői kénytelenek voltak engedni az erőszaknak és így Wallisch a munkásság nevében megkezdhette a diktatura gyakorlását.

Szemlét tartott a szocialista védőrség felett a főtéren, gyújtó beszédet intézett hozzá és kiadta a parancsot az általános sztrájkra. Utasítását azonnal foganatosították, úgyhogy a város egyszerre kihalt. Csak az ötszáz főnyi védőrség tagjai járkáltak, bárdokkal övükben, az utcákon s ugyanők felkeresték a vendéglőket és a hivatalokat, hogy fegyveresen ellenőrizzék a diktátor parancsainak végrehajtását. Feltartóztatták az autókat, fegyverek után kutattak és megakadályozták, hogy a polgárok egységes akciót kezdhessenek. Nem állhatott nekik ellent sem a csekélyszámú csendőrség, sem az alig ötven főnyi polgári védőrség. A város tökéletesen el volt zárva, hír nem juthatott sem be, sem ki. Huszonnégy óra leforgása után mégis kiderült, hogy Bécsben nincs proletárdiktatura s hogy Wallisch elsiette dolgát. Most már ő igyekezett megegyezni a polgársággal, írásban is szavát adván, hogy pártja bizto-

sítani fogja a munka megkezdését. Újabb népgyűlésen kihirdették, hogy a diktatura és az általános sztrájk véget ért, a védőrség eltűnt az utcáról és ezzel befejeződött a diktatura. De eltűnt egyelőre a diktátor is, éppen úgy, mint egykor Magyarországról.

Ez a példa, amelyhez még számtalant fűzhetnénk hozzá, bizonyára eléggé meggyőzően mutatja, hogy az elszánt forradalmárok állandóan ugrásra készen állanak, hogy rávessék magukat a polgári társadalomra. A magyar emigráció történetének részletei is azt igazolták, hogy minden alkalmat megragadtak, legyen az a cseh kormány elnézése, a pécsi jugoszláv megszállás, vagy akár frankhamisítási botrány, csakhogy felforgató terveiket valóra váltsák.

Addig, míg ez az időpont elérkezik, szintén nem pihennek. Ez alatt az idő alatt végzik el bomlasztó agitatorikus munkájukat és készítik elő a talajt a tettek számára a kultúra ősellensége, az Untermensch tömegeinek megszervezésével. Az emigráció munkája itt némi eltérést mutat attól a fejlődéstől, amely a forradalmak történetében általában megfigyelhető. Ezt a munkájukat ugyanis a forradalmárok két, egymásután következő periódusban szokták elvégezni. Előbb a fennálló rendet ingatják meg és ássák alá erkölcsileg romboló kritikájukkal, azután pedig az így előkészített atmoszférában felforgató tanaik hirdetését és az izgatást kezdik meg. Az emigráció működésében ez a két tevékenység időben nem választható szét. Ez érthető is, mert hiszen ténykedése szorosan kapcsolódik a forradalmak idején otthon, Magyarországon már megkezdett szerepléséhez. Minthogy az álarcot otthon már eldobták s így nem is lehet pártatlan kritikusoknak adniok ki magukat, a kritikával egyszerre kell a «kivezető utat», a célt, a forradalmat is megmutatniok, azt, hogy a változás csak teljes felfordulás árán lehetséges.

Egymásba olvadó kettős működésük folyamán gúnyolódva, metsző élesen, sötét pesszimizmussal bírálják a társadalom és az állam életét. Kritikájuk célja nem a javítás, hanem a rombolás. Ez pedig oly különbség az építő és romboló kritika közt, amilyen az orvosság és a mérég között van. Az emigránsok nem elégednek meg az intézmények, a vallás és az állam bírálatával. Nemcsak Magyarországot nevezik szemétdombnak, genyes kelevénynek, hanem napról-napra a legdurvább szavakkal gyalázzák személy szerint is a magyar állam fejét, a kormány tagjait, a közigazgatás és a bíróság vezetőit, mindenkit, akinek csak valami része van abban, hogy nem térhetnek győzelmesen haza. «Rabló, bandita» a legenyhébb kifejezés, amellyel a kormány tagjait illetik s a reprodukálhatatlan szavakig hosszú skálája van «kritikájuknak». Annak tudatában, hogy a külföldön nem kell tartaniok felelősségrevonástól, büntetlenül írják a legnagyobb rágalmakat és taposnak be védtelen nők becsületébe.

De túllőnek a célon fékezetlen kritikájukkal s ezzel önmaguk működését hatálytalanítják. Legyen bár olvasójuk a legelfogultabb ember és Magyarország esküdt ellensége, a sok rágalom mégsem fogja meg-

győzni. Éppen mert túlon túl sok volt abból, több az elégnél. Minthogy gyűlöletüket és szenvedélyességüket a józan ész és belátás nem korlátozta, szavaik sem találhattak elég hitelre.

Éppen így nem érték el az óhajtott hatást azokkal a cikkeikkel sem, amelyeket különböző úton-módon sikerült a nyugati sajtóban elhelyezniük. A sikertelenség nem téríti őket eszűkhöz. Magukbaszállás helyett az európai demokratikus közvéleményt is leszólják, amelyre pedig oly szívesen appelláltak mindenkor. Kijelentik, hogy az egész mai politikai emberanyaggal mit sem lehet kezdeni s becsmérlik az európai államok külpolitikájának irányítóit, elnevezvén azokat «a világ legbornirtabb államférfiúinak» (Jászi szavai, Bécsi Magyar Ujság 1921 szept. 10. és dec. 18.), csak azért, mert nem adtak hitelt rágalmaiknak.

Az izgatás, a forradalmi tette serkentés, a bujtogatás, mely együtt jár a kritikával, nem talál tehát jó talajra. A sikertelenség láttára az emigránsok nem is törődnek többé a propaganda, a meggyőzés eszközeivel. Tanulságosan mutatják ezt a bécsi kommunista emigránsoknak azok az újságjai, amelyek a tanulatlan munkássághoz szólottak. Elvont, nehezen érthető, homályos stílusú tanulmányok olvashatók ezekben, nem megkapó és könnyen meggyőző, szemkápráztató cikkek. Ilyenek írására nem vesztegetik erejüket az emigránsok, mert időfecsérlésnek látják azt.

Ehelyett más eszközökkel próbálnak híveket szerezni. Egyrészt pénzzel, vesztegetéssel; ígéretekkel szervezik meg az emigrációban és bent az országban a kommunista pártsejteket, másrészt pedig szántszándékkal súlyosbítják a proletariátus terheit, csakhogy kétségbeesett vállalkozásokba hajszolhassák be. A budapesti tűzvészeket ők maguk kommunista munkások gyujtogatásainak mondják, hogy a kormányt így «beugrassák» olyan erélyes rendszabályok megtételére, amelyek viszont a munkásság ellenállását és elégedetlenségét robbanthatják ki. Bakunin anarchista tanítását követték tehát, aki elutasította a javítás, a reform minden gondolatát s ehelyett azt tanácsolta, hogy ellenkezőleg, a bajt és szenvedést kell növelni, hogy végül is elfogyjon a nép türelme és lázadásban törjön ki.

Ez a kényelmes és a forradalmárookra veszélytelen eljárás azt is megérteti, hogy lehettek ugyan kezdeti sikereik, mint Pécssett vagy előzőleg a proletárdiktatura megalapításával Budapesten is, hatalmukat azonban mégsem tudták megtartani és kiépíteni. De megmagyarázza azt is, hogy miért fordultak el az emigránsoktól még azok a rétegek is, amelyekhez pedig más körülmények között, a forradalmak tanuságai nélkül, sikerrel intézhették volna szavaikat.

Ezt a romboló és pusztító munkáikat maguk az emigránsok is annyira könyörtelennek érzik, hogy eljárásukhoz valami igazolást keresnek. Az igazolásra korántsem egymással szemben van szükségük. Folytonos pártharcaik, személyi torzsalkodásaik között, amelyek különben mind természetes következményei egoista életfelfogásuknak, a leg-

kíméletlenebbül leszidják és pórere vetkőztetik egymást. Jól ismerik tehát kölcsönösen gondolataikat és tisztában vannak egymás törekvéseivel, igazolásra, mentegetőzésre így igazán nincs is szükségük.

A társadalommal szemben azonban mégis jobban alá akarják támasztani felforgató tanaikat és meg akarják okolni, miért kell elpusztulnia az egész ősrégi kultúrának. Ezt az igazolást történeti visszaemlékezéseikben végzik el. Végigszáguldanak a magyar nemzet ezeréves történetén és a szó szoros értelmében letarolják azt. Ketten is elvégezték, egész szisztematikusan, ezt a munkát; Diener-Dénes «La Hongrie» és Ormos Ede «Mi okozta Magyarország szétrombolását?» című könyvében (Párizs, 1926. és Bécs, 1921.). A magyar nemzet nagy vezéreit, kik közül nem egyet szentté avatott a középkori egyház, többet világhírűvé tett a török elleni harcokban tanúsított hősieks elszántságuk, vagy akiket a magyar nép valósággal bálványozott és szívébe zárt, mindezeket kivétel nélkül becsmérő szavakkal illetik. Kalandoroknak, önző, haszonleső embereknek rajzolják őket, a magyar társadalom felső rétegeit pedig népnyzóknak és műveletleneknek. Nem ismerik el, hogy a magyar nemzet ezer éven át csak egyetlen kulturális tettet is hajtott volna végre és kíméletlenül hirdetik: Magyarország alapjában véve megérdemli sorsát, feldarabolását.

Nem a «Pinguinek szigeté»-nek szatírája ez, hanem a lenini parancs vak végrehajtása: «El kell pusztítani a történelmet!» A «legendák széttépésének» jelszavával a magyar emigránsok sivár romhalmazzá változtatták a magyar történelmet; mindent lerángattak a sárba, ahol maguk is voltak.

(Vége következik.)

Mályusz Elemér:

SZÉP VOLTÁL...

*Mit tudod te azt, mikor fürkészve, kutatva veded rám szemed,
mint egy élettelen, holt tárgyra, mely szobád díszíti,
te, aki élő és meleg szerelmem osztályosa voltál és
lázás szent éjszakáink puha gyermeksztveket dobantottak életre,
... mit tudod te azt, milyen jóság és megalázó így asszonyod
arcába vágni: szép voltál! azután látni, hogy
az elhallgatott szavak, hogy írják homlokodra
szerelmed emlékét, amely így lesz lassan a múlté.
Hiába a jóság és munka alázata, hiába a tudás és
érett asszonyi lélek, az a pár csillogó szál
barna hajában annak, akit szerettél, útjelző neked
csak arra, hogy fiatal éveid asszonyát újra keresd ott,
ahol az arcok hamvát még nem tépte le a gond és idő.*

*Mondd, Uram, te, akinek keze torz és csúnya virágot
nem formált soha és hervadásába is bájt kölcsönöztél,
Uram, te miért tagadtad meg embervirágodtól, az asszonytól,
az öregség áldott, beteljesedett szépségét?*

K. Nagy Méda.

Adatok a románság történetéhez a magyar uralom alatt. — Közzéteszi: **Jakabffy Elemér dr.** Lugos, 1931. — A magyarországi nemzetiségi kérdés történeti szempontú felderítésében történetírásunkat terhelő mulasztásokra és a rá váró feladatok sürgős megoldásának elodázhatatlanságára nemrégén hívta fel a figyelmet Szekfü Gyula.

Történettudományunk valóban elmulasztotta a magyarországi nemzetiségek történeti szerepének teljes felderítését, noha nemzetiségi statisztikánk és etnográfiai térképünk megdöbbentő tanulságai sürgetően intettek erre. Nemzetiségi politikánk felváltva, de egyaránt eredménytelenül alkalmazta velük szemben az engedékenység és hatalom módszereit, s ez természetes is, mert erejének javát és minden érdeklődését a közjogi küzdelem örölte fel. Sajtónk és közvéleményünk meglepő optimizmussal, a harmincmillióshoz homogén nemzeti állam ideájára függesztett szemmel tért napirendre a nyugtalanító, sőt megdöbbentő mozzanatok egyre sokasodó tömegén. Kevesen tudták, hogy szívós, elkeseredett, messzenéző célú, nemzetiségi politikusaink és sajtójuk által *naponta proklamált harc* tüzeiben éljük történetünk sorsdöntő óráit. A nemzetiségi kérdés multja, jelene és várható fejleményei felől való teljes tájékozatlanságunk a magyarázata annak, hogy tanácstalanul és tehetetlenül, a kijózanító tényekre is hitetlenül tekintve fogadtuk a világháború végén bekövetkezett eseményeket.

A Khuen-Héderváry kormány alatt a belügyminisztérium rendszeresen gyűjtötte a nemzetiségi mozgalom

adatait az összes magyarországi nemzetiségi lapokból és a politikai rendőrség jelentéseiből s ezeket a «sok megdöbbentő adatot, sok hihetetlennek látszó merészséget, még több fanatizmust, igen nagy fajszeretetet és sok gyűlölködést» tartalmazó dokumentumoknak egy — az erdélyi románokra vonatkozó — részét tette közzé most Jakabffy Elemér. Az adatokat, amelyek az 1910—13. évekre vonatkoznak, kommentár nélkül, kronológiai rendben közli, a román szövegek lefordítására és legfeljebb egy-két szövegmagyarázó megjegyzésre szorítkozván.

Jakabffy adatgyűjteményének közel másfélszáz darabja valóban megdöbbentően éles világosságba helyezi a magyarországi románság világháború előtti küzdelmét a magyar nemzetállam ellen. Megmutatja azt a három fronton kiépített erős hadállást, amelyből sikeres harcukat megvívták: politikai, közművelődési és gazdasági organizációjukat is.

Legszívósabb, legerősebb politikai szervezetük volt. A román nemzetiségi párt, élén a nemzetiség parlamenti képviselőivel és a párt végrehajtó bizottságával, a Komité-vel, lapjaiban és népgyűlésein nagy nyomtatékkal hirdethette és erősíthette a románság «szolidaritását», «nemzeti öntudatát», élesen, sőt impertinens hangon támadta a kormányt, különösen Tisza István grófort («vén róka», 'ő mindig hazudott'). Tüntetően hangsúlyozták a «császárhoz», «az egykori román álmok császárához» és a Habsburg-birodalomhoz való hűségüket, de még szívesebben izgattak «az összes románok egyesülése» érdekében.

Kulturális szervezetük, a Román Irodalmi és Közművelődési Egyesület (Astra) — öntudatosan hangsúlyozták — a román nyelv és kultúra fejlesztésével közvetve ugyancsak politikai célokért küzd. Táborába (13.000) gyűjtötte az egész román értelmiségét, folytonos lelki, sőt anyagi összeköttetést tart fenn «a hegyeken túli testvérekkel». Pénzt kap tőlük, 10 ezer, 100 ezer, sőt félmillió koronákat. Az óromániai írók és költők sorozatos látogatását nemcsak megszervezi, hanem többnyire politikai tüntetésre használja fel. Pavelescu konstancai ügyész szavai az aradi kultúrestélyen: «... azért vagyunk itten, hogy vigasztaljunk benneteket és hogy megalapozzuk a túli testvérekkel való összeköttetést, hogy illetéknéppen elérhessük célunkat: az összes románok egyesítését, egyelőre kulturailag, később azonban . . . a jó Isten is gondoskodik rólunk». (1911 ápr. 30.)

Megvetéssel szólnak a «korcs magyar kultúráról», fékevesztett szenvedéllyel izgatnak a magyar iskolák ellen. A magyar iskolát végzett románok «megmételtyezett gondolkodású és érzelmvilágú, sajnálatos alakok».

A legcsendesebb, de talán legeredményesebb harcot gazdasági szervezetük vívta: 160 pénzintézetük 29 millió K tőkével, évi 4 millió — nagyrészt román kulturális célra fordított — tiszta jövedelemmel, munkálkodott a román parasztbirtok megerősítésén és a pusztuló magyar középosztály földbirtokainak elidegenítésén. Erőteljes nacionalizmusukra jellemző, hogy a román nemzeti ipar (!) pártolását is propagálják.

Arra nézve, hogy a nemzetiségi lapok gyűlölködésének, örökös elégedetlenségének milyen kevés volt a reális alapja, még tendenciózus közleményeikből is bizonyosságot szerezhetünk. Hatóságaink megengedték a román trikolor használatát, nemzeti himnuszuk (Ébredj román álmaidból)

éneklését, iskoláikat és papjaikat állami fizetésben részesítették, sajtójuk féktelen izgatását eltűrték, kulturális megnyilatkozásaiknak részvételükkel tekintélyt és diszt adtak. Az erdélyi magyarság — a románság világháború előtti politikai helyzetébe kényszerítve — rezignációval állapíthatja meg, hogy azok az eszközök, amelyekkel az erdélyi románság nemzetisége védelmében sikerrel küzdött, számára hozzáférhetetlenek, részben morális okok miatt, részben az uralkodó nemzet türelmetlen és erőszakos nacionalizmusa, balkáni közigazgatása és kíméletlen, orosz mintára szervezett titkosrendőrsége miatt.

Kívánatos volna Jakabffy Elemér adatgyűjteményének a nemzetiségi mozgalom más területeire és egész történetére vonatkozó adatokkal való mielőbbi kiegészítése, mert ez az előfeltétele a magyarországi nemzetiségi kérdés monografikus feldolgozásának, ami — mint mondtuk — történetírásunk egyik legsürgősebb feladata.

Mérey Ferenc.

Szudy Elemér: Fekete nappalok, fehér éjszakák. (Génius-kiadás.) Mindazok, akiket a háború kataklizmája kitépett az élet megszokott kereteiből és a bizonytalanság sötét szárnyain dobált a sors ismeretlen lehetőségei elé, ha visszatérhettek, el nem múltó emlékeiknek kiszolgáltattva, újra meg újra átélték azokat. Az éberség gyilkos víziói minduntalan a lelkük falára vetítették a mult képeit, és ki szóban, ki írásban, ki meg képen, szoborban, de valamiképpen igyekezett tőlük megszabadulni, hogy újra az lehessen, aki azelőtt volt. Az új lélek, amelyet a háború formált ki, ismeretlenebb volt és félelmebb, mint a régi, amelyet születésünk óta hordtunk magunkban. Idegen volt, akivel nehezebb megbarátkozni, mert bármit is mondt, az csak a vigasztalásunkat növelte.

Szudy Elemért is ez a kényszer készítette arra, hogy háborús emlékeit följegyezze és közreadja. Följegyzései a kultúremberéi, aki odakünn, a halál küszöbén is így vélekedik az írókról: «Az írók a világ egyetlen hatalmassága, az ő erejük az elemek ereje, a hangjuk itélet harsogása. Ők még itt is urak, géniuszuk végigleng a csunya, fekete földhányások felett s megszépíti az életet. Nagyon sok hitet és lelki harmóniát mentettek meg a biztos pusztulástól a gránátos halálnak ebben az örvénylő fergetegében. A vizsgálatnak csodásan tiszta, üde italát nyújtják nekünk s ha elvisznek rengeteg utakra, föl, szédítő magasba, le, dőbenetes mélységekbe magukkal, akkor a lelki utazás boldog láza ül ki az arcunkra. Elfeledjük, hogy hol vagyunk, nem törődünk a holnappal s szeretnénk ajándékot osztogatni az egész világnak, pedig szegények, koldusok vagyunk s nem ér az életünk három Miatyánkot.»

Maga is vizsgálatot, feledést keres az írásban. Mert, amíg ír, a régi ember szólal meg benne, és az új benyomások, a szuggesztív erejű átalakító hatások ellenére is, mindig a régi standardra akarja hozni a lelkét. Zaklatott óráiban Ovidiust olvassa, a mult megmentett értékeihez menekül a jövő szörnyű bizonytalanságai elől. A napló-szerű följegyzések, az okos aforizmák és gondolattródekek, a versek, a finom elbeszélések, amelyek egymást váltogatják könyvében, mind, mind csak a gyorsan múló jelennek, a végtelennek tűnő perceknek a lerögzítései, hogy élete Hinterlandjába menekülhessen, mult lehessen, ahol az életet elhagyta és ahol majd folytatni akarja. Bármilyen témához kap is, minden sora küzködést takar, szavakban ki nem mondott, mégis világosan kiérezhető küzködést, a lelke és az erői sértetlen megmaradásáért.

Szudy Elemér könyve nem optimista könyv, de távol áll a vizsgá-

lanságtól. Bátor és erős lélek mutatkozik meg benne, amely azonban számtalan finomságra reagál, tele van poézissal, és legfinomabb rezdüléseit annak a szeretetteljesen megrajzolt asszonynak küldi, akitől a forgatag elragadta: a feleségének. A lövész-árok mélyén gyertya mellett, vagy a sáncok között a napsütésben születnek meg azok a gyöngéd sorok, amelyeket neki szentel, és a szeretet láthatatlan drótszálain futják meg a végtelen utat az otthonig. És nyugtalanul várja a választ, mely ha elmarad, szkeptikus sorokra kaphatja, de ha megjön, akkor fölrebbenti a lélek örömmadarait: «Ma viszont már egészen más. Ma érdemes, sőt akarunk is élni. Irtál, süt a nap s nem kell egész estig hasonfeküdni az árok mélyén, Ma gyönyörű, egyetlen, forrószívű és puhakezű az élet...»

Megmutatott emberei életelevenek s amit róluk ír, mindig érdekes és kedves. Szereti, csodálja őket nyugal-mukért, bátorságukért, tturáni dölyf-ükért és kedves kedélyességükért, amelynek néhány jólsikerült rajzát adja. Az idegeneket is szerencsés kézzel vázolja élénk, és a «Kárpáti rap-szódiák» lendületes írásai valósággal kiemelkednek a szép kötetből.

M. Gy.

Lengyel Menyhért : A boldog város. (Regény. Athenaeum kiadása.) Ma nem nehéz világarányokban gondolkodni s az Európa-elégedetlenség mindenben igen könnyen felfedezteti a szunnyadó társadalomjavító eszméket. Ez az az egyetemes korgyökér, melyből Lengyel Menyhért regénye kinőtt. Külön szint ad neki az, hogy itt a háború előtti idők húsfaszekaira a sivatagi vándorlás idején is vágyódva emlékező polgár tekint az utópia ígértföldre. E vágyálom irodalmegvalósítása pedig méltóságteljes ali kalommá is lett, hogy az író, aki eddig egészen más területeken dolgozott,

megkezdje az «életmű» tető alá hozását egy társadalomfilozófikus rendszer regényé formálásával.

Európa rosszul van megcsinálva. Nemcsak egyik-másik része, hanem minden egyes íze. A jó, az eszményi berendezkedés tehát pontosan ellenkezője annak, ami most van. Ez a naivan radikális következtetés áll sarokkőnek a «boldog város», az eszményi államberendezés megépítéséhez. Vele adva van a munkalendület, mely könnyedén ugrik át az önellenőrzés és kritika akadályain. Támaszként jelentkeznek még valami «jól felfogott» írói hivatásérzet is, mely egy pillanatra majdnem Hamlet fekete köpenyét keríti magára, mondván: «A sors megvert vagy megajándékozott azzal, hogy a más emberek dolgával is törődjek s egy világjavító lelkiismeretét adta belém». A dolgok könnyű elintézése s ez az érzelmes póz végigkísér bennünket a regényen.

A regény, bár a technikás Amerika bámulata igen erős nyomot hagy rajta, már az első lapokon tiltakozik az ellen, hogy azokkal a technikai fantáziákkal azonosítsuk, melyek manapság oly nagyszámban igyekeznek a jövő képét megrajzolni. Az író igen jól tudja, hogy ezen az úton már sokan jártak előtte s az irodalomban a nagyon kijárt út végén a tudomásul nem vevés vagy az elfeledés áll. Valóban, Lengyel Menyhért regénye nem technikai «fantázia», hanem ügyesen összeszerkesztett eszmerakás, melyet némi cselekvénycérna tart egybe. Iskolai poétikánk egyik magyarázata jut eszünkbe, mely a fantáziát a Pegazus kézzelfogható képével (ló és szárny) valami összerakó műveletnek fogja fel. Lengyel Menyhért mindazt az eszmeanyagot, amit az emberi elme Platontól a szindikalizmusig a társadalom jobb berendezése érdekében megteremtett, beleöntötte regényébe. Platon és Nietzsche, Marx és Bergson, romantikus dilettantizmus és pozitivistá

gondolat, zsenielv és szabályozott termelés békésen megfér egymás mellett. Mindegyik ily eszmedarab azonban el van látva egy kis fékkel, mely abban a pillanatban, midőn az eszme már-már készül teljes formáját kifutni s ezzel a regény alapját felforgatni, működni kezd. Nem egészen Platon és Nietzsche, nem egészen romantika és pozitívizmus, csupán csak annyi, amennyi kiállja a józan polgári elme kritikáját. Ha nagyon veszélyessé kezd válni az eszme regénybeli realitása, az író a tárgyias láttatásból egyszerűen átesik valami érzelmes bámulatba s kényszeríti az olvasót, hogy vele bámuljon és higgyen. Egy pillanatra meg is hatódunk, aztán meglepődve vesszük észre, hogy pontosan adagolt lírai intermezzókat kaptunk, melyek ugyanazért vannak itt, mint a regény gondosan kihegyezett fejezetvégei. Hatás van a lényegkeresés helyett. Lehetetlen nem gondolnunk a drámaíró Lengyel Menyhértra.

Igaztalan volna azt mondani, hogy érdektelen olvasmány. A könyv első felében sok helyütt látjuk az eszmék infeszüléseit, várunk valamit. A közeptől kezdve azonban regénygondok lepik meg az író: az ideális államban járó-kelő és szemlélődő ember benyomásainak sorozatát valamiképp be is kell fejezni. A külső világ behatása, a szerelem képében, végét veti a hős «boldog város»-beli tartózkodásának s lélekben megtisztultan tér vissza a tökéletlen európai életbe. E ponton, a lélekreform gondolatánál le kell vennünk a kalapot. Sajnos, ez a mozdulatunk már inkább annak az utópiaírónak szól, aki majd a lélek igazi tisztítótűzét teszi meg írása éltető eleméül. Lengyel Menyhért tapintása helyes, de ujjá szinte véletlenül ér a valóban érzékeny ponthoz. Azt hiszi, hogy csődbejutott eszmék regényes átélése elég ehhez az új reformációhoz. Műve abban a percben, amint megszületett, már történelmivé vált.

Gyűjtője multunk hiábavaló erőfeszítéseiteinek. Arra a magaslati pontra, melyen «felöltöztethjük az új embert», sokkal nehezebb út vezet s az eddig bevágott utak nem oda visznek.

Kerecsényi Dezső.

Fényes Jenő: Akvarell. Versek. Szerző kiadása. 1931. Debrecen. — Érzékeny kedély és rokonszenves lélek megnyilatkozása ez a hat ívre terjedő verseskötet. Halvány és elmosódó színei között itt-ott egy élénkebb is felragyog, ami egy pillanatra megkap. «Palettáról» című ciklusa valóban azt mutatja, hogy ebben a festegető genre-ben még viszonylag a legtöbbet nyújt. Egy-egy felívelő kar, finom vonalú száj, egy hintázó, könnyű mozdulat gyöngéd színekkel vetődik elénk a festői hatású versekből. A többi ciklus csalódást hoz. Itt-ott Ady-gyarmatosító törekvések, sok gics és minél kevesebb eredetiség. Hazafias versei egészen a konvenció határán maradnak. Egy témát sokszor variál és kihasználja a szövegmokokat a sablonig. Kis körben mozog s az a biztonság, amit ez a szűk határ ad, egyúttal az érdektelenség veszélyébe sodorja mondanivalóit. Itt-ott felvetődik egy színesebb sor, markánsabb kifejezés, pl. «Szélesen jön, rámhömpölyög az este» vagy a gólyák «kibontott szárnyú ezüst vitorlák», de ezek ritka és elguruló gyöngyszemek, amik után sohasem lenne szabad határozott mozdulattal nyúlni, hanem megvárni azokat a finom remegéseket, amik a kézиг jutva, szemlelőnyva is elviszik a kereső ujjakat. Ezek a ritka rezdülések kevesebb verset, de több szépséget ajándékoztak volna a kötetnek és az olvasónak.

J. M.

Pálma László: A fenyők gyantája kiesurran. Szerző kiadása. Szombathely. — A kötet verseit költő írta. Fiatal és induló ember. Témában, meglátásban, kifejezésben újat tud

adni. Közel a gyermekkorhoz, szájában még friss ízekkel jár az élet gyümölcsös kertjében s talpa alatt még meztlábás nyarak sima homokját érzi. Sok itt a neki iramodás szeles szerelensége, sok az árny nélküli élet meleg bája. Versei nagy részén még valami meg nem talált belső harmóniának a keresése érzik s ez az ingadozás csak kevés helyen oldódik fel kiegyensúlyozottságban. De az a néhány vers, amiben ez a tisztult harmónia megvan, valóban gyönyörkötető: «Hegyalatti házban», «Téli gyümölcsök», «Idill», «Őszi folyó», «Reggel», «Március», «Simahomokú nyáron», már törés nélkül lehelik a szépet. Kár, hogy sok, már másoktól kihasznált témát a pátosz dagályával próbál érdekessé színezni, de sikertelenül. Ilyen pl. «Miért» című verse, amelyben az élet és az elmulás problémáját kutatja, semmi újat sem adva a csillogó és nehéz köntös alatt. A pátosz, amivel a költő játszik, olyan eszköze a hatásnak, amiből a kevesebb mindig több, mint a sok. Ez a folytonos, fülledt fortissimó fárasztó és egyre üresebben kong. Sohasem szabad a hűrt annyira feszíteni, hogy a feszültség ne legyen többé fokozható. A megfoghatatlan szépet a keresetlenségben inkább meg lehet közelíteni. De a rímtelen, sőt sokszor belső ritmus nélküli verseknek ez a zuhatagja egy egész kötetben keresztül, világosan érezteti velünk, hogy ez a forma lassan kiélte magát. Ma már olyan új jelenségek vannak, amikre egy induló költőnek fel kell figyelnie. A versek belső muzsikája: kell, a szavak, a gondolatok könnyű hintázása: szükségszerű. A ma új költőin valami új klasszikus íz érzik, újra elfoglalja helyét a száműzött rím. Ez a jelenség már nem is szórványos: határozott irodalmi irány. Pálma László költői stílusa idejét multa. Ennyi szép, üde és friss lendület, érzés és gondolat, különb ruhát érdemel. Reméljük, hogy

a fiatal költő mai formaművészete átmenet, amiből izmos tehetsége harmonikus kiegyensúlyozottságban fog kibontakozni.

J. M.

1831—1931. Jubileumi Emlékkönyv. Kiadja: **A Budapesti Növendékpapság Magyar Egyházirodalmi Iskolája.** Budapest, 1931.

A budapesti növendékpapok «Magyar iskola»-ja gazdagon szerkesztett emlékkönyv kiadásával kívánt hódolni fennállása százados ünnepének. E jubileumi emlékezésben résztvettek tanulmányaikkal mindazok, akik most a katolikus szellemi élet vezérei, valaha pedig az iskola tagjai voltak s akik most még csak zsenéi a jövő reménységének. Az emlékkönyvben megjelent cikkek mindegyike emelkedett, a fölvetett szempontoknak elmélyedő tudással történő kifejtésével szolgálta az ünnepi gondolat alkalmát. Nem lehet megilletődés és a tisztelet érzése nélkül olvasni a könyv tanulmányait, különösen azt, amely az iskola történetét adja. Újra élénk elevenedik a mult századi magyarság küzdelmének egy fejezete, amelyben szent hevülettel vesznek részt a «Magyar Társaság» lelkes növendékpapjai is: Dayka Gábor, Guzmics Izidor, Czuczor Gergely stb. s munkásságukkal irodalomtörténeti jelentőséget és emlékezetet szereznek maguknak s intézményüknek. Ennek elismerését megkapták már kortársaiktól is: Kisfaludy Károly, Kazinczy Ferenc, Vörösmarty Mihály, Széchenyi István, Garay János tanuskodnak róla. Különös elismeréssel adózik munkásságuknak Péczeli József. Mikor Dayka Gábor 1740-ben beküldi a Mindenés Gyűjteménynek a pesti növendékpapok működéséről szóló jelentését, a lap a jelentést egészen közli s ezeket fűzi hozzá: Ezen levelet szóról-szóra kívántuk ide iktatni, mert vagnak némelyek olyanok, akik által nem látván azt, hogy Hazánknak egyik fő haszna s dítsó-

sége a Magyar Nyelvnek virágzásában áll, azt mondják, hogy tsak a Protestánsok akarják azt, hogy Magyarúl follyanak a Törvény Székek, — tsak azért pedig, hogy a Római Ekklesiának nyelve Deák nyelv. (Mindenés Gyűjtemény. 1740. IV. 90. l.). Toldy Ferenc joggal írhatta: «... szembezőkő volt az egyesület sikere az irodalomban s ezáltal érdemessé tette magát nemcsak a vallás, hanem a haza körül is». Ez az értékelés ma is megállja helyét. A Magyar Iskola valóban méltó jubileumot ül, része van a legnagyobb érdemben: híven szolgálta s szolgálja a magyarságot. ds.

G. Stratil-Sauer: Az afgánok fogságában. (Dante-kiadás.)

Tudományos felkészültségű, megfigyelni, appercipiálni tudó tanárember írja meg ebben a könyvben úti-élményeit. Útjának nagyobbik részét motorkerékpáron tette meg Lipscétől Afganisztánig. Budapesttől Várnáig hajón ment, mert nálunk lebeszélék arról, hogy Románián át motorral tegye meg az utat. Magyarországról szépen, bár röviden emlékszik meg. Útjának nehezebb, sokszor szinte leküzdhetetlennek látszó szakaszai Törökországon, Örményországon, Perzsián, Teheránon át vezetnek Kabulba, ahol végzetes baj éri; dulakodás közben megsebesít egy afgánt, aki nyolc nap mulva bele is hal sebébe. Ezért a szerző kilenc hónapig ül az afgánok fogságában, a kivégeztetés gondolatától egyetlen pillanatra se tud szabadulni és jóformán csak a véletlennek köszönheti, hogy ép bőrrel térhetett haza.

Konstantinápoly, Trapezunt, a Fekete tenger keleti partvidéke, ahol — állandó megfigyelés alatt állva — folytatta földrajzi kutatásait, eleven képekben jelennek meg az olvasó előtt. Okosan, kitűnő szemléltetéssel magyarázza meg tanulmányútja célját, az alaktani, kartográfiai és klimato-

lógiai munkákat és akár az emberekkel való érintkezéséről beszél, akár vihart vagy tájat ír le, minden sorában az átéltség ízét kapjuk meg.

Noha az automobilt errefelé is ismerik, motorkerékpárja mégis mindenütt feltűnést kelt. Óriási utat tett meg vele és a gép a számtalan baleset, esés, zuhanás, törés, gumiszakadás ellenére is végigbirta azokat a lehetetlen utakat, ahol azelőtt csak teve járt. Afganisztánt kivéve, mindenütt szíves volt a nép, különösen azonban Perzsiában. Mindenütt készséggel segítettek rajta, vendégül látták vagy tanáccsal szolgáltak. Perzsiában az is megesett vele, hogy amikor agyonfoltozott kerékgumija már ki tudja hányadszor lyukadt ki az országúton s ő más hiányában biciklipumpával volt kénytelen föl pumpálni, de a fáradtságtól már mozogni is alig tudott, egy arrahaladó paraszt szó nélkül kivette a pumpát a kezéből, elvégezte a munkát s aztán ismét szó nélkül ment tovább.

Kilenc hónapos fogságáról naplószerű feljegyzésekben számol be. A hézagok ellenére is igen eleven képet kapunk az afgánok életéről, igazságszolgáltatásáról. Útjára az a megdölgés indította el, hogy hallgatónak személyes tapasztalatok alapján beszélhessen az idegen országokról. Bőven volt része bennük. *m.*

Karl Angebauer : 15 év Délnyugat-Afrikában. (Dante-kiadás.)

Ez a könyv is abba a sorozatba tartozik, amellyel a kiadó, igen helyes célzattal, a kevésbé vagy egyáltalán nem ismert földterületek mozaikdarabjait akarja szemléltetően a magyar olvasóközönség elé vetíteni. Ez a sorozat voltaképpen folytatása és kiegészítője a válságos időkben megszünt «Világirodalom» c. könyvkiadó «Hat világrész» könyvsorozatának, amely a nemrég elhunyt világhírű afrikautazónknak, Torday Emilnek a

könyvein kívül Nansennek, Shackletonnak, Scottnak, Amundsennek páratlan érdekességű leírásait adta ki.

A Dante-kiadó útikönyvei külsőjükre nézve sokkal impozánsabbak a Világirodalom egykori kiadványainál. A kitűnő kiadói érzék szinte csábító külsővel ruházta fel őket. Belső tartalom tekintetében azonban sokban elmaradnak azoktól. Lehet, hogy ez a szerzőkön is múlik. Mert eddig a nagy tudósokról, kutatókról mindig kisült, hogy kitűnően tudnak írni is, de az oly kevésbé jelentékeny személyiségek, mint például Angebauer úr is, akit csak a kóborlás ösztöne hajt idestova Afrikában, még ha valami érdekes vadászkalandba bonyolódik is, nem képes a látottakat, átértetteket úgy írássá formálni, hogy az olvasó is gyönyörűséget találjon benne. Torday könyveiből megérezzük Afrika lelkét, Angebauer könyve a kisémbert szűk látókörével zár le epizódokat. Továbbá tele van az ottani nyelv kifejezéseivel, amelyeket kis részben csak később, nagy részükben sohasem magyaráz meg. Ezzel az olvasónak még azt a kis örömet is, amelyet a könyv nyújtani tud, megzavarja.

Lehet azonban, hogy mindezek a hibák a kiadó takarékosága folytán keletkeztek. A képekről ítélve az eredeti könyvet nagyobb terjedelműnek sejtjük. Mind ez, mind pedig az első sorozatban megjelent «Üres zsebbel a világ körül» c. könyv, a kiadó és a fordítók minden ügyeskedése ellenére is, csonkítottak hat.

Mafthényi György.

Martin Johnson : A kannibálok szigetén. (Dante-kiadás.)

Johnson valamikor Jack Londonnak indult el világkörüli útra a Snark fedélzetén. Már akkor is szenvedélyes fényképész volt. Kalandvágya és az a cél, hogy a kőkorszakbeli primitív-ségben élő kannibálokat mozgófényképen megörökítse, vitte el őt újra a

Csendes óceán szigeteire. Bejárta a félelmes hírű Új-Hebridákat, sokezer méteres filmet csinált és Espiritu Santo szigetén végre tárgyi bizonyítékot is talált a vadak lakomáján: egy emberfejet a tűzben, amely mellől a magnézium fölrobbanó fénye riasztotta el az emberevőket.

Ezeknek a szigeteknek a fenhatóságáért Anglia és Franciaország vetekszik. De hogy egymás köreit ne zavarják, voltaképpen semmit sem tesznek. Csak ha valamelyik fehér ember bajba kerül, ha megölnek valakit, akkor indítanak büntető expedíciót. Hadihajó vonul a sziget elé és órákig bombázza. Ezenkívül a fehér embertől csak puskát, dohányt és betegségeket kapnak a vadak, egyébként teljesen ősi elhagyatottságukban élnek. Kunyhók a világ legkezdetlegesebb építkezései, a kényelmet hírből se ismerik, a puszta földön alusznak. A hittérítők munkája teljesen meddő. Harmincévi munka eredménye 10—15 «megtérített» s ezek is nyomban visszaköltöztek régi falujukba, mihelyt a hittérítő elhagyta őket. Vallásukra csak néhány fából faragott «devil-devil» utal, amelyek előtt vad táncokat járnak. Mindenki tudja és beszéli róluk, hogy emberevők, de embert enni senki se látta őket, mert csak titokban hódolnak ennek a gasztronomikus élvezetnek. Johnson rajtacsípte őket, de a «hosszú disznó»nak, ahogy az embert szellemesen elnevezték, már csak a koponyáját találta meg a tűzben.

Fáradságos és életveszélyes kalandozásait, akárcsak annakidején Jack London, felesége kíséretében tette meg. Kár, hogy az írásművészetben is nem bizonyult Jack London tanítványának. Mert könyvének «tárgya» érdekes ugyan, de szemléltető ereje, szuggesztivitása bizony elég halvány. Lehet azonban, hogy manap, amikor mind többen kedvelik meg az olyan írásokat, amelyek nem hagynak mély nyomokat maguk után, Johnson cse-

vegő, könnyed hangja úgynevezett általános tetszést fog aratni. A kifogástalan magyarságú fordítás Halász Gyula munkája. *m-i.*

Kovácsnay Erzs: Asszony és feleség. Regény. Ének a szerelemtől. Újabb változat a szerelmi háromszög kimeríthetetlen témaköréből. Puhább, simább, finomabb, mint amilyenekhez regényirodalmunk átlaga hozzászoktatott, de nem kevésbé banális. A szerelem, ahogyan finom női íróasztal mellett látják: álmélkodó csodálkozással, misztikus tisztelettel, romantikus ábrándozással. És ahogyan elmesélik: folyékonyan és «gondtalanul, ismert akkordok szárnyain».

Ime: Egy szőke és egy barna úr unatkozik. A szerelmi bonyodalom a barna úr körül szövődik. Negyvenéves, példás férj, két szép gyermek atyja, jó gazda, derék, művelt úr. Lélektani megokolás: nagy kék kalap, sötétzöld, nagy szemek, három kedves gödröcske az arcon, selyemharisnyás karcsú láb, kesztyűtlen pici kéz, lány alt hang. S hogy a lelkieknek is jusson valami: diákkori emlék még abból az időből, amikor e kedves requisitumokért hősünk először lelkesedett, csak hogy akkor ezeket még a szép fiatal özvegy édesanyja hordozta. Azután: átábrándozott éjek, véletlen találkozás, rendezvous, féltékenység s «az érett férfi mindent átfogó, komoly, nagy szenvedélye, mit nem állíthat meg már józanész, becsület, családi boldogság», mert: «a szerelem nem ismer akadályt, nem ismer lehetlent, nem ismer rendszert és nem ismer mértéket. És nem ismer lemondást.» De mintha mégis: az író kényes erkölcsi érzéke, két asszonyba, az asszonyba és feleségbe transzponálva, mégis megzabolazza ezt a — szavakkal oly ijesztővé táplált — mindenható szenvedélyt. «És az asszony bólint és odahajítja fejét az ura vállára.»

Az író tolla elsiklik a problémák

kemény héján, de — mily asszonyi vonás ez — kedvtelve gyűjti halomba a pontos részletmegfigyelések egész tömegét. *Mérey Ferenc.*

Huber Győző: Rajvonal. Regény. (Minerva kiadása, Kolozsvár).

Huber Győző üzemi mérnök regényt írt a háborúról. Regényében, a nagy perspektívák helyenkinti fölvázolása mellett, egy honvéd századnak s különösen tisztjeinek, baráti, szinte családias életét írja meg. A század: a brassói huszonnégyes honvédek kilencedik százada, a parancsnok: Fejér János tartalékos főhadnagy, aki a Szereth-vonal mellett el is esett. Az ő emlékének ajánlja Huber a regényt.

Ezekből az adatokból arra lehet következtetni, hogy a regény témája teljesen fedti a valóságot és a szerző valamikor élő emberekről mintázta alakjait. Megerősíti ezt a föltevést a harctéri helyzet szigorúan pontos leírása is. Minduntalan hosszú oldalakra bukkanunk, amelyeken Hőfert megszégyenítő pontossággal és lelkiösmeretességgel közli velünk a különböző frontok helyzetét. Ez a legsúlyosabb tehertétele ennek a regénynek. Ott, ahol néhány név, pár lendületes sor is elegendő volna ahhoz, hogy az olvasó felgyújtott fantáziája maga elé vizionálja azt a helyzetet, amelyben a kilencedik század menetel vagy harc, elrészletezi az egyes hadseregek térfoglalását, felsorakoztatja Hindenburgot, Mackensent, Scholtzot, Gallwitzot, Kövest és a többit is mind. A mérnöki rendszeret senkit ki nem felejt, sőt még az olasz frontra is kitér, valószerűleg abban a föltevésben, hogy ez az adathalmaz fokozza a háború átérzésének intenzitását. Még Tolstoj «Háború és Béké»-jében is a háború leírásának részletei feszítik széjjel a konstrukciót, jóllehet, ott nemcsak neveket és száraz jelentéseket kapunk.

Ilyenformán persze kisebb tér jut

a regény tulajdonképeni témájára. A keret súlyosabb a képnél s elnyomja az alakokat. Pedig érdekesekek, szimpatikusak ezek a tisztek: Fejér János, aztán Weér Istvánka zászlós, Kászonyi hadnagy, Péter Imre hadapródörmester, valamint Haragos, a vén őrmester, aki egyébként Weérék portájáról való s ennél fogva dédelgeti Istvankát s úgy ügyel rá, mint a szemefenyére.

Voltaképen az a testvérinél is melegebb szeretet, amellyel ezek öten egymáshoz kötődnek s amely távolabbi hullámaival az egész század légénységét családi közösségbe kapcsolja, ez a ritka s talán egyetlen meglátott mély érzés volna az igazi témája a regénynek. Ezt a szerző szépen bontja ki, nemesen vetélkedő alakjait igen szép helyzetekben vonultatja fel, de maga is érezhette, hogy ebből képzelete nem tud egy regényre való bonyodalmat kihozni. Belekapcsolta hát egy ideálisan finom asszony alakját, akit Fejér és Istvánka igazán szorongatott helyzetből mentenek ki. Belé is szeretnek mindketten, de a háború tovább sodorja őket az asszonytól és a bonyodalomtól is.

Lehet, hogy a szerzőnek a valóság megmásításához nem volt mersze, és nagyon is tartotta magát a megtörténtekhez. Pedig ezen a ponton igazán módja lett volna a barátság súlyát és értékét megmérni. Így azonban Fejér János és Istvánka halála semmiféle megoldáshoz nem vezet el, mert nem is vezethet, és az olvasó kissé kielégítetlenül teszi le a háromszáz oldalas regényt.

Huber regénye mindazáltal kétségtelen írói kvalitásokat mutat. Egyegy ponton szava több, mint leírt szó: mélységeket sejtet vagy a távolba mutat. Azzal a részletével például, amelyben elmondja, hogy az orosz csapatok üldözése közben a mi csapataink felsőbb parancsra mint vágta nyírfaseprőket, hogy azokkal nagy porfelle-

geket verve azt a hitet keltsék az üldözöttekben, hogy hatalmas tömegek követik őket, többet mondott, mint az összes harctéri jelentések összefoglalásával.

m-i-gy.

Cselőtei Lajos : Kantalupa. Dráma három felvonásban, zenei nyitányokkal. — A szerző — tornakönyveken, Berzsenyiről és Görgeyről készült tanulmányain kívül már több «barokk» drámát is írt, többnyire zenei nyitányokkal. Ezeknek a drámáknak barokk jellegzetességük — a szerző szerint — az, hogy «az írók kívül levő lényegeken alapulnak». Szerintünk : kislélegzetű koncepció, zavaros jellemfestés, szaggatott, lapidáris stílus, történeti tényeket merészen negligáló, történelmi vonatkozásokkal zsúfolt, de minduntalan anakroizmusokba botló korrajz. Készülnek pedig egy-egy merészen általánosító, a történeti jelenségek singuláris voltát semmibevevő tétel illusztrálására. A Kantalupában a tétel : a seniorátus és primogenitura trónöröklési rendjének küzdelme az Árpádház tragikumára, pusztulásának oka. A tragikus bűn : az állandó trónviszály, a tragikus büntetés : az uralkodóház kihalása és áldozatul esés a «Deutschlands Übermachten». Igaz, hogy az előbbi csak I. Kálmán után két századdal, az utóbbi meg éppen csak a XVI. században következik be, de ez éppúgy nem zavarja a szerzőt a tétel felállításában, mint ahogy nem zavarja a dráma meseszövegét az, hogy II. István nem Kantalupa történetétől múlik ki még atyja életében (1117), hanem természetes halállal hal meg 14 évi uralkodás után. A történeti időfolyamat ilyen erőszakos «sűrítést» nem a drámai cselekmény művészi egysége, hanem a tendencia épsége követeli. Valóban, ha ezt a tendenciát kivonjuk a drámából, zavaros dialógusok törmelékeire bomlik szét. Ezen a törmelékeken mégis gyakran csillan meg a költői inspiráció fénye,

néha pedig a mult szellem-lehellette is feltetszik rajtuk. Kár, hogy ebből a dráma hőseire oly kevés jut. Kantalupa, II. István ágyasa : féktelen boldond, szerelmes az ellenébe, békaidegzetű, lénye emésztetlenség, démonohisztériás, veszekedés-örjögő, erkölcsi elmebajos, erotikus mániás, pathológikus eszméi vannak, tifusza utóbajjai : májnagyobbodás, szerelmi örület a legszemérmetlenebb paráznaságban. És ezt a kitűnő diagnózist Drako, a király háziiorvosa adja róla, aki így Freud professzor fogékony XII. századi tanítványának látszik. A szerző figyelmébe ajánljuk, hogy a művész feladata elsősorban élő emberek, eleven, történetileg is hű élet költői ábrázolása, — a tendenciát, az elméletet majd leszűri az olvasó, ha szilárd a kompozíció, világos az előadás. A végső benyomásunk : a Kantalupa nagyarányú alap gondolatának és az alap gondolat kisigényű költői megvalósításának feltűnő ellentéte.

Mérey Ferenc.

Felhívás

Riedl Frigyes emlékének tisztelőihez.

Esztétikai irodalmunk büszkeségének, nemzedékek nagy oktatójának emlékezetét — halála tizedik évfordulóján — tanítványai és barátai művészi emlékéremmel kívánják megörökíteni. A Riedl arcmásával készülő *bronzplakett* megmintázását a magyar éremművészet kiválósága, *Beck Ö. Fülöp* szobrászművész már munkába vette s karácsony táján az érmek előreláthatólag szétküldésre kerülnek. Darabját 15 pengős árban lehet megrendelni. Volt tanítványai és tisztelői közül azok, kik a hűségnek és kegyeletnek szimbolusául szánt művészi alkotást megszerezni óhajtják, szíveskedjenek ezt az összeget 16.117. számú postabefizetési lapon a Magyar Földhitelintézethez lehetőleg november hó közepéig eljuttatni.

Budapest, 1931 október havában.

Hoffmann Edit,
Rédey Tivadar,

Reichard Piroska,
Sikabonyi Antal.

Színházi szemle.

Szentgyörgyi István.

1842—1931.

Esztenedeje, Katona József halála centenáriumán, a kolozsvári díszelőadáson Tiborc panaszát egy vén színész zokogta el, ki Katona halála után alig tizenkét évvel született. Színészetünk multjában példátlan hét évtizedes színpadi működése valósággal a magyar dráma és magyar színjátszás bölcsőkoráig vezet vissza, s mikor 1929-ben, nyolcvanhétéves korában, a Nemzeti Színházban Szigligeti népszínműveinek főalakjaiban vendégszerepelt, a meglett korú nézők is szinte az unoka csodálatával néztek a legendás öregre, ki ezekkel a figurákkal egyidőben született.

Hetven esztendőből hatvanat a kolozsvári deszkákon töltött, minden gyökérszálával ezekhez nőtt hozzá s ezeket a kötelekeket Erdély rabságba jutása sem szaggathatta el. A királyhágóntúli magyarság nagyszerű multjának élő emlékoszlopaként magasodott fel előttünk keményderekú, szikár alakja, mikor az utóbbi években búcsúzóul — és emlékeztetőül — körünkben ismételten megjelent. Róla különben soha meg nem feledkeztünk s amikor — legnagyobb tragikánk ki-tüntetése után — a Greguss-jutalom másodízben fordítottat a színjátszás remekműveinek megjutalmazására, szinte a közvélemény sürgetésére fordult Szentgyörgyi felé a hála és elismerés.

A naturalista színjátszásnak volt ő nagy alakja nálunk, évtizedekkel a színpadi naturalizmus divatja előtt s ennek az irányynak minden sivár és

józan fantáziátlansága nélkül : szív és kedély melegén támadtak az ő ábrázolásai s nem a «valóság»-hoz volt hű, hanem önmagához, akiben az érzés és a vérmérséklet volt *valódi*.

Nagyapáink már büszkék voltak rá, apáink csak öregember-szerepekben látták, magunk pedig valahogy úgy éreztük, hogy Szentgyörgyi Pista bácsi mindig élt és soha meg nem halhat. Művészi hírnevének halhatatlanságához nem is férhet szó, hanem azért, hogy most az enyészet testi valóságán úrrá lehetett, nemcsak fájdalommal tölt el, hanem szinte egy szép legendának szétfoszlásával is keserít.

Édes ellenség.

Bónyi Adorján színjátéka a Nemzeti Színházban.

Mióta a nőemancipáció szerencsésen végrehajtatott, színpadi íróink a már-már rövidebbet húzó férfinem sorsa felé kezdenek fordulni, mely ebben a vonatkozásban is : a nő. Bónyi tehetséges, házasodni vágyó, de állás nélkül maradt fiatal mérnöke legalább is úgy látja, hogy az ambiciózus és dolgozó kartársnőkkel szemben ma-holnap hiába küzd az a szerencsétlen, kinek naponta kiveri a borosta az állát. Pedig az a túlbuzgó kisleány, aki-ben ellenséget vél, jóbarátnál is több : szerelmes. Szerelmében meghoz minden áldozatot, átjártssza a maga munkakörét a férfi kezére, mely pedig — végül kiderül — ránézve még így is elérhetetlen. A nagy nyomatékkel intónált «társadalmi probléma» a darab folyamán egészen elhalkul, az a módszer pedig, ahogy az önfeláldozó vegyész-

kisasszony «modern leány» vetélytársnőjével maga is néhány csinos ruha megrendelése meg a komoly pápaszem száműzése útján veszi fel a küzdelmet: épenséggel az operett levegőjének tár némi rést. A környezet rajzában akárhányszor a Csathó Kálmán világa kísért, egyik-másik epizódfigura elgondolásában meg (teszem az itt mérőben felesleges, zajos és állandóan pillanatnyi pénzzavarban szenvedő nagynénieben) a Csathóénál ötven évvel régebb színműírói gyakorlat: a Csiky Gergelyé. Az ily rikítóbb szín Bónyi egyéniségéhez kevéssé talál, az ő igazi ereje — most is, mint esztendeje az *Elcserélt ember*-ben — éppen a tartózkodó, diszkrét hanghordozáson, szavainak őszinte, benső lélekmelegén ismerzik meg. Tavalyi művében több volt az *tróí* inspiráció, ebben az újdonságban a *szertői* buzgólkodás.

A rendezői asztalához visszatért Csató Kálmán nagy szeretettel állította munkáját Bónyi szolgálatába, a színház pedig csillogó szereposztással tisztelte meg. Bajor Gizinél édesebb ellenséget csakugyan álmodni sem lehet, játékból a lemondás fájdalomnak olyan szuggesztív költészete áradt, hogy Vörösmartynak Lendvaynéra írt sorait idézte fel: «Nem tudják, hogy minden szó, mely szíveket áthat, Szűznek egy eltépett életörömbe került». Lehotay is tartalmasabb volt, mint korábban, ehhez hasonló feladatokban. Környey Paula nincs a maga helyén: a mai flapper-típus színészi képzelmen kívül esvén, inkább a századeleji jukker-leány rajzába téved. Rózsahegyinek csupa-szív öreget kell élővé formálnia, az ilyen várakozásnak ő mindig hiánytalanul megfelel. Vízvári Mariska a kellemetlen nagynénit enyhítette egyéni humorával. Csontos Gyula előkelő eszköztelenséggel rajzol meg — nem először s nyilván nem utoljára — egy öregedő szerelme, csak megokolatlanul sűrű beszéd-ritardandóit fenyegeti egyre jobban a modorosság ve-

szedelme. Egy igen jól megírt parányi epizódban megint feltűnt Hosszú Zoltán művészi igazsága.

Akli Miklós.

Siklóssy Pál Mikszáth-dramatizálása a Kamara Színházban.

Maholnap fehér holló lesz az olyan színmű, mely egyenest — regény-előzmény nélkül — drámának születik. S még hagyján, ha a szerző magán hajtja végre ezt a szűkre-szabó műveletet, de régebb jeles íróink sem kerültek el sorsukat. Mikszáthnak, tudunkkal, ez már a hatodik adaptációja a színpadon, mely Jókai után főleg őrá vetett szemet. Egyik színházi lexikonunk évekkkel ezelőtt megírta: «Jönni fognak a többi Mikszáthok is, csak akadjon végre avatott kéz, mely a *Fekete város*-ból, a *Különös házasság*-ból, *Akli Miklós*-ból, az *Eladott földbirtok*-ból és megannyi nagyszerű Mikszáth-elbeszélésből és regényből megcsinálja Mikszáth színpadi sikereit». Siklóssy Pál, a Nemzeti fiatal rendezője, most e listából kiszemelte az *Akli*-t és szerkesztett belőle olyan tarka és átlátszó szövedékű históriát, aminővé ez az amúgy is igen Jókaias romantikájú Mikszáth-történet színpadon csak egyáltalán lehet. A Ferenc császár-kori «udvari mulattató» kalandos és érzelmes élete így veszedelmesen az operett-mese szomszédságába sodródott s például a leánynevelőintézet megostromlásának jelenete csak úgy kiabál a zajos finále- muzsika után. A különckedvelő Mikszáthnak egyik legjobb figurája, a bolond Szepessy báró pedig — akárcsak a *Beszterce ostromá*-nak megalomániás Pongrácz grófja — a színpad realitásában kikopott minden jó ízéből s elszomorító pathológiánál egyéb sem maradt belőle.

Siklóssy Pál első jelentkezése nem annyira írói készséget nyilatkoztatott meg, mint inkább rendezői ügyességet. Ezt készséggel elismerjük, e rész-

ben csak egy balfogáshoz van szavunk. Az előjátékban a megölt Kovács ezredes két kis árváját látjuk, a cukrászdai jelenetben pedig, tíz évvel később, egy kis Mikszáth-megtoldó epizódban újra elibénk kerül — ugyanez a két gyermekszereplő, immár egészen függetlenül Kovács ezredes véres emlékeitől: itt a színpadi tíz évvel kelletlen összeütközésbe kerül tízperces arc-memóriánk s ez nagyon az illúzió rovására esik.

Mikszáth egész tarka galériájából az átdolgozásban a Kovács Ilonka derűs leányportréja maradt meg legérzékenyebb épségében, ennek Somogyi Erzsiben mindenkép megfelelő gazdája is akadt. Már Akli figurája némileg elmosódottá vált s Uray egyéniségéhez sem vág tökéletesen, finom és graciózus volt, de kelletén túl is tartózkodó. Gál Ferenc császárfja gondos miniatűr-munka. Igazi Mikszáth-zamatot az egész népes együttesből jóformán csak a Sugár Károly pompás Krupinszkyja éreztetett.

Caruso vagy Rhamses.

Lengyel Menyhért komédiája a Kamara Színházban.

Az önbetörések, sőt önmeggyilkoltatások napjaiban Lengyel Menyhért az önkonkurrenciáról írt darabot, mit «a reklám komédiájá»-nak nevez. A «Caruso» cigarettapapíros gyártójával ellengyárat alapított «Rhamses» néven, majd a két-egy üzletembert szerelmi hadjáratában is szembeállítja — önmagával. Ekként aztán a reklámkirálynak sikerül az üzlete is, a hódítása is. «A világon — úgymond a szerző nyilatkozata — minden csupa irrealitás és valósínűtlenség, arra igyekeztem, hogy darabomban mindent a legnagyobb mértékben szemléltetővé tegyem.» Nos: sikerrel éppen csak ez az igyekezete nem járt. Az irrealitás «szemléltetés»-éhez a dialógusnak legalább is annyi megveszte-

gető csillogása kívántatik, amennyivel Molnár a *Testőr*-ben kábítgat. Lengyel ezzel merőben adós marad, semmivel sem ad többet vázlatos filmszenáriumnál, a szereplőket fordulatokba hajszolja bele, de aztán valósággal a sorsukra bízza őket, a helyzetekhez vágó fordulatot szövegről már épen nem gondoskodik. Pedig ennyi még a jobb kabarétréfában is elengedhetetlen, nemhogy kamarajátékban, amivé ez az íztelen, plakátstílusú kísérlet megfoghatatlan módon minősített.

Sokat a színház iparkodása sem lendíthet. Uray meg Tasnády Ilona a vezetős szerepekben a bohózatot önkéntelenül valami kis vígjátéki pluszszal terheli meg, pedig itt még a bohózatól is inkább a kabaré-minusz felé mutat az irány. Vaszary Piroska az egyetlen a sok közreműködő közt, ki kurta jelenetében ezt a harsogó kabaréhangot teljes otthonossággal üti meg, talán függetlenül a darab szándékolt stílusától, de mindenesetre híven annak félresikerült színvonalához.

Havasi gyopár.

C. L. Anthony vígjátéka a Vígyszínházban

A német hölgyíró Nagy hotel-jét az angol hölgyíró kis hotelje követte. Ez a kis hotel a tiroli hegyekben van, itt szövődik az őszi szerelem az öregedő angol tanítókisasszony, meg a talpig becsületes, kedves, félparaszt fogadós közt. Egy fojtott izgalmú, frugális vacsora a havasi gyopárral ékesített asztalkánál, egy *kétbalkónos* Romeo és Julia-jelenet az éjszakában, egy hajnali csók a Himmelsberg hegyi madonnájánál, — egyéb semmi: a fogadós-nak felesége és kislánya van, a belátás győz a lírán, a postautó kürtszavából olyasféle csendül ki: «Isten veled, gyönyörnek sok lett volna...»

Ha van meglepő ebben a meglepésekkel annyira takarékos darabban, az nyilván csak annyi, hogy ily kevés materiából egyáltalán főzhető valami,

ez már szinte a játszó gyermekek főzöcskéjére emlékeztet: egy egészséges alma, egy csipetnyi porcukor meg jókora adag illúzió. Mrs. Anthony főztjében is legtöbbet az illúzió ér, az a rousseau-i ellágyulású jóvélemény, amit «a nép egyszerű és romlatlan gyermeke» felől táplál. A darab levegőjében van is valami tagadhatatlanul szuggesztív, csak az a baj, hogy a szereplők túlságosan sokat beszélnek ebbe a — levegőbe, feleslegesen és főleg drámaiatlanul. Ezen Zágon István friss fordítása époly kevéssé segíthetett, mint Hegedűs Tibor szubtilis rendezése vagy általán az egészben igen gondos előadás, melyből különösen a Tőkés Anna beszédben és hallgatásban egyaránt finom angol tanítónője, meg a Rajnay Gábor keresetlen kedvességű, tisztalelkű szerelmes fogadása emelkedett ki. Hogy a fogadósne kis szerepét egy különben igen rokonszenves, valódi és hiteles német hölgy, Fräulein Hilde Berg játszotta, csak azért említjük, mert a megelőző bemutatón még egy amerikainak kurta szerepében volt egy nemkülönbön valódi és hiteles amerikaihoz, Mr. Charles Lavinhoz szerencsénk. A Vígszínháznak ez a felesleges túlbuzgalma talán még onnan datálódik, mikor egyik darabjához az igazi muzsikuscigányokon kívül a Ritzből igazi felszolgáló pincéreket is hozatott. Csakhogy: ha az asztali felszolgálás művészete színművészeink képességét talán meghaladja is, idegen nemzetiségű figurák megszemélyesítése bizonyára nem s az igazolható hitelesség kultuszában a további lépést, hogy: legközelebb a bárókat és bankárokat is igazi bárók és bankárok játsszák, semmikép sem ajánljuk.

A gyógyszerész úr.

Laurent Doillet vígjátéka a Vígszínházban.

Ezt a századeleji, de nyilvánosság elé Párizsban is csak a minap került

Labiche- és Courteline-szellemű és technikájú darabot a Vígszínház is mintegy a maga harminc évvel ezelőtti stílusának emlékezetére iktatta műsorába. Pedig a stílus azóta e falak közt is jócskán megváltozott s a régi gárdából már csak a főszerepet játszó Góth Sándor iparkodhatott a maga kezdő korszakának hangját játékában is, a darab rendezésében is föleleveníteni. Az ismételt felszarvztatás bonyodalmai közt vergődő, nyárspolgári kényelméből «malgré lui» becsületére érzékeny férjje előléptetett Bourrachon gyógyszerész úr figurája Courteline Boubouroche-ának vérszerinti leszármazója, a képzelhető legpasszívabb «hős», abban is rokona az előbbinek, hogy mindkettejük feje fölött ott csillog valami a mindenkinek kiszolgáltott jó ember örök mártír-dicsfényéből, a Georges Dandin klasszikus örökéből. Doillet darabjában is akadnak legalább egyes mozzanatok, melyekben a vígjátékszerkesztő zakatolásból egy-egy valódibb írói lélekzetvételt is ki lehet hallani. Csakhogy ez az írói zamat nagyon is gyér és futólagos, a többi fordulat pedig meglehetősen konvencionális, még inycsiklandozónak is eléggé lagymatag. Ezt a fáradt szintelenséget Harsányi Zsolt fakó fordítása el nem tüntetheti, e tekintetben a nem túlságosan biztató ügyön csak a Góth pergő ütemű rendezése lendít valamit. Csupa odaadás a játék is, bár inkább csillogó, mint a mélyebb rétegek felé dolgozó. Góthné tekintélyes háziszarnoka félelmetesen jó, Törzsnek a papucs ellen fellázadó professzora is mulatságos, csak exponálva nincs elég franciás könnyedséggel. Ebből a gráciából már megcsillant valamit az örvendetesen fejlődő Jávor Pál. Egy új tag, Sulyok Mária, kedvező benyomást tett szép és harmonikus mozgásával, kellemes muzsikájú hangjával. Rokonszenves tehetségét gazdagabb árnyalásra alkalmas feladatokban is bizonyára érdemes lesz foglalkoztatni.

Égből pottyant férj.

Barry Connors burleszkje a Belvárosi Színházban.

Szerzője ugyanaz, aki a *Fruská-é*, de a stílusa lényegesen más; amaz egy pohár friss tej volt, ez eléggé nyers alkohol — tejespohárban. Voltakép elejétől végig könnyed (és sokszor meglehetősen olcsó) szatirája a szesztilalmas Amerikának. S mivel színpadon a szatira is cselekményt kíván: ami itt történik, az is mind heveny alkoholmérgezésből folyik. Még a címben szereplő férj sem annyira «égből pottyant» mint inkább «szesz-csinálta»: számlálatlan whiskys-poharak nélkül soha nem volna kurázsija a revolverrel argumentáló texasi «ökörkirály» leányát — egy szellebélelt filmripacs kezéről elütve — feleségül megszerezni. A darab eleje meg vége tenyeres-talpas amerikai humor terméke, a közepe viszont a francia bohózatirodalom jól kipróbált rúgóira jár. Ez az a hang, melynek a fordítást végző Heltai Jenő magyar színpadon legelmésebb s főleg legjobb ízlésű mestere, fordítóból ő ilyenkor társszerzővé lesz, ezúttal is üdvösen s — ha talán némi stílustörés árán is — mindenesetre stílusfinomítón avatkozott be a tengerentúli szövegbe.

A jólpergő, vidám előadás is hozzájárul a darab szeszfokának emeléséhez. Rádai Imre sok ügyes ötlettel, egyéni szeretetreméltósággal játssza az égből pottyantat, Dénes György fűgén a «Mindennapi Pánik» botrányvadász riporterét. Gózon nem éppen ilyen bramarbas apák ábrázolására termett, de végül ezt is bravurosan megcsinálta. Kovács Terus kapatos békebíronéjának főérdeme az ízléses mértéktartás, Ákos Erzsí Miss Arizonájának pedig egyelőre a szép megjelenés. Játéka még híján van az igazi, benső elevenségnek, kivált az ezúttal elvárható texasibb vérmérséklet értelmében.

Máriusz.

Marcel Pagnol színműve a Belvárosi Színházban.

Ritka eset, hogy egyetérthetünk a színházi plakát reklámmondatával: «Végre egy szép darab!» A *Máriusz* csakugyan szép darab, szebb, mint aminőt Pagnoltól a különbnek kikürtölt *Topáz* után várhattunk. Emez ügyes, de meglehetősen olcsó és rikító szatira volt, a *Máriusz* melegszívű, kicsit epikus, erős lírai kihangzású színmű a kisemberek világából. Azon a területen mozog, melyen a népdramának még ma is lehet keresnivalója. Egy álmodozó, kigyúlt fantáziájú délfrancia fiatalember lelki válsága, nehéz küzdelme egy kispolgári szerelem meg a kalandos, szabad élet közt, amit az ő szemében a hajókszelte óceán szimbolizál. A legjobb francia naturalista hagyományok érződnek az író aprószeres környezetrajzában, a francia naturalizmuséi, melyben a «kisember»-kultusz minden szenvelgő szentimentalizmus nélkül megél s a larmoyantság minden fűjtatója nélkül lélegzik. Szókimondó s minden cifrázkodás nélkül való a nyelve is (ezt Kosztolányi Dezső nagy gazdagsággal és tapintattal adja vissza), de a gyalagatlan beszédből valódi költészet árad. Az író alakjai egytől-egyig inspirálóan érdeklők, egyéni vonásaikkal is, délvidéki vérmérsékletközösségükkel is. Külön zamatja darabjának, hogy marseillei, fél-olasz francia atmoszférájában ibseni hatás is észrevehető, a *Tenger aszszonyá*-tól aligha független ez a fiatal *Máriusz*, a tenger embere. S a félkegyelmű extengerész szimbólikus figurájában sem lehet valami enyhe norvég beoltást meg nem figyelni.

A színházból azzal az egyre ritkább érzéssel távozunk, hogy élőlények között tartózkodtunk, kik a költészet sugalmából nyertek alakot s nem sivár üzleti számításból. Játsszani is jól lehet

őket, mert nem papiroskivágatok, a maguk talpán állnak s élőtestek dimenziói szerint vetik az árnyékot. A színház szép igyekezettel szolgálta a szép feladatot. Gózon nyers-érzelmes apafigurája meleg humorban fogant alakítás, Dajbukát Ilona halaskofája harsogó realista ábrázolás s Mály Gerőnek, Lászlónak, Z. Molnárnak is kitűnő mozzanatai vannak. A szerelmes

kisleány nagyon szépen megírt alakjában kedvezően mutatkozott be Kiss Margit, a szegedi színház naivája, a hangja még árnyalatokban gazdagodhatik, de hamis hangja már most sincs. Ráday Máriusza rokonszenves, lelkes és fiatal, csak egy kissé férfiatlan. Pedig ennek a Máriusznak *fiatal férfi*-nak kell lennie, úgyhogy mind a két szóra egyforma nyomaték essék.

Rédey Tivadar.

Képzőművészeti szemle

A kiállított tárgyak számát tekintve e hónap legjelentékenyebb képzőművészeti eseménye a Műcsarnok őszi tárlata. Sajnos, csak a számát tekintve, mert a művészcsoportok közötti béke máig nem pecsételődött meg s így a kiállítás nem reprezentálja a mai magyar művészet összességét. Ennek ellenére a tárlat elődjénél sikerültebbnek mondható, tekintettel arra, hogy a Magyar Arcképfestők Társaságán és a Magyar Akvarell- és Pasztellfestők Egyesületén kívül külön kollekciónal vesz részt Nagy Sándor, Kacziány Aladár, Pállya Celesztin és Burghardt Rezső. Az arcképfestők közös felvonulása néhány értékes és szép képet termelt. Különösen az idősebb generáció szerepel jól. Balló Ede műveiben — ezúttal három portrét állított ki — most sem csalódtak a művészet barátai, valamennyi szolid, becsületes és rokonszenves munka. Igen szép a tárlatokon ritkán szereplő Wellmann Róbert néhány dekoratív értelemben megoldott képmása. Glatz Oszkár többi finom munkája mellett Reynoldsra emlékeztető gyermekportrét állított ki, mely oeuvre-jében új hangot üt meg. Szüle Péter sárgákkal és barnákkal festett, kissé hollandias ízű műveiben egyre több az elmélyülés. Az újabb törekvéseket Vesztróczy rendkívül friss és ötletes művei, azonkívül Istokovits Kálmán rokonszenves és nagy festői erejű portréi kép-

viselik. Arcképfestőkről lévén szó, sajnálattal nélkülöztük Karlovsky Bertalan alkotásait, melyek nélkül ilyféle kollekciónak nem lehet teljes. A portréművészet másik csillaga, László Fülöp mindössze egyetlen művét állította ki, mely az olasz trónörökös történelmi kosztümben ábrázolja. Különös módon ezúttal a nagyvonalú, színes díszöltözet megfestése sokkal jobban sikerült, mint a feje, amely utóbbinak megjelenítéséből a művész közismert virtuozitása is hiányzott.

Vesztróczy és Istokovitson kívül még néhány portré képviselte a modern irányokat, elsősorban Frank Frigyes és Zádor István egy-két alkotása. Ezekről az utóbbiakról külön meg kell emlékeznünk, nem mintha művészileg jelentékenyek lennének. A két festő művei nézetünk szerint csak arra alkalmasak, hogy az új művészetet diszkreditálják. Frank Frigyes, aki a sekélyes naturalizmusból évekkel ezelőtt meglepő pálfordulással az új irányzathoz pártolt, a modern franciák hatása alatt készült képeiben nem tud megszabadulni a legakadémiusabb frazeológiától. Zádor István, aki mint naturalista grafikus tűnt fel, újabban a mai németekre emlékeztető modoros arcképeket fest. Formás ötleteket vesz át azoktól s naturalista módon oldja meg, pedig a két ellentétes tendencia nem fér meg egymás mellett. Ezek a különös kísérletek nem alkalmasak

arra, hogy az új művészet amúgy is labilis helyzetét megszilárdítsák, Frank és Zádor jobban tenné, ha megmaradna azon a területen, ahol legtisztábban tudja kifejezni magát s arra gondolna, hogy a rossz modern képnél többet ér a konzervatív, de kvalitásos alkotás.

A Magyar Akvarell- és Pasztellfestők az őszi tárlaton belül retrospektív kiállítást rendeztek, amelyen a magyar biedermeier harmonikus alkotásain kívül a XIX. század néhány francia, angol és német grafikus is szóhoz jutott. Ezek a művészek nem voltak az egyesület tagjai, nem is lehettek, mert az egyesület újabb keletű s így a retrospektív kiállítás megjelöléséhez is szó fér. Noha csak örülni lehet annak, hogy Barabásnak és angol barátjának, William L. Geitch-nek pompás, levegős tájképei bemutatásra kerültek, ezeknek az úttörőknek sok közülük nincs a kiállított igen vegyes anyaghoz. Az akvarellek között Szőnyi István néhány ragyogó lapja bizonyítja mindössze, hogy e téren ma is vannak a régiekhez fogható mestereink.

A nagyobb kollekciókkal szereplő festők közül elsősorban Nagy Sándort kell megemlíteni. A kiváló gödöllői művész sokat és sokfélét állított ki, képet, grafikát, üvegfestmény-tervet és bőrmunkákat. Noha az a nyelv, amelyen megszólal, ma már régiesnek tűnik, mert művészete Ruskinhez, a prerafaelitákhoz, sőt a szecesszióhoz köti, lehetetlen meg nem érezni, hogy egy igazi művész alkotásaival állunk szemben. Nagy Sándor erős energiával s páratlan szorgalommal fejlesztette egyre mélyebbé dekoratív-ornamentális stílusát s az e stílushoz simuló műfajokban (mozaik, freskó, üvegfestmény, dekoratív illusztráció) valóban nagyot alkotott. Kacziány Aladár hasonlóan a dekorativitás irányába hajló művész, a naturalista hagyományokból azonban többet őrzött meg, mint Nagy Sándor. Pállya Celesztin stílusa a szolnoki impresszionistákéval rokon,

legsikerültebbek apró genrejelenetei. Burghardt Rezsőt finom tónusérzéke emeli ki a tárlat többi szereplője közül.

*

A szezon kezdete óta az Ernst-múzeum két kiállítást rendezett. Az elsőnek anyagából megemlíthetjük Pólya Iván kissé száraz, de finom és közvetlen vásznait, egészében azonban nem emelkedett az átlagkiállítások fölé. Jóval sikerültebb volt a második, melyet hosszú ideig emlékezetessé tesz Ferenczy Noémi gobelinjeinek kiállítása. A művésznő hosszabb idő óta nem szerepelt nagyobb kollekcióval. Újabb művei senki mással össze nem tévesztethető, magaalkotta stílusának fokozatos elmélyülését és tisztulását mutatják. Rendkívül szűkszavú, monumentális és mégis lírai művészet ez, tárgy szerint a két keze munkájából élő ember apoteózisa. Ferenczy Noémi atyjától, a nagy Ferenczy Károlytól örökölte az alkotásba vetett halálosan komoly hitét s a francia korai gobelinekből kiindulva, Gauguin dekoratív alkotásain keresztül sajátos, áhítatos és szuggesztív formanyelvhez érkezett meg. Újabb művei a régieknél még kevésbé részletezőbbek, szűkszavúbbak. Egy-egy alak betölti a gobelin síkját. Külön meg kell említeni a bordüre-ök teljesen újszerű, a mai ornamentális képzeteknek megfelelő megoldását.

Kiállítótársai közül megemlíthetjük Istokovits Kálmánt, aki különösen kisebb méretű képeiben alkotott kiválót. Nagyobb művei, melyek rendszerint romantikus jeleneteket ábrázolnak, itt-ott kissé üresek. Péri László, a kiállítás szobrásza, kisméretű, eleven mozgású, vaskos aktfigurákat mutatott be. Ami a technikai tudását illeti, még az első lépéseknél tart, felfogása azonban tehetséges művészire vall.

*

A Tamás-galériában egy ismert magyar magángyűjtemény legkiemelkedőbb darabjai függenek egymás mellett, mindössze harminc-egyven kép, de egytől-egyig válogatott alkotás. Magyar művész festménye valamennyi s a súlypont az új generációra esik. A kényes ízlésű, biztos ítéletű gyűjtő kollekcója a maga egészében múzeumba kívánkozik, sokoldalúbban s értékesebb objektumok kapcsán mutatja be a legújabb magyar művészetet, mint az Új Magyar Képtár, mely

utóbbit természetesen sokféle szempont köt és tesz nehezessé. Ez a gyűjtemény ékes példája annak, hogy nemcsak hatodrangú és gyanús hollandi képekből lehet magángyűjteményt összeállítani, hanem az új magyar művészet virágaiból is, sőt az utóbbiak esetében ki van zárva, hogy a gyűjtőt hamisítványokkal csapják be. Bár sok olyan lelkes és ideális gyűjtőnk lenne, mint az, aki e kiállításon oly fényes példát mutatott.

Genthon István.

Zenei szemle.

Az ideai hangversenyévad feltűnően csekély lendülettel indul. Még neves művészek is kockázatos vállalkozásnak kezdik tartani a hangversenyezést. Mióta a zene életpálya lett, természetesen a legszorosabb összefüggésben lépett a kor gazdasági, társadalmi, politikai problémáival és ennek az életpályának ma folyton növekedő kilátástalansága, nyomorúsága az érdeklődés előterébe hozza a zenei élet gazdasági és politikai vonatkozásait, teljes organizációjának kérdését. Hogyan maradhatna a zene a mai ökonomikus, realitástól áthatott világban az emberi lélek legfinomabb, legelkelőbb hangszere? Hogyan lehetne megvédeni a mindennapi létért való küzdelmek, a banális gazdasági nyomorok befolyásától?

Súlyos kérdések ezek, melyekre ma csak olyan országokban tudnak választ adni, ahol még akadnak a zeneművészetnek is önzetlen, nemeslelkű mecenásai. Dús anyagi eszközök felett rendelkezni nem érdem, de ezeket igazi lelki és szellemi értékekre felváltani csak nagyvonalú emberi étellel lehet, mely nem kicsinyes egyéni, önző örömköbe helyezi súlypontját. *Mrs. Coolidge* neve ma fogalom az internacionális zenei életben. Ő maga eszménye a kiművelt önálló szellemű modern asszonynak, aki Amerikában aktív

irányítója, teremtő és éltető szelleme a kultúrájának. Ösztönösen megérezte, hogy melyik az a terület a zenében, mely leginkább igényel segítséget és támogatást. Amerikában, minden zenei tradíció híján különösen szükség volt arra, hogy a kamarazenét, ezt a legbensőségesebb és legnemesebb zenei ágat a zeneszerzők, előadók és a közönség összefogásával valaki felkarolja. Coolidge-nagy áldozatkészségével 15 év alatt nagyszerű eredményeket ért el. A washingtoni «Library of Congress»-ben zenei osztályt szervezett a modern muzsika számára; nagy alapítványokkal lehetővé tette ritkán hallott kamaraművek előadását, a washingtoni könyvtár épületében egy minta kamarazenetermet építtetett. Évenként kitűzött díjai igen sok jelentékeny kamarazenemű megkomponálását eredményezték és sok eddig ismeretlen zeneszerzőnek egyengették útját a világhír felé. A magyar zene nagy nemzetközi jelentőségét jelenti, hogy a Coolidge-festivalok egyik állomásául az idén Budapestet is besorolták.

A Coolidge ünnepélyek két estére terjedtek. Malipiero, C. Bech, Lajtha László, Martinu, Hindemith és Prokofieff egy-egy kamaraműve kerültek előadásra, így több oldalról nyílt alkalom az új zene jellegzetes vonásainak megismerésére.

Ma még sokszor megtorpanunk ennek az új nyelvvezetnek korlátai előtt, de érezzük, hogy ennek a nyelvnek szellemébe nem lehet a 19. század zenéjének hangzási képével és szépségideáljával felfegyverkezve behatolni. Stílus válság korszakát éljük, melyben még sok a feldolgozatlan nyers anyag. Első hallásra sokszor úgy érezzük, mintha a zene nem volna egyéb, mint motorikus erők szabadon, kötetlenül előre nyomuló áradata. Itt-ott ez az áradat témákká sűrűsödik, polifonikus tételekké, mely közel visz a 17.—18. század formáihoz. De mintha ezek a régi formák csak fedezékek volnának, mintha az új zene még nem volna képes arra, hogy önmagától emeljen ki új, konstruktív törvényeket. Sok benne a rapszodikus elem, a széttöredettség, főképp sok benne a *tudatosság*. Az érzelmi és ösztönéletnek olyan mérvű racionalizálásával állunk itt szemben, mely a zenét legmélyebb lényegében forgatja fel és lehúzza transzcendens magasságából. Szinte üdítő oázisnak hat, ha rövid percekre hallunk olyan tételeket is, melyekben egy kissé melegedni lehet. Dícséretére legyen mondva, a magyar *Lajtha László* állt ebben a tekintetben első helyen. Annál különösebbnek találtuk, hogy művében nyoma sem volt annak, hogy *Lajtha* neves népdalgyűjtő. Csak sajnálhattuk, hogy éppen a magyar komponista művében kellett nélkülözni a népzene az, a szoros kapcsolatát a műzenével, amilyenhez hasonlót kevés korszakban ismer még a zenetörténet. Az viszont igaz, hogy éppen a faji jelleg az, melynek semmi köze sincs a tudatosságához.

A svájci *Conrad Bech* vonósnégyese nagyszerű technikával épült fel. Lenyűgöző, rafinált virtuóztatása már azon a határon áll, hogy néha nem tudjuk paródiával állunk-e szemben, vagy

pedig a dolog még «komoly»? *Martinu* műve már tartalmasabb. Az új zene erősen lineáris jellege tűnik itt szembe. A melódia, azaz a vonal a hajtó erő. Néha úgy látszik, mintha az egyes szólások annyira önállóak volnának, hogy szinte semmi közük már egymáshoz és a legélesebb diszsonanciákkal fordítanak egymásnak hátat, máskor meg feladva ezt a hangzati függetlenségüket az összhang szárnyai alatt olvadnak egymásba. A szólások különhangzásának, majd összhangzásának ez az állandó váltakozó játéka adja a mű főérdekességét.

Hindemith zongoraverseny formájában a mai ökonomikus, minél kevesebb hangszerre redukált stílust mutatja. A hangszerek új kombinációja (fuvók, hárfá, zongora) teljesen egyéni. Az új zene szakít a hangszerek állandóan egyforma csoportosításával: minden egyes műalkotás számára neki és csakis a neki megfelelő hangszerösszetételt igyekeznek megtalálni. *Hindemith* nyelve különösen merev, érdes. A hangszereknek ebben a kombinációjában is valami új «sachliche Farbigkeit» a legfőbb célja: a színeket is csak arra használja, hogy általuk élesen elválasztott tagozódásokhoz jusson.

A Coolidge estéknek ránk nézve különös jelentősége, hogy az új zene méltánylásához közelebb vitte a pesti közönséget. Ennek a zenének legnagyobb mesterei (*Bartók*, *Straviskij* stb.) már olyan műalkotásokat tudnak felmutatni, melyekben kifejezésre jutó hatalmas teremtő erőt csak a legnagyobb elfogultsággal lehet kétségbevonni. A két hangversenyen elhangzott művek is bizonyára értékes műsorszámok lesznek a jövő kamarazenéjének. Az előkelő mecenás és a kitűnő előadók sok lelkes, meleg éljenzésben részesültek.

Prahács Marqit.

A NAPKELET minden közleményeért írója felel.
A szerkesztésért és kiadásért felelős: TORMAY CECILE.
Helyettes szerkesztő: HARTMANN JÁNOS.

Stephaneum nyomda r. t. — Nyomdaigazgató: KOHL FERENC.